

1926—1991 ЕЛЛАРДА АЗАТ ХАТЫН

№ 5 / 2025

СӨЕМБЕК

ISSN 0869-1398

Сугыш +
МӘХӘББӘТ
гаилә тарихлары

Мәгүбә
СЫРТЛАНОВА
«төн пәриә»

Кранчы кызлар
ЮГАРЫДАН
ниләр күренә

Рокыя
СӘХАБЕТДИНОВА:
«Күкләребез тыныч булсын!»

Хәтер – Хәтер – мәңгелек... мәңгелек...

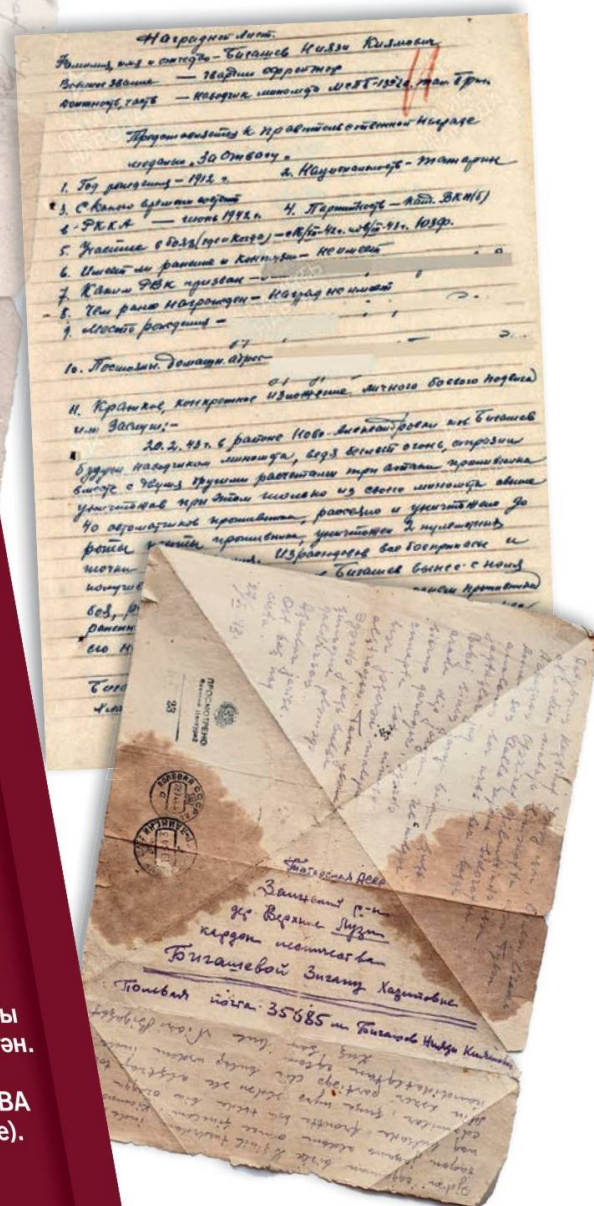
Сугыш тынган арада, каләмен карага манып, хатлар язган Бигашев Ниязи Кивам улы. Дәү әтиебезнең хатлары аның йөрәк жылысын сакласа, тугыз дистәсен ваклаган Рәисә әниебез өчен әтисенең хатлары бүген дә кадерле ядкарь. Безгә – балалары, оныклары, оныкчыларына кат-кат укый аларны, хәтер йомгагын сүтә.

Дәү әтиебез Ниязи 1912 елның 4 декабрендә Әгерҗе районының Мордыбый авылында туган. Иж-Бубый кызлар мәдрәсәсә житәкчесә, мәгърифәтче, дин эшлеклесе, мөселман дөньясында XX гасырның бердәһир казыясы Мөхлисә Габделгалләм кызы Нигъмәтуллина-Бубый тәрбиягә алып үстергән кызы Наҗия белән киявә Кивам Бигашевларның олы уллары була Ниязи. Мөгаллимнәр гаиләсендә туган Ниязи Лубян урманчылык техникумына укырга керә. 1931 елда укуын уңышлы тәмамлап, лесовод-техник белгечлеге алып чыга. Бөөк Ватан сугышы ачы тамга салганчы, урманчы булып эшли, гаилә корып, балалар үстерә.

1942 елда Зәй районы хәрби комиссариатыннан үз теләге белән фронтка китә. Туганнарына, кадерле хәләл җефетә Жәһанга хатлары аша хис-кичерешләрен, сугыштагы хәлләрне, борчуларын яза, шатлыкны хәбәрләр кәтә. Партиягә керүен дә, яхшы сугышканы өчен Сталин боевыгы буенча рәхмәт сүзенә лаек булуын, орден белән бүләкләнүен дә бәйнә-бәйнә сары кәгазьгә «тезә». Дәү әтиебезнең көчле рухлы булуы, минометчы да, кече җитәкче (командир) итеп билгеләнүе дә, җиңеп чыгарга омтылуы да хатлары аша безгә, киләчәк буынга горурлык хисе «өсти». Дошман бик нык каршылык күрсәткән чакта да җиңүне күз алдында тотуы сокландыра. Канлы сугышта – яшәү белән үлем арасында да гаиләсен кайгыртып, мәхәббәтен, сагынуын җиткереп, һәр хатын: «Кадерле Жәһаным, акыллы кызларым!» – дип башлап җибәргән ул. Кызларын белемле итеп күрергә теләгән, сугыш кырыннан кайта алмасам, кызларымны укыт, дип, Жәһанымна соңгы васыятен юллаган. Әниебез Рәисә (олы кызы) югары белемле математика укытучысы, Россиянең халык мәгарифе отличнигы; Рима апабыз (уртанчы кызы) бабабыз укыган Лубян урман хужалыгы техникумына укырга керә, укыган елларында ук яшьли вафат булган; Рәшидә апабыз (кече кызы) гомер буге авыл халкына фельдшер хезмәтә күрсәтә. Исән-сау кайткан булса, кызлары белән горурланыр иде бабабыз. Кызлары Рәисәнең – 3 баласы, 9 оныгы, 7 оныкчыгы; Рәшидәнең – 3 баласы, 11 оныгы, 1 оныкчыгы үсә. Барыбыз да, дәү әтиебез Ниязи тарихын саклап, буыннан-буынга тапшырып, аның белән горурланабыз! Табылган документлар раславынча, Ниязи Кивам улы Бигашев 1943 елның 18 августында Курск дугасында – Украинаның Харьков өлкәсендәге Ахтыр районы тирәсендә батырларча һәлак була. Кайбер мәгълүматлар буенча, Воронеж өлкәсенең Рамон районы, Сомово авылы тирәсендәге «Туганнар каберлеге»нең берсендә җирләнгән. Ә алар анда бик күп...

Миләүшә ТАИРОВА
(Рәисә Ниязи килене).

Бөөк Жәһүгә миллионлаган гап-гади кешеләрнең каһарманлыгы бәрәбәрә ирешә алдык. Алар арасында безнең татар егетләре, татар кызлары да байтак. Минем бабам, синеке, аныкы... Сугыш афәте кагылмаган, сугыш ишек шакымаган капка, гаилә калды микән? Жәһү таңы безгә шуңа да кадерле... Инде бу хакта бүгенге яшьләребезгә дә аңлатасы, төшендерәсе, күнелләрендә горурлык хисләре уятасы килә. Бу проект – шул хакта. Мондый ядкарьләр, бәлки, сезнең гаиләләрдә дә сакланадыр. Юк икән, аларны шушы сайтлардан табып алырга мөмкин: <https://ramyatnaroda.ru>, podvignaroda.ru. Бабаларыгызга орден-медальләр ни өчен бирелде икән? Балалар, оныклар белән бергә утырып эзләп карагыз әле. Әлеге тарихи документларны үз күзләре белән күргәч, Жәһү сүзенә алар инде берничек тә битараф калалмас... Табышларыгызны безнең белән дә уртаклашыгыз. Хатларыгызны көтәбез.

Сөй гомерне, сөй халыкны, сөй халыкның дөньясын!

© «Сөембика» 2025

1926 елдан башлап
«Азат хатын» исеме
белән чыкты.
1991 елда
«Сөембика» итеп
үзгәртелде.
Хатын-кызларның
бөтентатар айлык
иҗтимагый-сәяси һәм
әдәби-нәфис журналы
1913–1918 елларда
чыккан «Сөембика»
журналының
дәвамчысы.

Элемтә, мәгълүмати
технологияләр һәм
массакүләм
коммуникацияләр
өлкәсендәге
күзәтчелек буенча
Федераль хезмәтендә
(Роскомнадзор)
2024 елның
27 апрелендә
«Сөембика»
дип теркәлгән.
Теркәү таныклыгы
Эл № ФС 77-87124

2007, 2008, 2009
елларда журнал
Россия матбугатының
Алтын фондына
кертелде.

Язмалар авторның
тулы адресы
күрсәтелеп, паспорт
мәгълүматлары,
пенсия иминияте
таныклыгы,
ИНН таныклыгының
ксерокс күчермәләре
белән бергә
жибәрелгәндә генә
кабул ителә.

Гамәлгә куючы:
«ТАТМЕДИА»
акционерлык
жәмгыяте

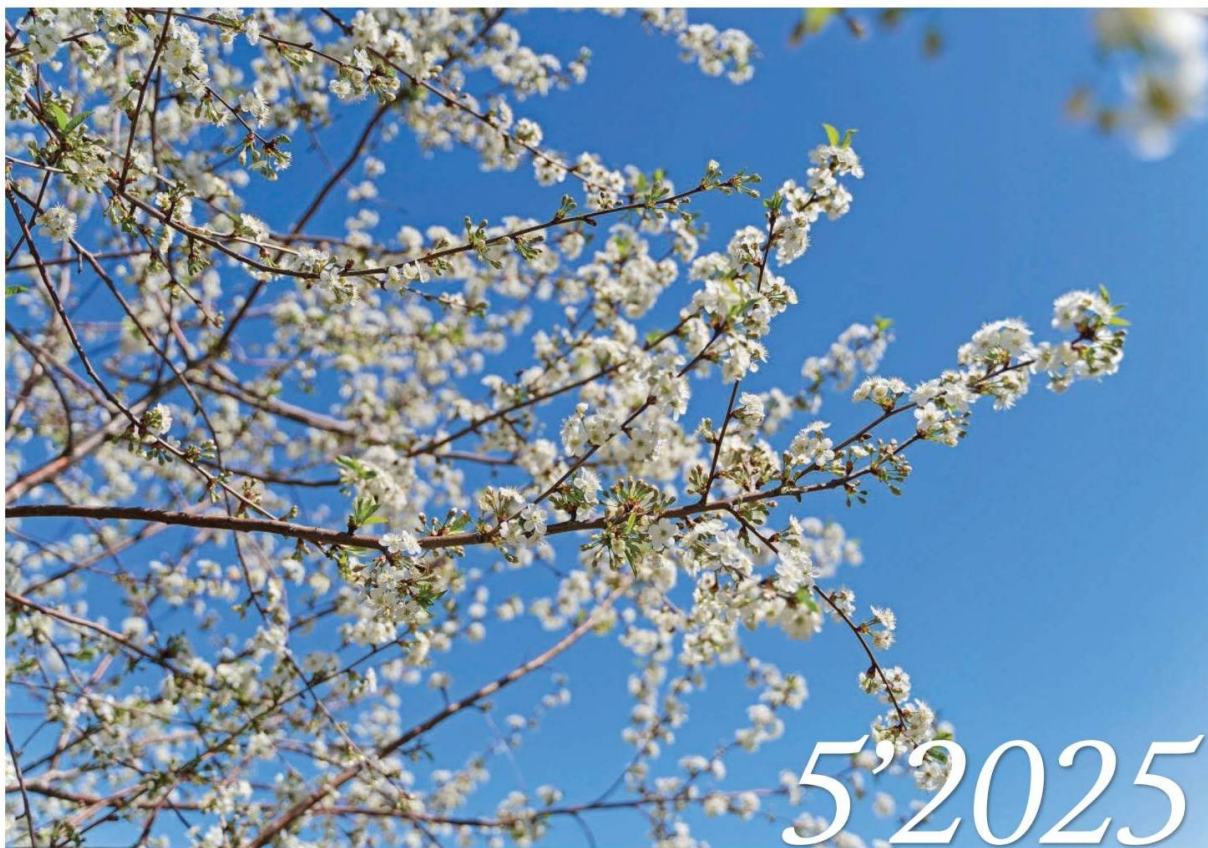

Фото: Анна Арахамия

Баш мөхәррир
Л. Н. Маликова

Редколлегия:
Зәлия Ахунова, Ирада Әюпова,
Зилә Вәлиева, Гөлүсә Батталова,
Эльмира Зарипова, Кадрия Идрисова,
Альбина Насырова, Алсу Нәбиева,
Сәрия Сабурская, Гүзәл Сәгыйтова,
Нурия Һашимова, Рафаэль Шәвәлиев.

Редакциянең гомуми телефоны
8 (843) 222-09-77

Баш мөхәррир урынбасарлары
Гөлнур Хәсәншина 8 (843) 222-09-78
Алсу Шакирова

Жаваплы сәркатип

Динара Әхмәт

Әдәби мөхәррир

Эльмира Закирова

Мөхәррирләр

Чулпан Галиәхмәтова

Лилия Гәрәева

Фәгыйлә Шакирова

Сайт мөхәррире

Камилә Димәхмәтова

Дизайнер-верстальщик

Анна Арахамия

Корректор

Фирдәвес Исмәгыйлева

Фотокорреспондент

Анна Арахамия

Гамәли хезмәткәрләр

Ильмира Сөләйманова

Марат Биктимиров

Кулъязмаларга бәя бирелми,
алар кире кайтарылмый.

Редакциянең язмача рөхсәтәннән башка
материалларны «Сөембика»дән күчереп
басу тыела.

Тышлыкта:
Рокыя Сәхәбетдинова
Фото: Анна Арахамия

Автор фикере редакция фикере белән
туры килмәскә мөмкин.

Рекламаның эчтәлегә (фото, текст)
аны бирүчеләр жаваплылыгында.

Редакция адресы: 420066,
Россия Федерациясе,
Татарстан Республикасы, Казан шәһәре,
Декабристлар урамы, 2.
www.suyumbike.ru
E-mail: suumbike@tatmedia.com
ssuum@yandex.ru
тел./факс: 8 (843) 222-09-77
Язылу индексы ПАП рәсми каталогы:
Татарстанда П2204 (ярты еллык),
П8299 (беръеллык)
Татарстаннан
читтә: П0279

Нәшер итүче: «Татмедиа» АҖ
420097, Россия Федерациясе,
Татарстан Республикасы, Казан шәһәре,
Академия урамы, 2

Кәгазь форматы 60х90¹/₈
Күләме 8 басма табак

Басарга кул куелды: 28.04.2025 ел.
Чыгу көне: 07.05.2025 ел.
Заказ М-0810
Тираж 5490

ТР «Татмедиа» матбугат һәм массакүләм
коммуникацияләр республика агентлыгы
ярдәме белән чыгарыла.

Журналны тарату мәсьәләләре белән
абунәчеләр – жирле элемтә бүлегенә;
элемент бүлекләре – нәшриятның газета-
журнал экспедициясенә (420066,
Россия Федерациясе, Татарстан Республикасы,
Казан шәһәре, Декабристлар урамы, 2.
Тел. 8 (843) 562-10-66) мөрәҗғәгать итә ала.

Банк реквизитлары: Филиал АО «ТАТМЕДИА»
«Редакция журнала «Сююмбикэ»
р/с 40702810600020010309
к/с 30101810000000000805
в ПАО «АК БАРС» БАНК г. Казань
ИНН 1655144950
БИК 049205805
КПП 165802002

«ТАТМЕДИА» АҖ филиалы «Идел-Пресс»
полиграфия-нәшрият комплексында басылды.
420066 Россия Федерациясе, Татарстан
Республикасы, Казан шәһәре, Декабристлар
урамы, 2.
Журналда полиграфия кимчелеге булган
очракта нәшриятның техник контроль
бүлегенә мөрәҗғәгать итегез.
Тел. 8 (843) 519-44-61

Сатуда бәясе ирекле.

16+

Фото: Анна Арахамия

Мостафа НОГМАН

Онытылмаслар гомер-гомергә

*Ал нурларга төрөнөп кояш байый,
Үткән юллар килә күңелгә.
Жиңүләрне яулап алган көннәр
Онытылмаслар гомер-гомергә.*

*Зәңгәр томаннарга күмелеп калды
Без походлар кичкән ул чаклар.
Күптән сүнде Дунай буйларында
Без кабызган очкын учаклар.*

*Югалтулар алып килде сугыш,
Күпме дуслар кайтмый калдылар.
Шул дусларның йокыларын саклап
Ак каеннар моңсу шаулылар.*

*Таралыштык илнең кырларына, –
Очрашырбыз микән без тагын?
Сагынам сезне, жиңү юлларыннан
Бергә үткән солдат дусларым!*

«Безнең тышлыкта»

Балачак хатирәләре онытылмый. Үзебез торган урамны, йорт урыныбызны да таптым... Мин үскән агач өйне инде сүткәннәр, аның урынына тугыз катлы яңа йорт салып куйганнар. Фин култыгы да башка кебек – диңгездән искән жылнең тәме генә һаман да шул.»

10

«Барысын да хәтерлим...»

Гөлнур Сафиуллина

14

«Ул Кояш иде...»

Чулпан Галиәхмәтова

18

Журналист, редактор, депутат...

Эльмира Закирова

32

Очрашу урыны – клуб

Лилия Гәрәева

Заман һәм без

Мәхәббәт жиңүгә китерә

Чулпан Галиәхмәтова

Жиңүгә таба очыш

Лилия Гәрәева

Европаны жәяүләп

Нәфисә Мәннанова

«Жирне күккә күтәрәм»

Динара Әхмәт

Татар дөньясыСу сипмичә
агач үсми

Гөлнур Сафиуллина

Ял итәм дигән идем...

Лилия Гәрәева

Мәдәни тормыш

Кызыл карлар яугач

Илмира Гыймаева

Әби-бабайлы
балачак

43

6

22 **Яшәеш**Әбиле
иорт
хатирәсе

Айгөл Сәлимжанова

46

25

26 **Улым...
Минем улым бу!**

Алсу Шакирова

48

26

ХужабикәАяк табанында
сөялләр:
сәбәбе һәм нәтижәсе

56

28

35

Сорау-жавап

57

Ресторан
этикеты

58

36

7 алтын
кагыйдә

59

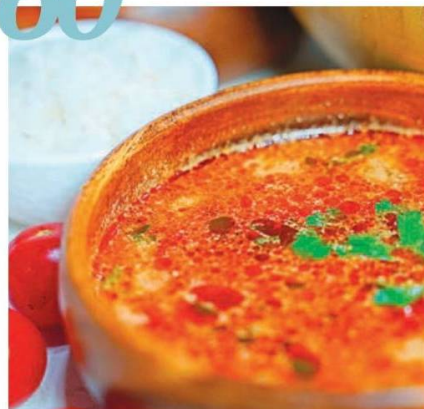
38

Ана
һәм кыз
Әмирхан Еники

52

Һәр сәяхәт – үзе бер
тормыш
Гөлнур Сафиуллина

60

Үзөбезчә
том-ям
Тәнзилә Идиятуллина

Бөек Жиңүгә – 80 » без кичергән сугыш

МӘХӘББӘТ ЖИҢҮГӘ КИТЕРӘ

Чулпан
ГАЛИӘХМӘТОВА

Бөек Ватан сугышы тарихы каһарманлык һәм батырлык белән бәйле булса да, аның тагын бер зур кыйммәте – ярату. Туган илеңне, туган авылыңны, халкыңны... Шушы ярату белән бергә илне сакларга киткән егет-кызларыбыз йөрәгендә саф мәхәббәт тә булуын онытмыйк. Сугышның иң авыр мизгелләрендә тугрылык һәм мәхәббәт фронтовикларга һәрвакыт терәк булып торган, авырлыклар аша узарга ярдәм иткән. Ә бәлки, биргән вәгъдәләр, өйдә сагынып көткәннәр догасы гомерләрен дә саклап калгандыр. Татарстан Республикасы Министрлар Кабинетының Гражданлык хәле актларын теркәү идарәсе оештырган «Мәхәббәт жиңүгә китерә» фотопроекты Бөек Ватан сугышы фронтовикларының мәхәббәт тарихларына багышланган. Ә аларның мәхәббәте бары берәү һәм гомерлек! Күргәзмәдәге тарихлар арасында ярты гасырдан артык, хәтта 75 ел бергә яшәгән гаиләләр бар. Димәк, сынаулар мәхәббәт көчен, гаилә кадерен сакларга өйрәткән. Бу проект гаилә тормышының ни дәрәжәдә кыйммәтле булуын чагылдыра. «Мәхәббәт жиңүгә китерә» фотопроектындагы гаиләләр тарихы Бөек Жиңүгә, тормышка һәм киләчәккә булган ихтирамны күрсәтә. Бүген аларның хикмәтле тормышлары, тугрылыклы мәхәббәтләре безгә зур үрнәк. Проекттагы гаилә тарихларын сезгә дә тәкъдим итәбез.

Нурания һәм Котдус

МӨЛЕКОВлар

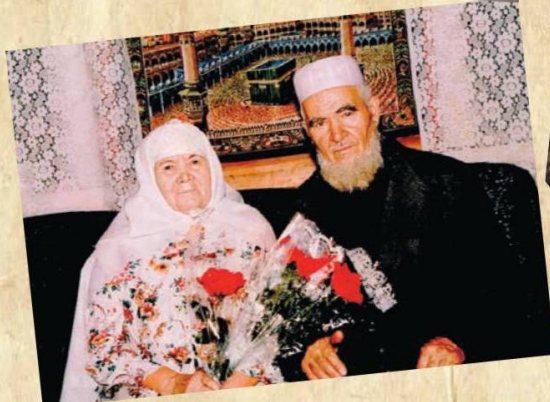
Буа районы, Аксу авылы.

Зөя елгасында батып салкын тидергән әнисе вафат булганнан соң, әтисе кечкенә Нуранияне алып Ленинградка чыгып китә. Бәхетсезлеген онытырга теләп, бәхет эзләп чыгып киткәннәрне Ленинградта да зур сынау көтеп торган була. Сугыш башлануга – 1941 елның 8 сентябреннән шәһәр 872 көнгә блокадада кала. Үзәгенә үткән ул авыр елларны Нурания апа үлгәнче онытмый. «Тәрәзә төбен кимерер чиккә житә идем, тик каты, кимереп булмый», – дип, елый-елый искә ала. «Мин күргәннәрне балаларның балаларына язмасын», – дип тели гомере буге. Ул чакта аларны ач үлемнән корюшка балыгы алып кала. Әтисе шул кечкенә балыкларны тотып алып кайта торган була. Хәсрәт өстенә ачы кайгы – әтисен трамвай таптап үтерә.

Блокададан соң Ленинградта тома ятимә булып калган 14 яшьлек кызны проводница булып эшләгән ике туган апасы табып алып кайта. Балалар йортына үзе кебек ятимнәрне карарга урнашып, бар йөрәк жылысын аларга бирә. Яшь фронтовик белән очрашуы алдагы тормышын хәл итә...

Котдусны 17 яше тулуга фронтка жиберәләр. Ә аңа кадрлар егет инде урман кисә, окоплар казырга йөри... Сугышта 83 нче артиллерия полкында Латвия, Литва, Эстонияне азат итүдә катнаша. Каты яралана. Жиңгүне ул Вильнюс шәһәрәндә каршылай. Эмма әле аңа туган якларына тиз генә кайтырга туры килми. 1950 елга кадр хезмәт итә. «Сугыштан соң да сугыш булды әле анда. Бик куркыныч иде», – дип искә ала ул елларны Котдус абый. Ул үлемнән әбисе һәм әтисенәң догалары гына алып калды дип уйлый. Жиде айдан

әнисез калган Котдусны алар тәрбияләп үстерә. Беренче күрдә үк гашыйк булган кызны Котдус Күл-Черкен авылыннан дустаны белән барып ала. Әнисез балачак ачылыгын да, тормыш авырлыгын да татыган, сугышны да кичкән ике йөрәк кушылып, бер-берсенә терәк булып 50 елдан артык гомер кичерә. Нурания апага Котдус абый гомер буге «Нурлыбикәм» дип кенә эндәшә! Хәтта күпләр аны үз исеме дип уйлый. Бер-берсен яратып, хөрмәт итеп яшәгән гаиләдә бәрәкәт тә була: дүрт кыз, дүрт ул үстерәләр. Бүгенгә көндә инде онык-оныкчыклары 150 гә якынлашып килә. Бәхетле, уңдырышлы нәсел бүләк итә алар жиргә. Нурлыбикәсе инде гүр иясе. 98 нче яше белән барган Котдус абый әле егетләрчә: «Яшибез, Аллаһы боерса», – дип гомер итә. Балалары өчен аксакал бүген дә киңәшче әле.

**Фатыйма һәм Һади
МӨХӘМӘТНӘБИЕВләр,
Балтач районы, Смәил авылы.**

Башкортстан Республикасы Туймазы районында туган Фатыйма гомерлек ярын – күрше Татарстан егетен сугыш утында очрата. «Урта мәктәпне тәмамладык. 21 июнь кичендә чыгарылыш кичәсе уздырдык, икенче көнне йокыдан торышка сугыш башланган дигән хәбәр алдык. 1942 елның май аенда комсомол кызларны жыеп, комиссариатка чакырдылар. Шуннан фронтка ук алып киттеләр. Ай буге бомбалар астында барганнан соң Сталинградка килеп життек. Зенит-артиллерия частена билгеләделәр, өйрәнүләр башланды. Зенит-артиллерия утының идарә приборында хезмәт иттем. Безнең эш дошман самолетын тотып, мәгълүматны пушкага житкерү иде. Пушкалар безнең мәгълүматлар буенча ут ачалар. Фашистлар Сталинградны бомбага

тота башлады, шәһәр тоташ ут эчендә калды. Ул чакта шәһәр генә түгел, Идел үзе дә янды бугай... Иптәшләрне югалту кайгысын да кичеререгә туры килде. 1943 елда Белоруссия фронтына күчтек», – дип язып калдырган Фатыйма апа үзенең истәлекләрендә. Сугышта югалтулар белән бергә табышлар да була. Балтач районы Смәил авылыннан Һади исемле егет белән ул Белоруссия фронтында таныша.

Һадини яше житкәч армиягә алалар. Нәкъ биш көннән илгә Гитлер гаскәрләре һөжүм итә. Телефонист, стрелок булырга укыталар һәм Белоруссия фронтына жиберәләр. Фатыйма хезмәт иткән зенит частена старшина итеп билгелиләр. Ике татар баласы менә шушында очраша. Туган телләрендә сөйләшүләре араларны тагын да якынайта, тирә-якта ут өермәсе булганда да тормыш дәвам итә – ике йөрәктә мәхәббәт

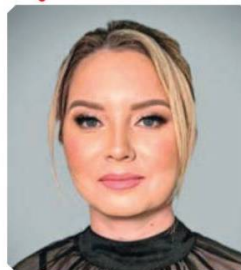
бөреләнә. Көтелгән Бөек Жиңу хәбәрән алар Латвиядә чакта ала. Ниһаять, тыныч тормыш! Ниһаять, алар гаилә корып балалар үстерәчәк! Тик яшьләр уйлаганча жиңел генә булмый. Сугыш беткәч, хатын-кызларны өйләренә жиберәләр, ә ир-егетләр кала. Һади белән Фатыйма ир белән хатын булып аерылышырга уйлый. Никахларын Латвиядә теркиләр. Аннан соң Фатыйма туган ягына кайтып китә, ә Һади хезмәт итәргә кала. Ел буге ике арада хатлар йөри... Егет, туган авылына кайтып төпләнгәч, хатыны артыннан китә. Күз күрмәгән, колак ишетмәгән, әмма яши-яши туган ягына әйләнгән Смәилгә Фатыйма шул чакта килә. Лаборант та, кибетче дә, хисапчы да булып эшли, ә Һади абый 32 ел буге Шаумян колхозын житәкли. Өч кыз, өч малай тәрбияләп үстерәләр. Иңгә-иң куеп 44 ел бергә яши алар.

**Минненур һәм Шәрипҗан
ӘХМӘТҖАНОВлар,
Сарман районы, Иләксаз авылы.**

75 ел бергә яшәгән бу гаиләнең иң кадерле ядкаре – чигелгән кулъяулык. Ул әле дә сандык төбөндә саклана. Бер авылда туып, бер чишмә суын эчеп үскән, бер класста укып, бер парта артында утырган Минненур белән Шәрипҗан арасында мәхәббәт хисләре бөреләнә. Жиденче сыйныфны тәмамлагач, Шәрипҗан, вербовкаланып, Пермь краена хәрби заводка эшләрگә китә. Кыз исә вәгъдә билгесе итеп аңа чиккән кулъяулык бүләк итә. Үсмер егет зур-зур котлованнар казуда эшли. Чиләндәрә торган авыр эшкә түзә алмыйча, авылына кайта. Сугыш башланганда аңа 17 яшь була. Тагын бер елдан Шәрипҗанны армиягә алып, Ленинградка жибәрәләр. Минненур егетенә кабат зур чәчкә төшереп кулъяулык чигеп бирә. Йөрәк жылысы кушып чигелгән бу кулъяулык сөйгәнән исән-

имин алып кайтсын дип теләгәндер ул. Шәрипҗан шәһәрне һәм аэродромны фашист илбасарларыннан саклай, Ленинград камалышын уза. 1944 елда углы божра өзелгәннән соң аларны Фин култыгына аэродром төзәргә жибәрәләр. Кызыл байраклы Балтыйк флотының аэродром-инженер батальоны Кенигсбергны алуда да катнаша. Шәрипҗан Жинү көнен диңгез янындагы немец шәһәре аэродромында каршы ала. Германиядә төзелеш бригада-сында эшләп, туган авылына 1947 елда гына әйләнеп кайта. Сугыш буена – чигелгән кулъяулыгы күкрәк кесәсендә, Минненуры уенда була егетнең. Шуңа да туп-туры кыз янына кайта ул. Ниһаять яшә йөрәкләр бергә кушыла. Гомерлеккә! Күпләргә күрергә насыйп булмаган тажлы туйларына кадәр бербөтен булып яшиләр. Дүрт ул, бер кыз тәрбияләп үстерәләр. Бүген Шәрипҗан абый 101 нче яше белән бара. Инде оныгының оныгы үсеп килә.

**Эльвира ӘХМӘТОВА,
Татарстан Республикасы Министрлар
Кабинетының Гражданлык хәле
актларын теркәү идарәсе башлыгы**

«Мәхәббәт жинүгә китерә» фото-күргәзмәсен Бөек Ватан сугышында Жинүнең 80 еллыгына һәм Ватанны саклаучылар елына багышладык. Әлеге проект дүрт ай эшләнде. Фотокүргәзмә фронтовик гаиләләре турында 45 тарихны үз эченә ала. Анда барлыгы 53 фронтовикның тормыш юлы, биографиясе, гаиләсе һәм нәсел давамчылары турында мәгълүмат тупланган. Стендларда – фронтовикларның сугыш елларында кичкән авыр сынаулары, язмыш өлешенә төшкән очрашу һәм аерылышулар, фронттан килгән хатлар, гаиләләрдәге бәхетле мөнәсәбәтләр, гомер буена давам иткән мәхәббәт тарихлары.

Фронтовикларны, күбесенчә, аларның каһарманлыгы, сугыш елларындагы тормышы аша гына беләбез. ЗАГС идарәсе буларак, әлеге тарихларны тагын да киңрәк ачарга булдык һәм аларның гаиләләре, балалары, оныклары, тормыш иптәшләре турында да мәгълүмат жыйдык. Бу проектны оештыруда республиканың барлык ЗАГС бүлекләре катнашты. Фронтовик гаиләләре белән сөйләшеп, гаилә фотоальбомнарыннан фотолар жыйнап эшләнде бу проект. Без кулланган 300 фото – барысы да уникаль.

Фотокүргәзмәдә күрсәтелгән фронтовикларның берсе – Тукай районыннан Советлар Союзы Герое Николай Якуп улы Якупов, икесе Ленин ордены кавалеры. Әлбәттә, барлык фронтовиклар да орден, медальләр белән бүләкләнгән. 15 фронтовик әле дә исән-сау. Алар хәзер 99 яштән алып 104 яшьтә. Аларга исәнлек-саулык телибез. Ветераннарыбыз да, илебиз тарихы да онытылмасын.

Бөек Жинү бәйрәме белән!

«БАРЫСЫН ДА ХӘТЕРЛИМ...»

Гөлнур
САФИУЛЛИНА

Түбән Кама шәһәрәндә гомер итүче 94 яшьлек Рокыя апа СӘХАБЕТДИНОВАга сугыш башланганда 10 яшь була. Кронштадт – аның туган шәһәре. Ул – бу мәхшәр кебек көннәрне күргән, кичергән кешеләрнең берсе. Аның һәр жөмләсе: «Хәтерлим...» – дип башлана...

Менә нәрсәләрне хәтерли Рокыя апа.

...Фатирыбыз дүрт бүлмәле иде безнең Кронштадта. Ике катлы агач йортта яшәдек. Коридорыбыз бик озын, ә эни белән этиненң йоклый торган бүлмәләре аерым иде. Утын яга торган зур плитәбез бар иде – эни ашарга шунда әзерләде. Әллә ничә тишәклә иде ул: берсенә йомыркалар пешерергә куя, икенчесендә аш кайный, өченчесендә – чәйнек...

...Өйдә эниненң зур фикусы бар иде. Идәннән алып түшәмгә кадәрле! Ялтырасын дип, эни аның яфракларын ниндидер баллы әйбер белән сөртә иде. Гөлләре тагын күп иде аның.

...Этием Гатиятулланы Кырым ягыннан дип хәтерлим. Аның гаиләсе зур – ул апа-сеңелләргә бай булган.

...Эти дә, эни дә намазда иделәр. Этиненң намаз укыганда гына кия торган озын халаты бар иде: без аны кайтканда да үзәбез белән алган идек...

Уразаларын да калдырмадылар. Алар сәхәргә торгач, без дә уяна идек. Берәр конфет бирәләр иде дә: «Йоклагыз, йоклагыз...» – диләр иде.

...Күршебездә дә татарлар – кызы Динә белән Нәсимә апа тора иде.

...Эти элеккегә хәрби иде – ул су асты көймәсендә йөзде: эшлөгәндә атналар буена өйгә кайтмый иде. Аның артыннан абый да шул юлдан китте.

...Минем туган көнем 13 апрельдә. Сугыш алдыннан ул көнне безгә классташ кызларым килде. Эни бүләккә миңа печенье пешергән, аны матур итеп төреп, лента белән бәйләп куйган иде.

...Иң якын дус кызым Женя Попутникова иде. Өй түбәсенә менеп утырып, икәү курчак уйный идек – кәгазьдән кисәбез дә, аларны киендерәбез. Балалар йортында чагында без хатлар да алыштык эле. Аннан каядыр күчтеләр дә, элемтәбез өзелде. Туганнан туган Энгель абыем аны берсендә

■ Бөек Ватан сугышы аларда бөтен жирдән дә алданрак башлана. 1941 елның 22 июнь таңында – сәгәт дүртенчедә үк каланы инде уника «юнкерс» утка тотта. Кронштадт – «Барбаросса» планында телгә алынган бердәнбер кечкенә шәһәр. Аны һәм Ленинградны басып алганнан соң гына, фашистлар башкалага юл тотарга уйлый.

Ул төнне зениткалар дошманны куып жиберәләр, хәтта ике самолетны бәреп төшерергә дә өлгерәләр. Ләкин бу дошманның разведкасы гына була эле. Кронштадт өчен көрәш көзен башлана. 21 сентябрь көнне шәһәргә берьюлы свастикалы 180 самолет очып килә һәм 500 бомба ташлый. Су кайнап, ә жир тетрәп тора...

Суүткәргеч станция, электростанция, канализация, элемтә – барысы юкка чыга, егерме торак йорт жир белән тигезләнә, пароход һәм корабльләргә ремонт ясау белән шөгыльләнә торган Дингез заводының цехлары зур зыян күрә, кешеләр һәлак була...

Әмма шәһәр исән кала, яши – 872 көнгә сузылган блокаданы кичерә: Кронштадт яныннан бер генә дошман судносы да уза алмый. Ленинградны ул күкрәген куеп саклагандай саклай...

1941 елның июлендә шәһәрдә инде карточка системасы кертелә. Икмәкнең нормасы – нәкъ Ленинградтагы кебек... Әмма ул кышны, Ладога күленә боз катканчы, «Тормыш юлы» ачылганчы, Кронштадт Төньяк башкаланы ашата эле: бик күп дингез экспедиция-

ләре биредән башлангач, азык-төлек запасы да аларда тупланган була. Иң гажәбе: гел бөртөрлө температура торган, ризык еллар буе бозылмаган бу складларга сугышның башыннан ахырына кадәр бер бомба да эләкми. Чын мөжиза була бу! Утраудагы 580 бинаның 440 ы снаряд һәм бомбалардан зыян күргәндә бит... Кронштадт Ленинградка ярдәм итә, ә үзе беркайдан ярдәм өмет итә алмый. Госпиталь хезмәткәрләре, кайда буш жир бар, шунда бәрәңгә утырта башлай. Өч ел эчендә алар 200 тонна бәрәңгә үстерә... Кронштадтны ул чакта ачыктан корюшка коткара. Тыныч вакытта балыкчылар санга да санамаган вак балык. Шәһәрдә хәзер аңа юкка гына һәйкәл куелмаган...

Ленинградта очраткан. «Дус кызың адресыңны сорады, ә мин хәтерләмим дип әйттем», – диде. Ә аныкын алмаган! Женя исән түгелдер инде, ул миннән 2 яшкә зуррак иде..

...Сугыш башланган көнне менә никтер хәтерлим...

...Тәрәзә төбенә үк төште бер бомба, зур чокыр ясады, әмма шартламады. Көндөз булды бу хәл. Безнең йорт каршында озын казарма иде. Диңгезчеләр шәһәре бит – анда алар торды. Яныбызда ук тимер юл иде... Тагын бер бомба йортның икенче башына эләкте. Анысы шартлады. Безнең фатирга да тагын бер ишек-тәрәзә ясады. Шуннан соң өйне рәтләгәнче бомбоубежищеда торып тордык. Анда безгә озын сәкеләр ясадылар. Шунда тезелешеп ята идек: бер башта – әти, ә әни безнең янда – уртада.

...Әти тәрәзәләргә гел аркылы-торкылы газеталар ябыштырып торды. Шулай иткәч, ватылмый, коелып төшми, әмма каядыр бомба шартлаган саен барыбер зең-зең киләләр иде.

...Бер елга якын 125 грамм ипигә жан асрадык. Ипи чиратына әни йөри иде. Аны сакларга абый да бара...

...Ашарга юк... Гел ашыйсы килә! Олы абый әни артыннан йөри: «Ашат инде!» – ди. Әни ипи валчыкларын кыздыра да, суга сала, аңа берәз тоз өсти – шуны эчә идек. Абый да, әти дә ачлыктан шешенделәр.

...Галимулла абыйның организмы бигрәк тиз эштән чыкты. Ә әти үз өлешен безгә ашаткандыр, шуңа хәлсезләнгәндер дип уйлыйм. Әти әнидән ун яшкә өлкәнрәк, аңа бу вакыт 55 яшь иде. Тик шулай бирешергә бабай түгел иде бит әле. Мин аның сугышка кадәр биек үкчәле ботинкалардан йөргәнән хәтерлим.

...Әти хәрби кеше булгангадыр, безне эвакуациягә иң беренче булып жибәрделәр. «Нәсимә апалар да, Разия апалар да тора, нигә безне генә кузгатасыз?» – дип тә карады әти белән әни. Күп балалы гаилә дип тә санала идек бит. Әниң беренче иреннән булган улы Әбүбәкер абыйны, әтиң беренче гаиләсендә туган улы Сәгыйть абыйны сугышка алдылар. Өйдә тагын дүрт бала калдык... Безгә күченеп китәргә булышырга бер хәрби кешене бирделәр. Озын гына, ябык кына иде ул, өстендәге шинеленә кадәр хәтерлим... Әйберләребезне капчыкка төяделәр. 6–7 капчык булды. Тик юлда аларның барысын да урлап, талап бетерделәр... Киткәндә абый машинага көчкә чыгып утырды, әтиң дә хәле юк иде.

...1942 елның 2 апрелендә юлга кузгалдык. Өстенә брезент капланган йөк машинасы иде ул. Әмма өсте ачып куелган иде. Шоферның әйткән сүзләре дә истә: «Брезентны капламыйбыз. Берәр төрле куркыныч янаса, шунда ук сикергез», – диде. Алдарак баручы машиналарның су төбенә киткәннәрен күрдек. Безнең шофер аннары ул тирәләрне

Фото: Анна Арахамия

Рокыя апа пенсия акчасыннан биргән гуманитар ярдәм бер батальон хәрбигә эчке киёмнәр алырга житкән.

■ Рокыя белән Галимжан. Юллар бергә кушылып, киләчәккә өмет белән караган чаклар.

читләтеп, әйләнеп узды. Апрель башы иде бит, болай да боз өстенә су чыга башлаган вакыт.

...Ладоганы чыгып житкәч, абый машинадан көчкө төште. Әтине дә тотып кына төшерделәр. Абыйны вокзал идәнненә, мич янына алып кереп салдылар. Калай белән тышланган түгәрәк мич иде ул. Берәр сәгать узуга, абый үлеп китте. Эти янында утырып, аңа «Йәсин» чыгып торды. Ә тагын ике сәгатьтән соң инде үзе дә күзләрен йомды... Менә шул вакытта бик авыр булды... Хәтта хәзер сөйләве дә авыр. Әни акылдан яза дип торам.

...Икесенең дә мәетен шундук носилка белән янәшәдәге сарайга алып киттеләр. Урман эчендә төзелгән биек сарай иде ул. Мәетләр анда утын өрдәнәсе кебек яталар. Кырыйларда инде урын юк, уртада гына калган. Безнекеләрне дә берәм-берәм салмадылар: эти аста калды, аның өстенә абыйны куйдылар... Әни дә безнең кебек, сарай ишек төбендә басып карап торды – беребезне дә эчкә кертмәделәр. «Шуннан да күренә», – диделәр. Кая күмелгәннәрен белмибез. Соңыннан дүрт архивтан эзләдек. «Ул көнне мәетләр бик күп булган, шуңа күрә төгәл кайда жирләнгәннәрен әйтә алмыйбыз», – дип җавап бирделәр.

...Абый белән әтинең ипи карточкаларын алып калмадылар. «Апа, тагын балаларың бар, юлда аларны ашатырсың», – диделәр әнигә. Шундук утырып китмәдек әле поездга, озак көттек. Әтиләрне күрергә дип тагын барып карадык, күрсәтмәделәр. Бу хәсрәт әнинең йөрәгенә бик тиде. Казанга кайтып житкәндә ул каты авырый башлады.

...Терлек ташый торган вагоннарда кайттык. Тактадан топчаннар ясаганнар, шунда урнаштык. Салкын! Әмма мич бар иде. Бер ир кеше утын китерде. Әнигә: «Зинаида, вот дрова, вот печка, только не давайте погаснуть огню», – диде. Аз-аз гына салып бардылар утынны...

...Юлда бик озак кайттык. Гел бомбага тоттылар. Андый чакта поезд туктап тора. Әни белән Гафиятулла абый станцияләрдә чыгалар, безгә аш, чәйнек белән чәй алып керәләр иде. Һәм ипи! Әни безгә күп ашарга бирми. «Хәзер ач килеш күп итеп ашасагыз, үлеп китәрсез», – дия иде. Елый-елый: «Сезнең белән дә берәр нәрсә булса, нишләргән?!» – ди. Сыек кына борчак ашы була иде, шуңа кабыгы әрчелмәгән бәрәңгеләр салганнарын хәтерлим. Кайбер станцияләрдә буш кул белән дә керәләр иде...

* * *

Әниләре Фәрһизәдәнең туган ягына – Буа районы Әхмәт авылына бөтенесе бергә кайтып житәләр әле алар. Эвакуацияләнеп кайткан гаиләне бер әбинең мунчасына урнаштыралар. Әмма әниләре генә рәтләнеп китә алмый: аны үзләреннән ун чакрымдагы Кильдураз авылындагы хастаханәгә салып куялар. Абыйлары Гафиятулла, янына барып, хәлен белешеп кайта. «Аякларында шеше беткән, инде озак тотмаслар», – дип сөендерә сеңелләрен. Ә 15 октябрьдә исә хәбәр килә: «Әниегез үлгән, барып алырга кирәк...» Соңгы минутына кадәр уенда балалары була. Кайдан көч алгандыр, «Яныма нигә аларны кертмисез, урамда бастырып тотасыз?» – дип бик каты тавыш куптара, хәтта тәрәзәне вата. Күзенә күрәнгәннәрдер инде...

Шулай итеп әнисез дә калалар. Сеңелләре Зифага 7 яшь бу вакытта. Әниләренең мәетен алып кайтып салгач, ул әле елый-елый аның күкрәген имә...

Нәкъ шул көннәрдә авылга Ленинградтан 5 баласы белән әниләренең үги әнисе дә кайтып төшә. Шул кара мунча барысын да сыйдыра... Аннан Рокыяларны: «Аягым бик авырта, шушы балалар хақына төзәлмәсме икән?!» – дип, Фәрхенур исемле бер апа үзенә алып кайта. Һәм ни гаҗәп – аягына баса!

Октябрь ахырында инде аларны балалар йортына озаталар. 14 яшьлек абыйлары Гафиятулланы Яшел Үзәнгә – ФЗОга жиберәләр, ә Рокыя белән Зифаны Арча районы Субаш Аты авылында урнашкан балалар йортына илтәләр. Тормышның яңа чоры башлана...

Жиңел булмый, әлбәттә. Балалар йорты ятимнәр белән шыгрым тулы: йөз урынына ике йөз бала яши. Тамак бөтенләй ач та түгел, әмма тук та түгел. Имән чикләвеге җыеп, шуны кыздырып ашылар – ачы булса да, ашыйсы килүне баса. Урманда үлән чыгуга, шуны җыялар. Какы ул чакта бу ятимнәрнең генә түгел, бик күпләрнең гомерен ялгый... Зифа исә килүгә бик нык авырый башлый: аны аерым салалар.

«Сеңлендә сары авыруы, сиңа да иярмәсен», – дип, апасын да янына кертмиләр.

Әтиләре өйдә русча сөйләшергә рөхсәт итмәсә дә, урамда, мәктәптә дуслар гел руслар булгач, русча аралашып үсәләр. Кронштадтта инде өч классны укыган Рокыяны мәктәптә дүртенче сыйныфка кертәп карыйлар да, аннан кире өченчегә күчәрәләр: кыз татарча аңламый. Дөрес, Субаш Атыда бик тиз өйрәнә ул аны.

Рокыя – 5, сеңлесе Зифа 7 ел тәрбияләнә бу балалар йортында.

Сугыш тәмамлангач, бөтен балаларны линейкага тезеп, балалар йорты директоры Хан абыйларының бу хакта хәбәр иткән көн дә истә. Апалы-сеңелле икәү директорга кереп: «Кронштадтка кайтасыбыз килә, безне жибәрегез әле», – дип сорап карыйлар. «Ә сезне анда кем караячак?» – ди директор. Андый кеше булмый, әлбәттә... Әбүбәкер абыйлары 1946 елның ахырында гына кайта әле: су асты көймәсендә хезмәт итә, сугыш беткәч тә су астында шартламый калган снарядларны җыялар. Ә Сәгыйть абыйлары сугышта башын сала... («Ленинград өлкәсененң Бела дигән авылында, туганнар каберлегендә ята ул. Янына ике тапкыр бардык. Беренче баруыбызда һәйкәл дә куелмаган иде әле. Икенчесендә инде һәйкәл дә, исемнәре язылган таш та бар иде. Андагы исемнәң күлгә! Таштан, әлбәттә, абыйның исеме – Сәгыйть Яруллинны да эзләп таптык. Моннан аның исем-фамилиясе язылган түгәрәк тәлинкә дә ясатып барган идек. Аны шул каберлек өстенә, һәйкәлнең артына куеп калдырдык...»)

Мәктәпне тәмамлагач, балалар йорты Рокыяны башка яшәтешләре белән бергә Казанга, С. П. Горбунов исемендәге авиация заводы каршындагы һөнәр училищесына укырга жибәрә. 2 ел сизелми дә уза: фрезеровщик дипломы алып чыга. Эшли башлый.

Ул арада тормышның яңа борылышы җитә.

– Мин яшәтән бик актив идем. Гел кеше күз алдында булдым. Комсомол оешмасын җитәкләдем, еш кына җыелышларда чыгыш ясарга да туры килә иде. Галимжан мине шундый бер җыелыштан соң озата кайтты...

Үзе кебек үк ятим егет. Рокыядан ике яшькә кечерәк: һөнәр училищесына кыз аны тәмамлаган елны килгән. Мәскәүдә туган, сугыш вакытында эвакуация белән Татарстанга жибәргәннәр, Ленино-Кокушкинода урнашкан балалар йортында тәрбияләнгән.

1954 елда алар өйләнешәләр. Инде тормышның яңа сынаулары башлана. Беренче балаларын югалталар... Галимжанны армиягә алалар, ул су асты көймәсендә хезмәт итә... Икенче кызлары туганда кендеге чорналып үлә, өченчесе дә... Чибәр, гармунда өздәрәп уйнаган Галимжанга хатын-кызларның бик еш күзә төшә... Ә хезмәт иткән җиреннән ул салырга өйрәнәп кайта...

1958 елда алар Галимжан белән иренә ерак бер туганнары янына – Амурдагы Комсомольск шәһәренә эшкә китеп баралар. 15 ел гомер шунда уза. Башта баракта яшиләр, аннан фатир алалар. Рокыя анда кранчы булырга укый. (Лаеклы ялга чыкканчы барлык төр краннарда да эшләп карарга өлгәре ул!)

Түбән Камага 1973 елда кайтып төпләнәләр Сәхабетдиновлар. «Түбән Кама шин» берләшмәсенә аларныкы кебек һөнәр ияләре кирәк була: чакыртып кайтарталар. Ә язмыш сынаулары бетәргә уйламый да: Рокыяга «яман шеш» дигән диагноз куялар. Бер-бер артлы әллә ничә операция кичерә, химиотерапия уза. Әмма барысы да Ходай кулында: гомере булгач, тугызынчы дистәнә вакыйга менә.

Төшләргә кереп сагындырган Кронштадт бар бит әле.

Сугыштан соң анда ике тапкыр була Рокыя апа.

– Балачактагы хатирәләр онытылмый – барысы да күз алдында тора. Үзәбез торган урамны, әлбәттә, таптым. Кронштадт һәм Восстание урамнары чатында урнашкан йорт урыныбызны да... Мин үскән ул агач өй юк инде, сүткәннәр, аның урынына тугыз катлы яңа йорт салып куйганнар. Йортыбыз янындагы тимер юлны да алганнар. Фин култыгы да башка кебек – диңгездән искән җилнең тәме генә һаман да шул ук... Диңгезчеләр соборында безнең вакытта Максим Горький исемендәге кинотеатр урнашкан иде: әнидән 5 тиен акча сорап кызлар белән анда кинога йөри идем... Аны «Максимка» дип йөртәләр иде. Ул хәзер яңадан гыйбадәт йортына әйләнгән... Мин кайчандыр белгән Кронштадт та кебек, түгел дә...

Рокыя апаның бу дөньяда япа-ялгыз калуына шактыйдан инде. Ире 65 яшендә үк вафат булган, сеңлесе Зифа да юк (балалар йортынан соң аны – егылып имгәнгән, бер аягы икенчесеннән 7 сантиметрга кыскарак булып калган кызы, Свердловск шәһәренә озаталар. Ул шунда гомер итә: эшли, кияүгә чыга, бер кыз үстерә), абыйлары да күптән мәрхүмнәр... Әйе, беркеме юк: песие дә, үзе генә. Тагын – гөлләр! (Балконын матурларга дип быел да петуниялар чәчеп куйган өнә.)

Әмма Рокыя апаның бүген дә ил-көн гамьнәре белән яшәп яткан мәле. Түбән Кама балалар йортына йөзәр меңлек ике телевизор бүләк иткән. Үзе ятим үскән кеше ятимнәр хәлен аңлый, әлбәттә... Махсус хәрби операциядә булган егетләргә ярдәмә исә инде ярты миллионга (!) якынлаша. Моңа кадәр әле гел мәктәпләргә, балалар бакчаларына очрашуларга йөргән. Быел ул «Ел хатын-кызы. Ел ир-аты: хатын-кыз карашы» республика бәйгесендә катнашты һәм «Өченче буын героинясы» номинациясендә җиңү яулады. Сәхнәдә озын-озак сөйләмәде Рокыя апа, бер генә жөмлә әйтте:

– Күкләребез тыныч булсын!

Әйе, бу аның иң зур теләге. Ул әле барысын да хәтерли...

«УЛ КОЯШ ИДЕ...»

Чулпан ГАЛИӘХМӘТОВА

29 декабрь – улының туган көне. Ул тиздән ялга кайтачак. Махсус хәрби операция зонасындагы баласын көткән ананың хәлен бары үзе шуларны кичергән ана гына аңлар. Фронт чигендә йөргән балаңны уйлап утларга керәсең, суларга төшәсең. Һөнәре – илне саклау. Һәм ул бурычын намус белән үти. Балаң белән нидер булырга мөмкин дип, хәтта уеңа да китермисең. Бары өмет һәм ышаныч... Күпсанлы медальләр, Батырлык ордены белән бүләкләнгән өлкән лейтенант, танк ротасы командиры Рәйхан ГЫЙЗӘТУЛЛИННЫҢ әнисе Гүзәл ханым белән сөйләшәбез. Аның зәңгәр күзләрендә – яшъ һәм горурлык...

Рәйхан ГЫЙЗӘТУЛЛИН – Казан югары хәрби команда танк училищесында белем алганнан соң Чиләбе өлкәсендәге хәрби частька жиһәрелә. Аннан махсус хәрби операциягә китә. Луганскида, Донецк юнәлешендә Львов 6-нчы гвардия танк полкында һәм 90 нчы танк дивизиясендә хезмәт итә. Өлкән лейтенант Рәйхан Гыйзәтуллин танк ротасы командиры була. 2023 елның 20 декабрендә хәрби заданиены үтәгәндә алган яраларыннан һәлак була.

«Махсус хәрби операциядә катнашучы», «Сугышчан батырлыклары өчен», «Хәрби батырлык өчен», Жуков медальләре белән бүләкләнә. Вафатыннан соң әти-әнисенә Батырлык ордены тапшырыла.

– Рәйхан – беренче балабыз. Мин аны 21 яшемдә таптым. Исемен әтисе куйды. Безнең балаларның исемнәре яңгырашлы, истә кала торган: Рәйхан, Фатыйх, Халисә... Без иремнең әти-әнисе белән бергә яшәдек. Рәйхан әби-бабай тәрбиясендә үстә. Бабасы Фәритне бигрәк яратты. Иркәләсә дә, оныгында ныклы рух тәрбияләде. Кечкенәдән спортка тартылды Рәйхан. Балалар бакчасына барганчы иртүк торып бозга хоккей тренировкаларына йөрттек. Аннан мәктәп еллары... Үл бик актив булды. Мәктәптә үткәрелгән бар чараларда катнаша: бии, жырлы, алып бара, КВНда уйный... Мәктәп директоры Энже Миннуровна аңа юкка гына «улым» дип эндәшмәгәндер. Үл һәрвакыт елмайды, һәркемне якын күрә белде. Аннан жылылык бөркелә иде. Шуңа мәктәптә дә аны бик яраттылар. Рәйханга 13 яшь чагында көтмәгәндә яман чирдән бабасы үлеп китте. Бик авыр кичерде бу югалтуны улым. Житмәсә, Үл елны әти нигезендә – Яшел Үзән районы Зур Караужа авылында төзелеш башлаган идек. Авыру әти белән әни шунда. Рәйхан белән 3 яшьлек Фатыйхны да кайтарып куярга туры килде. Эш белән әвәрә килеп, балалар һәрвакыт икенче планга кала, кызганыч... Фатыйх өчен җаваплылык Рәйхан өстендә булды – җәй буге энесен карады. Шунда үсеп тә киткәндәй тоелды... Рәйхан тугызны тәмамлагач, әтисе белән икесе арасында житди сөйләшү булды. «Улым, сиңа бары якты киләчәк

телим. Сине хәрби училищегә бирәсем килә. Әмма Казан югары танк команда училищесына укырга керер өчен сиңа 11 нче сыйныфны тәмамларга кирәк», – диде әтисе. Рәйханның: «Әти, анда барысы да бик житди бит, ә мин андый түгел», – дип әйтүенә, әтисе: «Сиңа житди булырга вакыт житкәндер инде», – диде.

Рәйхан әтисе сүзен аяк астына салып таптамады, үзен башка өлкәдә күрсә дә, хәрби булырга карар кылды. Кечкенәдән бирелгән патриотик тәрбия дә үз ролен уйнамый калмагандыр. Хәрби булуына мин дә каршы килмәдем. Хөрмәтлө һөнәр. Аннан соң безнең гаиләдә төп сүзгә әти әйтә. Үзем дә шулай тәрбияләнгәнмен: әти, ир сүзенә каршы килергә ярамый, аларның сайлавын хөрмәт итәргә кирәк. Рәйхан унберенче класста укыганда авырга узуымны белдем. Миңа 40 яшь, буй житкән улым бар. Рәйхан бу хәбәргә шаккатты, оялды да бугай әле. Бу хакта беркемгә сөйләмәгән.

Улым бердәм дәүләт имтиханнарын уңышлы тапшырды, һәрвакыт спорт белән шөгыльләнгәч, физик әзерлегә дә яхшы иде. Шулай итеп танк училищесы курсанты булды. 5 июльдә аларны яшь сугышчы курслары узарга ай ярымга полигонга алып киттеләр. Аны бик авыр озаттым. Һәрвакыт янымда иде бит. Сабуллашу күз яшьләрсез булмады. Әллә кая еракка жиһәрәм кебек тоелды... Өйгә кайткач та еладым да еладым. Хәтта әйберләрен җыеп куярга кулым бармады. Ничек кал-

салар, Үл кайтканчы шулай урынында ятсыннар дип уйладым. Жүләр булганмын. Үл бит исән иде... Тормышыбызда булырга мөмкин иң куркыныч хәл түгеллеген аңламаганмын... Егерме көннән Халисәгә таптым. Фотосын иң беренче аңа жиһәрдем. Яңа туган бала кып-кызыл, шешенгән бит инде, ә Үл: «Е-мое, нинди чибәр!» – дип язып жиһәрде. Чынлап та, сөңлесен бик яратты. Алар берберсенә охшаганнар да. Училищедә укыганда да Рәйхан мәктәбен онытмады. Каникулга кайткач, директор, укытучылар белән очрашырга

Энже ИБƏТУЛЛОВА,
Казан шәһәренең аерым
фәннәрне тирәнтен өйрәтүче
68 нче санлы татар-рус
мәктәбе директоры

Рәйхан беренче сыйныфтан башлап бездә укыды. Ул мәрхәмәтле, шат күңелле, кешеләргә игътибарлы, ярдәмчел иде. Ныклы рухлы, җаваплы булып үсте. Нинди генә хәл булса да, һәрвакыт ягымлы итеп елмаеп йөрүе хәтерләрдә мәңгегә сакланып калды. 11 нче сыйныфны тәмамлаганда камерага ул шундый сүзләр әйткән: «Мин – Рәйхан Гыйзәтуллин. Мине бөтенесе дә ярата. Үлә калсам да, яратачаклар!» Рәйхан бик актив укучы булды. Укучылар советында әйдәп баручыларның берсе иде. 2024 елның 29 декабрендә, Рәйханның туган көнендә, мәктәптә МХО геройларына багышланган музей ачтык. Экспонатлар арасында, аның матур кешелек сыйфатларын раслый торган әйберләр саклана. Рәйханның җаваплы укучы булуын ачык күрсәткән экспонатларның берсе – эти-әниләре мәктәп музеена тапшырган «XXI гасыр малайлары өчен өстәл китабы». Әлеге китапның бер битендә, галстук бәйләү турында язылган инструкциянең янәшәсендә «Гизатуллин Райхан. 31.08.2015. Последний день лета! 22:31. Завтра в шк» дип язып куйган. Бу язучы аның җаваплылыгын һәм мәктәпкә булган олы мөхәббәтен күрсәтә. Махсус хәрби операциягә киткәч тә һәрвакыт элемтәдә булдык – мессенджерда хат алышып тордык. Рәйхан педагогик коллективка сәлам әйтте һәм ялга кайткач мәктәпкә килергә вәгъдә итте. Һәм вәгъдәсен үтәде: ялның икенче көнендә үк үзенең ихлас елмаюы белән мәктәпне яктыртып килеп керде! Рәйханда кешеләрне кайгырту, аларны берләштерү, аларда ышаныч уяту һәм үз артынан ияртү сыйфаты көчле иде. Аның Ватан сакчылары арасында очраклы гына булмавына чын күңелдән ышанам. Йөрәгендә һәрвакыт яктылык, үзе игелек сагында иде. Рәйхан исән чагында да үрнәк булды. Хәзер ул укучыларыбыз тиңләшерлек Герой, ә безнең өчен – иң яхшы укучыбыз һәм яраткан улыбыз.

мәктәпкә бара. Сагынды булса кирәк... Сыйныфташлары белән дә элемтәне өзмәде. Училищеда беренче мәлләрдә авыр да булды бугай аңа. Ташлыиысы да килмәде микән әле... Әмма безгә берни сөйләмәде, сиздермәскә тырышты. Күңелендәгесен ул чакта бары йөргән кызы Эльвина белгәндер. Күрше подъездда гына яшәгән кыз белән бер ишегалдында уйнап үсте ул. Бергәләп йөрүләрдән дуслык туды, аннан соң мөхәббәт дусләнде... Мәктәптә «Соңгы кыңгырау» бәйрәменә Эльвина да килде. (Алар төрле мәктәптә укыды.) Шунда улым безгә рәсми рәвештә Эльвина белән очрашуын әйтте. Училищеда укыганда Эльвина Рәйханга зур терәк булды. Ул булмаса, бәлки, улым ярты юлда бирешкән дә булыр иде. Әтисенә биргән сүзә дә үзенә күрә бер көч чыганагы булгандыр. Сүз биргәч, үтәргә кирәк бит! Училищеда укыганда да улым үзен бары уңай яктан күрсәтте, актив булды. Аны хәтерлиләр,

курсантларга үрнәк итеп сөйлиләр. Улым инде исән булмаса да, бу хакта ишетү бик рәхәт... Димәк, улымны монда да бик яратканнар...

Ул еллар яшыләр өчен сынау булды – сирәк кенә күрешүләр... Әмма алар аны лаеклы үтте. Училищени тәмамлаганда – июнь аенда улым Эльвинага тәкъдим ясады. Без туйга әзерләнә башладык... Барысы да бүгенгедәй хәтердә: Эльвина – ап-ак туй күлмәгеннән, Рәйхан – хәрби формадан. Бәхетлеләр! Распределение буенча Рәйхан Чиләбе өлкәсе Чибәркүл шәһәрәндәгә хәрби частька эләкте. Ул барып яшәү урынын кайгырткач, Эльвина китте. Бераздан хәрби частьтан Луганскига алып китә башладылар. «Монда ялгызым калмыйм. Мин бит хәрби, һөнәрәм – илне саклау. Бу бәрелешләр озака сузылмас әле», – дип, үзенекеләр белән китәргә карар кылды. Хатынын анда калдырырга теләмәде.

«Якыннарың янында булсаң, миңа тынычрак булыр», – диде. Алар бергә бары ике ай яшәп калды... Һәрвакыт улым янында, аңа якынрак булырга теләсәм дә, монда – тормыш мәшәкате, кечкенә кызым... Барысын да ташлап озатырга барырга уйламадым да. Хәлнең никадәр куркыныч икәнән аңлап та бетермәгәнбездер. Ул да безгә берни сөйләмәде. Эльвинаның әти-әнисе генә китте. Ярты елдан соң – апрель аенда ялга кайтты. Анда да тынычлап ял итә алмады. Бүген китәсе, иртәгә китәсе дип яшәде... 9 май алдыннан озаттык без аны. Улым озату мәжлесе уздырырга теләмәде. «Син хәзер интернет аэроленәсең, озату мәжлесе үлем мәрәсименә әйләнәчәк», – диде. Әмма без еламаска сүз бирдек. Эчәбездә ут янса да, туганнар белән бик күңелле генә утырдык. Ул көнне һава торышы шундый матур иде, кичен вак яңгыр сибәләргә тотынды, ә аэропортка барырга чыккач, каты итеп яңгыр коя башлады... Чиләбегә рейсны да күңелле генә көттек әле без, ә менә китә башлагач... жебедем. Шундый жибәрәсем килмәде. Каты итеп кочакладым... Улымны соңгы тапкыр күрәм дигән уй башыма да килмәде ул чакта. Бер секундка да кереп чыкмады уема... «Әни, барысы да яхшы булыр», – диде ул да. Эльвина башка рейс белән аның артынан Чиләбегә очты. Алар анда берничә көн бергә булдылар. МХОга китәр көне билгеле булгач, Эльвинаның әти-әнисе тагын юлга чыгып китте. Мин зур рәхмәтлемен аларга! Ә минем гомерлек үкенечем булып калды... Нигә шунда утырып китмәдем икән?! Үкенәм хәзер... Бик... Барысына кул селтисе дә, чыгып китәсе калган бит югыйсә... Ярты ел үтәр дә, кабат ялга кайтыр дип уйладык. Әни кешенең өмете бервакытта да өзәлми ул. Хәтта баласы үлгәч тә...

Ялыннан соң аларны Донецк юнәлешендәгә хәрби хәрәкәтләргә жибәрделәр. Ноябрьдә аның чираттагы ялы иде. Командованиене алгач, рота командирын алыштырырга кеше көтәргә кирәк, график

буенча ялга китү авырлаша. Кайтырга декабрь уртасында гына рөхсәт булды. Хәзер кайтсам, Яңа елга китәргә кирәк булачак дип, ялын берәз кичектерүне үзе сораган. Декабрьдә без инде аны көтеп яшәдек. Хатыны яшәп торырга үзләренә фатир арендадап, аны жыештырып куйды. 26 сына Рәйхан аңа билет алырга кушкан. Ял алып өчен аның документларына кул куелган, хәтта әйберләре жыелган...

20 декабрь иде ул... Эльвина да, без дә күтәрәнке рухта. «Бүген иртән Рәйхан соңгы заданиесына киткән иде, әле һаман язмый», – дип язды Эльвина. Рәйхан заданиедан кайтуга хәбәр бирә иде аңа. Ул көнне кичке унда Эльвинага училищедан шалтыратканнар... Без инде йокларга ятарга жыена идек. Иртәгә безгә – эшкә, балаларга – бакчага, мәктәпкә. Тормыш жаена гына тәгәрәгән көннең киче иде ул... Ә бу вакытта инде... Робертка кода шалтыратты. Алар сөйләшкәндә нәрсәдер булганын аңладым... Ышанмадык... Безнең Рәйхан да һәлак булса инде, башкалар ничек кайтыр дип уйладым. Рәйхан кебекләр тирәсеннән үлемнең урап узуына ышана идем. Хәер, миңа калса, бөтен ана да нәкъ минем кебек уйлыйдыр... Төнне өмет белән уздырдык. Иртәгәсен көттек. Үзәбезнең каналлар аша белешсәбез килде. Иртән үк шалтырата башладык. Рәйханның үлеме турында белүчеләр юк, ул һәлак булучылар исемлегендә дә юк. Әйе, алар заданиега барган. Аны уңышлы үтәп кайтканда танкка дошман дроны һөжүм иткән. Рәйхан каты яра алган – госпитальгә озатканнар. «Исән булырга мөмкин, әйдәгез, өметтә булайык», – диделәр. Мөмкин дигән сүз кешегә бик зур өмет бирә икән ул! Без, әлбәттә, җиңел сулап куйдык, шатландык. Тизрәк улыбызны барып күрәсәбез килде. Анда кадәр барырга транспорт эзли башладык. Кичен безгә училищедан вәкилләр килде. Шатланып каршы алдык. Безгә бару юлларын аңлатырлар

дип көтәбез. Урындыкка утырырга куштылар һәм барысын да жентекләп сөйли башладылар. Ә без әле һаман өметләнәбез... «Госпитальдә алган яраларыннан үлдә», дигән сүзләргә ишеткәч, аяк астымнан идән шуыша кебек тоелды... Мин бит аларның: «Улыгыз исән», дип әйтүләргә көтеп утырам... Баксаң, безгә килеп барысын да сөйләп бирергә аларга Рәйханның фронттагы дустаны Егор кушкан. Егорга шалтыраттылар. Улым белән нәрсә булганын без тагын бер кат тыңладык... Барырга насыйп булмады, волонтерлар белән элемтәгә кердек... Улым ялга кайтасы урынга, 27 декабрьдә ГАЗель машинасында такталар белән кадкаланган табут кайтты. Аллага шөкер, улымны юып, кәфенләп ислам кануннары буенча жирләдек. Иртәгә туган көне дигән көнне... Ул хәзер бабасы белән бер зиратта ята. Аллага шөкер дим, чөнки улының жәсәде кайтуын зарыгып көтеп яшәүче ата-аналар да бар... Ә мин улымны жирләп кайткач та, аны көгүдән туктамадым. Ялгышканбыздыр, ул түгелдер дип уйладым. Бер ел үткәч кенә өметем өзәлдә... Елаудан туктагач кына аның үлемен кабул итәрмен. Тик кайсы әни үзеннән алда баласының жир куенына керүен кабул итә ала икән?! Эльвинага да бик авыр. Аңа карап, миңа икеләтә авыр. Чын күңелдән Эльвинаның бәхетле булуын теләм. Миңа да җиңелрәк булыр иде...

Безне ташламыйлар: классташлары да, мәктәп тә... Ул укыган мәктәптә узган ел мемориаль такта куйдылар, музей ачтылар... Рәйхан үзе дә безне ташламый. Һәрвакыт ярдәмен тоям. Һәлак булганнан соң биргән Батырлык орденын ала алмый азапландык. Аны Чиләбегә жибергәннәр. Күп тапкырлар шалтыраткач кына язмышы хәл ителә башлады. Әтисенә 50 яше тулган көнне военкоматтан шалтыратып, орденың кайтуын хәбәр иттеләр. 1 сентябрь көнне мәктәптә мемориаль такта ачылганда военкомат вәкиле тантаналы рәвештә ордены тапшырды. Ул чакта әтисе дә

күз яшьләрен тыя алмады. Ордены Рәйханның әтисенә бүләге дип кабул иттем.

Хезмәттәшләре сөйләвенә караганда, Рәйхан фронтта да кешелеклелегә белән аерылып торган. Командирлар да төрле була. Ул һәрвакыт взводы, ротасы белән бергә булган. Башкалар белән бергә машинаны да ремонтлаган. Киемен, кулын пычратудан курыкмаган. Транспортны бик ярата иде шул... «Рәйхан кебек командирлар артыннан барасы килә», – диделәр... Рәйхан командованиесе экипажындагы механик-йөртүче Саша армиядә контракт төзеп калган. Хәрби бәрелешләрнең беренче көннәреннән үк катнашкан. «Сиңа укып, офицер званиесе алырга кирәк», – дип, улым аны Казанга танк училищесына укытырга жиберүләренә ирешә. Саша – Иркутскидан. Увольнениегә чыккач, ул безгә килә. Аның белән гел Рәйханны искә алабыз, ул бик рәхмәтле аңа...

Рәйханга Жуков медале бирелгәч, фотога төшереп жибергән иде. Котлап, сер булмаса, нәрсә өчен дип сорап яздым. «Нәрсә өчен икәнен сиңа әйтмим. Бу сер булып калсын», – дип язды һәм ул серне үзе белән алып китте. Берни сөйләмәде безгә. Соңгы ызышуыбыз булган: «Герой исемен кемгә бирәләр?» – дип сорадым. «Герой исемен болай гына бирмиләр, аның өчен бик күп эшләргә кирәк», – дип язды. «Син безнең өчен инде герой. Безгә геройлык та, дан-шөһрәт тә кирәкми, үзең исән-сау гына йөрәп кайт», – дип яздым... Улыбыз – горурлыгыбыз.

Татарстанда беренчеләрдән булып оештырылган «Герой әтисе» күргәзмәсендәгә Рәйханның фото-портреты астында әтисенә сүзләре язылган: «Минем өчен улым зур хәрәфтән башланган Офицер! Хәрби бурычын үтәп, минем улым барыбызга да батырлык һәм фидакарлык үрнәгә күрсәтте, Ватанны чын саклаучы буларак танытты үзен». Йә, әйтегез, мондый улың белән ничек горурланмыйсың инде?!

ЖУРНАЛИСТ, РЕДАКТОР, ДЕПУТАТ...

Эльмира
ЗАКИРОВА

Журналист, редактор, депутат, күренекле жәмәгать эшлеклесе, талантлы житәкче... Журналистика аны зур сәясәткә алып килә. Гомергә сүз иреге тарафдары булып кала. Таныдыгызмы? Сүзебез, әлбәттә, Римма Атлас кызы РАТНИКОВА турында. Эчкерсез, мөлаем, йомшак күңелле, ярдәмчел... Кирәк икән – принципияль, тәвәккәл, туры сүзле, таләпчән... Зирәк дипломат, чын профессионал... Ул Татарстан Журналистлар берлегенә яңа сулыш өрдә. Безнең журналистларны «Бәллүр каләм»ле итте! Чын журналист – «штучный товар» икәнәнә инандырды. «Алтын каләм» фестивале аша журналист булырга хыялланган яшьләргә яңа юллар ачты! (Үзе бу сүзләр белән килешми, әлбәттә, команда эше, дип бәяли...)

Дәүләт Советында эшли башлаганда, берәүләр, Ратниковага депутат эшенең җаваплы, авыр хезмәт икәнәнә искәртәргә теләп: «Зәңгәр күзләрегез тиздән соры төскә керәчәк», – дип усал шаяртса да, ул югалып калмый. Аның күзләре һаман зәңгәр! Ул һаман иҗатта, югарыда!

ТАМЫРЛАР

Әтием дә, әнием дә – Шөгәр якларындагы билгеле нәсел балалары. Әти – Булатов Атлас Минхаир улы Урдальда туган. Әтисе Минхаир бабайны Зур әти, әнисе Шәмсенур әбине Зур әни дип йөртә идек. Алар өйләнешү белән үк бәхет эзләп Донбасска чыгып киткәннәр. Күпмедер яшәгәч, янгын чыгып, бөтен әйберләре янып беткән. Кабат Урдальга кайтып, колхозга кергәннәр. Зур әни стахановчы булып киткән. Әтиңең хезмәт биографиясе сугыш елларыннан ук башлана. 15 яшьлек егет Сугышыда авыл Советы секретаре була. Авыл хужалыгы техникумын тәмамлап, зоотехник белгечлеге ала. Ерак Көнчыгышта флотта хезмәт итә. Армиядән кайткач, Юлтимердә колхоз рәисе булып эшли. Аннары Мәскәүдә Югары партия мәктәбендә укый. Мамадышта партия райкомының икенче секретаре, Сабада авыл хужалыгы идарәсе башлыгы, аннары үнжиде ел дәвамында КПССның Кукмара райкомының беренче секретаре. Аннан Мамадышка шулай ук беренче секретарь итеп жиһәрәләр. Пенсия алдыннан ТАССР Югары Советы Президиумында бүлек мөдире була. Әти Кукмара районы өчен күп эшләгән кеше. Татарстанның Беренче Президенты Минтимер Шәймиев: «Атлас Булатов – Кукмараның легендасы», – дип бәяләде. Бүген Кукмарада күппрофильле лицей Атлас Булатов исемен йөртә, әтигә һәйкәл куйдылар, аның исемен йөртүче урам, парк бар. Холкым, эшкә мөнәсәбәтем, дөньяга карашым – әтинеке. Якташларым өчен мин һәрвакыт Булатов кызы булып калырмын.

Өлкәннәр сөйләгән бер вакыйга искә төшә... Әтине балачагында чак кына чегәннәр урлап китмәгән. Таборлары Урдаль аша узганда, карт чегән хатыны урамда уйнап йөргән малай-шалайның берсен – Атласны элктәрәп алган да кибирикаларына йөгәргән. Капка төбөндә утыручы әбиләр, ah-vañ килеп, баланы көчкә алып калган! Чегән хатыны әтидә көчле энергетика тойгандыр, мөгаен. Ул дөресен әйткән: зур кеше булачак, дигән...

Әнием Лена – Түбән Чыршылы мәктәбе директоры, химия, физика укытучысы Сабиржан Зиннур улы Чапаев кызы. Әнисе Мөршидә балалар бакчасы мөдире булган. Алар юлын дәвам итеп, әни педагогика институтын тәмамлый. Педагогик эшчәнлеген югары бәяләп, аңа Россиянең атказанган укытучысы дигән мактаулы исем бирәләр. Гыйлемгә омтылышы аңлашыла: ул атаклы татар мәгърифәтчесе Риззәтдин Фәхретдин нәселеннән бит. Ул нәсел Болгар ханы Бикчүрага барып тоташа. Әни шундый бер вакыйга сөйләде. 1937 елда әти-әниләре төне бие мунча мичендә ниндидер китаплар, документлар яндыра. Репрессия елларында алар ыруының тарихы да янып көлгә әйләнә. Революция елларында, нәсел утары таркалгач, Сабиржан бабай заманына туры килә торган Чапаев фамилиясе алган булырга тиеш. Бөек Ватан сугышының беренче айларында ук ул фронтка китә. 1941 елда бердәнбер хаты гына килеп кала. Смоленск янындагы сугышларда хәбәрсез югала.

Безнең гаиләдә кайчак авыл алпавытлары һәм крестьяннар арасында сыйныфый бәхәсләр дә чыккалый иде. «Крестьян баласы» – әти, «Дворян калдыгы» – әни. Бу

хакта елмаеп кына искә төшерәм. Бер-берсен яратып, үзара таяныч булып яшәде алар. Гаҗәп хәл: химиягә тартылу, буыннар аша урап, энем Рафаэльнең улы Эмильгә әйләнеп килгән. Ул да химик, «Алгарыш» программасы буенча Кембридж университетында укыды, КФУның химия факультетын тәмамлады, университетта укыта – нанотехнологияләр белән шөгыльләнә. Менә шушы егет Түбән Чыршылы зиратында кабер ташларындагы гарәп язучыларын фотоларга төшереп йөргән. Ул кабер ташлары Алтын Урда ханнарына ук барып тоташа! Әти-әниңең максатчанлыгы безгә – балаларына да күчкән. Мин журналистиканы сайладым, Рита врач булды, Рафаэль КАИны тәмамлады.

БАЛАЧАК

Республиканың кайсы районына килсәм дә – Лениногорскигамы, Мамадышкамы, Сабагамы, Кукмарагамы – һәркайсы күңелгә якын, мин үз кеше анда. Шулай якын итүләрен тою бик рәхәт, әлбәттә. Чынлыкта Лениногорск районы Юлтимер авылында туганмын. Әнине тарих укытучысы итеп Федотовка авылына жиһәрәләр. Без бер әбидә фатирда тордык. Ул өйне бик яхшы хәтерлим: жир идән, өйнең яртысын алагаем зур мич алып тора, аның янәшәсендә туку станогы, сулда – бозау, мич белән ишек арасындагы ояда каз утыра, ялгыш яныннан узсаң да башын сузып ысылдарга керешә. Әни, сөңлем Рита һәм мин өчәүләп сәкедә йоклайбыз. Әти бу вакытта Югары партия мәктәбендә укый иде... Балачак белән бәйлә күп истәлекләр саклана күңелдә. Кышкы бер көндә ишектәге йозакны ялаган идем – теләм ябышты да калды! Авызымны ачып, ишек төбөндә шактый басып тордым. Сулышым йозак тимерен жылыткан кына ычкындым бу капкыннан. Күрше балаларының чаналары бар, ә минеке юк: таудан ярык тазда шуып төшәм... Моңсу кышкы бер кичтә үзе артыннан ишектә пар ияртеп, бик матур бер ир кеше килеп керде. Каракул якалы соры пальтодан, ак фетр итекләрдән... Әти кайтты!..

Озакламый гаиләбез белән Мамадышка күчтек. Музыка мәктәбендә ике ел скрипка классында укып йөрүләрем күз алдында. Әни шулай теләде, әтисе сугышка киткәнче авылының скрипкачысы булган бит. Мамадышта 1 нче класска бардым. Нинди генә уеннар уйнамадык без! Казаки-разбойники, штандер, сызыклы... Язын Нократта боз киткәнне карарга йөгәрәбез, жәен пристаньда пароходлар каршылайбыз. Безгә 1 сум бирәләр иде дә, пароход буфетыннан конфет, лимон алып кайта идек. Ашарга да, киенергә дә әллә нәрсә юк. Начальникмы ул, эшчеме – бар кеше бер чама яшәде. Әти райком секретаре дип, башкалардан аерылып тормадык. Бу сыйфат миңа кечкенәдән салынган, гомер бие шулай булып калдым. ..

Саба шулай ук балачагым үткән төбәк. Өйдә чыршы бизәп, классташларымны бәйрәмгә чакырубыз, әниңең һәркайсына күчтәнәчләр таратуы күз алдында. Китап кибетендә сәгәтләр бие китаплар сайлый идем. 5, 10 тиенлек балалар китапларын пирожки алганда экономияләп калган акчага сатып ала идем. Еллар узгач аңладым: тормышымдагы борылыш этабы булган ул. Мамадыштан

күчеп килүем, башкаларга караганда русча әйбәт белүем яхшы укый башлавыма сәбәп булгандыр. Укытучыбыз Анфиса Кыямовна үземә ышаныч тудыра алды, үзбәямне күтәрде. Һәм минем гел «биш»ләләр китте!

УКУ Кукмарада укый башлагач, ул «биш»ләләрне инде акларга да кирәк иде.

Житмәсә, беренче секретарь кызы бит әле мин! Эти белән әни бик таләпчән, кырыс булдылар. Мәктәпкә ата-аналар жыелышына алар йөрмәде дә. Чөнки барыбыз да яхшы укыйбыз, жәмәгать эшләрәндә катнашабыз. Мамадышта беренче, икенче класста укыганда кайчак «ике»ләләр дә элөгештерә иде әле... Бу – энебез Рафаэль туган чаклар. Ул бала тулысы белән минем карамакта иде. Чүпрәкләрән дә юам, ашатам да, йоклатам да...

Кукмара – шәһәр тибындагы эшчеләр поселогы, анда рус мәктәбе иде. 5 нче класстан инде укуга ныклап кереп киттем. Класс житәкчебез, математика укытучысы Накия Газизовна Кәримуллина үз фәнен нык төшендерде. Безнең класска гел начальник балалары жыелган иде, тик берсенең дә масаеп, башкалардан өстен булып йөргәнән хәтерләмим. Барыбыз да тигез булдық. Ул мәктәп хәзер әтием исемән йөртүче күппрофилье лицей. Башта мәктәпнең педагогик коллективы шундый башлангыч белән чыкты, аннары район советы күтәрәп алды. Үзем депутат чагында яңа бина төзүгә дә ирештек. Әтинең рухы сезгә ярдәм итәчәк, бу республикадагы иң яхшы мәктәпләрнең берсе булачак, дигән идем. Шулай булып та чыкты!

Төрле чаралар уздырганда, бүләкләр тапшырганда «Атлас Булатов исемәндәге күппрофилье лицей» дип игълан иткәндә, белсәгез иде ничек рәхәт булганын!..

Минем журналист буласым килә иде. Эти-әнинен врач итеп күрәселәре килде. Журналист – һөнәр түгел, алар шелкоперлар, дигән иде эти. Мин укырга керергә киткәнчегә кадәр ниятемнән кире кайтуымны көтте кебек. Шулай бер көнне көндезге ашка кайтты ул. Мин укырга чыгып китәр алдыннан ашыга-кабалана аш пешереп йөрим, ә тоз салырга онытканмын! Шунда эти: «И кызым, тозсыз ашлар пешерәсен, тозсыз мәкаләләр язып ятарсын инде», – дип уфылдап куйды. (Көлешәбез.) Ахырдан барыбер ризалашты инде. Хәтта соңрак үзе дә яза башлады. Кукмара тарихы турында архивларда эзләнеп утырды, язмаларын «Ватаным Татарстан»да бастырды...

Студент елларын еш сагынып искә төшерәм. Бик бердәм, дус группа идек... V курста эшкә билгеләнер алдыннан декан Флорид Әхмәтович һәрберебез белән әңгәмә үткәрде. Мине «Комсомолец Татарии» газетасына корреспондент итеп алдылар. Шундый шәп коллектив! Газета 100 мең тираж белән чыга! Путилов искиткеч редактор!

УҢЫШ Редакциядә көчле журналистлар арасында үзеңне күрсәтү, алар кебек язу өчен шактый тырышырга туры килде әле.

Әйбәт язылган очерк өчен исә мине Мәскәүгә, яшь журналистлар слетына жибәрделәр.

1985 елда үзгәреш жилләре исә башлаганда КПССның Ленин райкомына эшкә чакырдылар. Бу шулай ук үзенә

күрә бер трамплин иде. Берәздән шәһәр партия комитетында эшли башладым. 1989 елда редактор булып кабат «Комсомолец Татарии»га кайттым. 90 нчы елларда үз нишабызны таптык. Газетаның һәр санында төнлә йоклатмаслык кыю язмалар чыгардык. Вақыты, заманы шундый иде бит. Шул чорлар турында хәзер университетта лекцияләр укыйм. Теләсә нинди информация сугышның максаты – житәкчелекне һәм халыкны эйфория халәтенә житкерү икән. Үзләрен бөөк эшләрдә катнашалар итеп хис итсеннәр өчен! Без дә шулар аша уздык. Ә чынлыкта Көнбатыш корган ятмә булган ул...

1995 елда мине Журналистлар берлеге рәисе итеп сайладылар. Яңа идеяләр белән янам, эшне заманча оештырасым килә... Башта әле оештыру комитеты рәисе идем. Съездны әзерләдек, ә Берлек рәисенә кандидатура юк. Минем кандидатурага чират житкәч, «Кайчан әле яшыләр газетасы редакторының журналистлар берлеген житәкләгәнә бар. Бу – беренчедән. Икенчедән, ул – хатын-кыз. Кайда күрелгәнә бар мондый халнең», – дип тетеп аттылар. (Көлә.) Һич кеше таба алмыйлар. Йә житәкче булу тәжрибәсе юк, йә яше туры килми... Бәхәсләшә торгач, кабат минем исемгә кайтып төштеләр. Әйдәгез, Ратникованы сайлыйк, диделәр. Шулай эшләп киттек. Журналистлар конкурсын яңадан торгызырга, хезмәтне бәяләүнең яңа төрләрен уйлап табарга кирәк иде. Журналистлар конкурсының исеме «Бәллүр каләм» булып күңелдә бөреләнә. Бик нәфис, уалучан, сүз иреге кебек, дибез. Каршылар да күп. Кызу бәхәсләр бара... Алай да «Бәллүр каләм»гә тукталдык. Татар телендә нәшер ителгән «Нур» газетасының чыгу датасы 1905 елның 5 сентябре. Мәгълүмат һәм матбугат министры Ислам Әхмәтжанов 19 майда Матбугат бәйрәмен үткәргә тәкъдим итте. 19, 05 саннарына татар журналистикасының туган елы һәм туган көне шифрланган! Татарстан журналистларының туган көне менә шулай башланды.

1998–2004 елларда инде «Татар-информ» агентлыгының генераль директоры булдым. Яңа устав язү, яңа штат расписаниесен төзү кебек эшләрне башкардык. Каршылыктар, кыенлыктар да булды, ләкин үжәтлек, ахыргача бару – минем канымда. Татарстан Дәүләт Советы депутаты булу да – зур тырышылыктар аша килгән уңыш ул. 2003 елда Дәүләт Советы Рәисе Фәрит Мөхәммәтшин мине сайлау алды штабына матбугат үзәген житәкләргә чакырды. Шул ук елны Дәүләт Думасына сайлаулар узды. Ә 2004 елның мартында «Единая Россия» партиясе исемлеге аша депутат булдым. Сайлаулардан соң Фәрит Хәйруллович мине Дәүләт Советы Рәисе урынбасары итеп тәкъдим итте. Минем өчен шок булды, әлбәттә. Ләкин бу жаваплы эшкә дә әзер идем: чөнки журналистика дигән көчле мәктәптә сыналдым! Депутат булгач инде законнар язарга, «Дәүләт төзелеше һәм жирле үзидарә» тармагы буенча шактый эшләр оештырырга, Гаилә кодексына үзгәрешләр кертергә туры килде. Юллар салу, мәктәпләр, хастаханалар, көнкүреш объектлары төзү... Кукмарадан сайланган депутат буларак, социаль сферага караган күп эшләрне колачлаганда, үземне әтинең эшен дәвам итәм дип хис иттем. Кайда да таныллар, сиңа ышанып

гозерләрен сөйләләр – бу уңыш түгелмени?! Депутатлар Туфан Миңнуллин, Разил Вәлиев, Роберт Миңнуллиннар белән эшләгән еллар аеруча күчелле һәм нәтиҗәле булды. Безнең команда әле Татарстан гимнын да эшләп чыкты. 200 гә якын вариант арасынан шагыйрь Рамазан Байтимеров шигыренә тукталды. Ике дәүләт телендәге гимн Татарстанда яшәүче һәркемнең күчеленә, диненә, кыйбласына туры килергә тиеш иде. Шулай килеп чыкты да. Мин Татарстан гимнын төнлә уятып сорасалар да җырлап бирә алам инде. (Кәлә.)

МАВЫГУ

Рояль, пианино күрсәм, утырым да уйнап та җибәрермен сыман иде. Юбилейга туганнарым электрон пианино бүләк итте... һәм мин инде уйным да! Менә бу минем яңа мавыгуым. Икенче мавыгуым: узган ел машина йөртә башладым! Бер дә куркыныч түгел! Кукмарага берничә тапкыр кайтып килдем, Биектаудагы бакчабызга гел барып йөрәм... Тау чаңгылары, велоспорт шулай ук безнеке. Нинди генә тауларда булмадык: Тянь-Шаньда, Домбайда, Әрмәнстанда, Грузияда, Алып тауларында... Йөзәбез дә! Үзәңне һәрчак формада тотарга кирәк бит. Иртән һәр көн физик күнегүләр ясауның бер кыенлыгы да юк. Ә сәламәтлек өчен шуның кадәр файдалы ул!

МӘХӘББӘТ

Володя белән «Ижминводы» санаториенда таныштык. Наилә исемле туганым белән барган идек. Володя да үзенең дуслы белән килгән. Безгә күз салганнар. Аралаша башладык. Володя редакциягә дә килеп йөрде. Башта нигер җитди кабул итмәдем. Хезмәттәшем Юлия Федоровна: «Римма, сиңа килеп йөргән егетләргә караганда, иң акыллысы, иң ышанычлысы шушы егет, игътибарлырак бул әле аңа», – ди. (Кәлә.) Димләпме-димли Володяга. 1980 елда Ратников белән язылыштык. Катнаш гаиләдә язылмаган кануннар яши инде ул. Шуңа аеруча сизгер була белергә кирәк. Гаиләдә исә мин сабыррак булдым дип беләм. Әйе, ул бик тәрбияле, кешелекле, иҗади. Аңардан күп нәрсәгә өйрәндем. Минә ничек булсам шулай кабул иткәнә, миңа – өйгә дә кайтып керми эшли торган хатынга түзгәнә өчен рәхмәтлемен аңа. Әллә нинди романнардагы кебек акылдан язарлык мәхәббәт дип әйтә алмыйм. Тугрылыкка, кешелеклеккә нигезләнгән мөнәсәбәтләр бездә.

ДУСЛАР

Классташлар белән һәрвакыт элемтәдә без. Студент елларындагы дуслар белән шулай ук шалтыратышабыз. Журналистлар берлеге президиумында бергә эшләгән коллегалар белән дә бер команда булып яшибез. 40 яштан соң да яңа дуслар тапканым бар. Мәсәлән, Фәридә Камалова. Депутатлыкка кандидат булып йөргәндә ул яшәгән йорт подъездына сайлау алды листовкасы эленгән булган. Менә шул Фәридә, мин сезнең сайлаучыгыз, сезнең белән күрешсәм килә, дип шалтыратты. Берәр проблемада булышуны сорыйдыр, дим инде үземчә. Килде. Бер фото да алып килгән. Анда ике ир кеше һәм бер кыз бала... Карау белән: «Ой, бу минем әти бит!» – дим. «Ә монысы минем

әти, бу кыз – мин», – дип аңлатты. Сөйләшеп киттек. Бер-беребезне күптән беләбез икән, югалтышып кына торганбыз. Мин әле туган ына чакта, ул – күрше кызы – гел безгә кереп йөргән. Әтисе Исхак абый белән әти дуслар булган. Без күчеп киткәч, аралар өзәлгән... Менә шулай сайлау шаукумы белән 40 елдан соң очраштык... Икенче дуслым дип Казан шәһәре ревматология үзәгә җитәкчесе Равия Гаязовна Мухинаны әйтер идек. Кукмарадан ул, Березняктан. Якташ. Үзе әйтмешли, «Кукмараның Булатов абыйлы чорында» үскән, Мухиннар гаиләсендә тәрбияләнгән талантлы биш кызы беренче секретарь исемнәре белән хәтерләгән хәтта. Бер-беребез турында ишетеп белсәк тә, аралашкан юк иде. Лениногорскидагы коллегам Римма Вәлиевна таныштырды. Икебез дә 70 яш тулуны билгеләп үтәбез бу көннәрдә.

АКЧА

Акча ул бер яктан керә, икенче яктан чыгып та китә. Бервакытта да акчага табыну булмады. Бу шулай ук әтидән килә. Ул заманда ук күпләрнең дачалары, машиналары, күчмәс миләкләр бар иде инде. «Аның каравы, мин тыныч йоклыйм», – дия иде әти. Пенсиягә чыккач кына бакчалы, мунчалы булдылар.

БАЛАЛАР

Леша олак көтеп алган шатлыгыбыз инде. Илебездә миннән дә күчләрәк чып-чын патриоты! (Канәгать.) Мин улым белән әтисенә караганда да якынрак. Серләребезне бер-беребезгә ышанып сөйли алабыз. Леша Мәдәният институтында укый. 7 нче класста ук видео-монтаж ясарга өйрәнде. Класслары белән экскурсияләргә барганда үзе видеога төшерә, кыска фильмнары, роликлар монтажлый иде. Журналистиканы сайлар дип уйлаган идек, оператор эшен кызыктырак дип тапты. Worldskills буенча республика конкурсында 3 нче урынны алды. Эшмәкәрлек номинациясе буенча классташы белән проект та төзеделәр. Үсмерләргә видеомонтажга өйрәтергә бүген үк әзер иде. Акча эшләргә әле иртәрәк, укырга кирәк, дидем.

КУРКУ

Чыңгызхан шулкадәр дөрес әйткән: «Курыксаң – эшләмә, эшләсәң – курыкма, гамәл кылгансың икән – үкәнмә». Мин тормышта шундыйрактыр. Шулай күрәнәмдер. (Уйланып тора.) Алай да бик борчылам. Ниндидер шөб-һәле халәт. Заманы да шундыйдыр инде. Магний эч, уза, диләр. (Кәлә.) Чынлыкта мин барысы өчен дә куркам. 94 яшьлек әнием өчен куркам. Сеңлем, энем, аларның балалары өчен борчылам. Леша соңга кала башласа: «Син кайда? Кайт тизрәк!» дип яза башлыйм. «Әни, бар да тәртиптә. Борчылма», – ди. Магний да булышмый. (Кәлә.)

ҮЗЕМ ТУРЫНДА

Аллаһка шөкер, язмышыма рәхмәтле мин. Әйбәт гаиләдә тудым, әти-әнием яхшы кешеләр булды. Үзем теләгәнне тормышка ашыра бардым, хыялларым чыңга ашты, нәрсәгә генә тотынсам да, авырлыкларны җиңеп, ахырына кадәр җиткерә алдым. Мин бик бәхетле кеше!

ЖИҢҮГӘ ТАБА ОЧЫШ

Лилия ГӘРӘЕВА

Мөлаем йөз. Көләч күзләр.
Тыныч караш... Күкрәгендәге
орден-медальләренә игътибар
итмәсәң, рәсемдә Советлар Союзы
Героедыр дип уйламассың да.
Ләкин тышкы кыяфәт кайчагында
алдаучан була. Татарның батыр
кызы Мәгүбә Сыртланова турында
уыганы, ишеткәне булганнар
бу тыныч караш артында нинди
батырлык, курку белмәс егетлек,
Ватанга тугрылык ятуын яхшы
белә.

1912 елның 15 июлендә
Башкортстанның Бәләбәй шәһәрен-
дә туа ул. Моңа кадәр аның
чыгышын гади татар гаиләсеннән
дип кенә күрсәтәләр иде.
Ә чынбарлыкта әтисе Хөсәен
Рахманкулов та, бабасы да
сәүдәгәрләр була. Уз фамилиясен
Сыртлановага ул Урта Азия универ-
ситетының медицина факультетына
керер алдыннан гына алыштыра.
Хәер, аның монысы бөтенләй
башка тарих... Чоры шулай таләп
иткән... Ләкин медик булу уе чынга
ашмый кала, әтисенең гади игенче
булмасы ачыла... Берара Ташкентта
телеграфистка булып эшли,
аннары фабрикага урнаша.

Очучы булу хыялы әле мәктәптә
уыгганда, Бәләбәй янына төшкән
самолетны якыннан күргән көнне
үк уянгандыр анда, мөгаен. Шулай
булмаса, 1932 елны Балашов шәһә-
рендәге югары хәрби авиация учи-
лищесына укырга керер идеме?
Тик монда да уңышсызлык – ха-
тын-кызларга очучы булуны тыярга

дигән карар чыга. Ә Мәгүбә хыя-
лыннан баш тартмый – 1941 елның
жәндә Тбилисида аэроклуб тәмам-
лый. Аннары инде сугыш...

Военкоматка аны 1941 елның
июлендә – сугышның беренче
көннөрөндә үк чакыртып алалар.
Дошман өстенә шунда ук ярып
ташланьрга талпынса да, башта

санитар авиация отрядына звено
командиры итеп билгелиләр әле
аны. Тамань полкының очучы
хатын-кызлары турында фронт
газетасыннан укый ул. Үзен дә
шунда җибәрүләрен сорап, Төньяк
Кавказ фронтының 4 нче һава
армиясе командующие генерал
Константин Вершинин янына бара.

Ябык кына, чандыр гына кызга бик озак сынап карап тора генерал.

1942 елның 3 декабре. Сыртланованың Тамань полкындагы беренче очышы. Бу төнне Моздокны бомбага тотарга бара алар. Дүрт мәртәбә очарга туры килә. Астан дошман зениткалары бәрә, пыран-заран килгән тимер юл станциясен, дошман эшелоннарын ялкын чолгаган...

Мәгүбә Сыртланованың сугышчан юлында бик күп була әле андый очышлар.

«Бала чакта да, үсеп житкәч иптәш кызларым белән Үсән елгасы буйларында жырлап утырганда да мин хәрби самолетны үз кулым белән сугыш кырына алып барып, дошман өстенә бомбалар ташлармын дип һич тә уйламый идем. Авиация белән мавыгуым да дөбөрдәтеп туптан атып йөрер өчен түгел иде. Кошлар очканны сәгәтьләр бие күзәтә идем дә, лачындай күктә очсаң иде, дип хыяллана идем.

Һич көтмәгәндә фашист гаскәрләре илебез өстенә ташланып, шәһәрләребезне, авылларыбызны, завод-фабрикаларыбызны утка тотта, кешеләребезне кыра башлагач, ул романтик хыяллар юкка чыкты.

...Әле дә хәтеремдә: 1944 елның апрель ае. Миңа Багиров станциясенә ягулык һәм снарядлар төяп килә торган дошман поезддын бомбага тотарга әмер бирелде. Төн караңгылыгыннан файдаланып, самолетны мең метр биеклектән 700 метрга төшереп, поездга дүрт бомба ташладым. Дошман снарядлары шартлый башлады, зур янгын чыкты.

Дошман зениткалары котырып ут ачты. Мин дә, штурман да яраландык. Аркадан кан ага, ләкин аны бәйләргә жай юк: нәкъ шул вакытта кинәт мотор начар эшли башлады. Уң кулым белән моторга шприцтан бензин жибәрәм, сул кулым белән самолетны идәрә итәм. Яраланган килеш, самолетны чак-чак үзәбезнең якка алып кайта алдым. Госпитальдә 15 көн дәвалангач, яңадан сугыш утына ташландым. Мин дә, минем иптәшләр дә күп мәртәбәләр яраландык. Хәзер уйласаң, аптырыйсың: песи баласы үлсә дә, аны жәлли торган хатын-кызлар дош-

Беренче сугышчан очышка «Төн пәриләре» 1942 елның 12 июнендә күтәрелә.

манга каршы арысландай сугыштылар. Чөнки Ватанга чиксез мәхәббәт, изге җиребезне дошманнан тизрәк азат итү теләге безгә көч-күәт өстәде. (Мәгүбә Сыртланова Советлар Союзы Батыры». «Азат хатын» журналы. 1959 ел, февраль.)

«Гомерлеккә истә калган очышларның тагын берсе – Данцигга очу. Күе томан эчендә оча алар. Офыкта, күк тә, жир дә шәйләнми, бөтен ышаныч приборларда. Тиешле урынга житкәндә томан тарала башлый. Әнә дошман катерлары йөзә. Бомбаларын алар өстенә ташлауга, самолетка прожектор уклары «кадала», зениткалар ата башлый. Өсләреннән генә очкан самолетны алар исән-имин ычкындырмайчак. Иң дәресе – очкычны юри генә дингез өстенә утырту. Шулай гына котылып булып кебек. Әгәр хәйләсе барып чыкмаса? Соңгы сулыш... Дингез упкыны. Төнәндәгә нерв жепселләре башкача кысыла да, сузыла да алмыйдыр инде. Ә күзләре? Аларда дошман прожекторының нурлары чагыла. Юк, юк... менә хәзер, дип кабатлый очучы. Яраланган кош баласы жилпенүен хәтерләтеп, очкыч һаман түбәнәя. «Тагын берсен бәрәп төшердек», дип, гитлерчылар прожектор утларын күчәрәләр.

Очучы да, штурман Ася Пинчук та жиңел сулап куя. Кинәт кенә биеклеген арттырып, самолет болытларга күтәрелә. Алар тагын сәгәт бие приборга гына карап очалар. Ул көннәр турында очучысының жырлар дәфтәренә штурман болай дип язган: «Кадерле Марта! (Полкташ дуслары Мәгүбә Сыртланованы Марта дип йөрткән.) Сугышчан задание башкарганда без аерылышу көне киләчәген башыбызга да китермәдек. Хушлашуыбыз, бәлки, гомерлеккәдер. Ә безнең синең белән искә алырлык нәрсәләр без бик күп... Синең белән бергә бер очышларны беренчесеннән

соңгысына – 1945 елның 5 маендагысына тикле мин яттан хәтерлим. Синең белән бергә очуыма мин бик бәхетле. Дәресе, жирдә характерыбыз белән туры килмәгән чаклар да булгалады, ә һавада отлично була идек. Сугышчан бурыч үтәгәндә иң кирәге шул иде ич. Бәхетле бул. Хәрби дусларыңны искә алганда үзең белән бергә тәвәккәлләп, берничә йөз тапкырлар сугышчан очышка барган штурманыңны да исеңә төшер. Үбеп, сугышчан дуслың Ася Пинчук. 1945 ел.» («Азат хатын» журналы. 1982 ел, июль.)

Мәгүбә Сыртланова 2 нче Белоруссия фронтында 4 нче һава армиясенә 325 нче авиация дивизиясенә караган 46 нчы Тамань полкында хезмәт итә. Берләшмәне Советлар Союзы Герое, очучы-штурман, Совет Армиясенә хәрби һава көчләре майоры Марина Раскова житәкли. Полк командиры – унеллык очу тәжрибәсенә ия, Кызыл Армиядә хатын-кызлардан бердәнбер Суворов ордены кавалеры Евдокия Бершанская (Бочарева).

1942 елның 23 маенда полк фронтка таба кузгала. 27 майда алар инде монда була. Полкта 115 кеше, барысы да диарлек 17 яшьтән 22 яшькә кадәрге кызлар. Бары командир һәм берәз соңрак килеп кушылган Мәгүбә Сыртлановага гына 30 тирәсе.

Хатын-кызлардан гына торган төнге бомбардировщиклар полкын немецлар «Төн пәриләре» дип атый, чөнки хәрби бурычларны алар төнлә генә башкара, һәм дошман позициясенә якынлашкач, пилотлар самолетның моторын сүндерә. Һавада, себерке тавышын хәтерләтеп, очкыч канатлары астындагы жил тавышы гына жилфердәп кала.

Юка фанерага перкаль тукума катырып, үзәбезнең Казанда ясалган, ни пулеметы, ни ябык кабинасы, ни радиация булмаган ПО-2 бипланнарын «рус фанер», «тегү

Бәрәп төшерелгән һәр ПО-2 өчен фашист солдатларына Тимер тәре вәгъдә ителә.

машинкасы» дип, фашистлар башта төрлечә мыскыллый. Әмма бик тиздән аларга «рус фанерның» нәрсәгә сәләтле булуын татырга туры килә. Хәтта «Төн пәриләре»нә каршы махсус подразделение төзелә. Немец чыганаclarында «Төн пәриләренең» куркусызлыгы, гаярь-леге, фанатизмы еш телгә алына. Ялкын чорнап алган самолетын жиргә утырткан очучылар, пистолетының соңгы обоймасын атып бетергәннән соң, үзләре дә ялкын кочагына ташланып яисә противогаз сумкасындагы кабынып китә торган бомбаның колпачогын борып алып, немец солдатлары якынлашканда аны үзләренең аяк асларына ташлавын һәм шәм кебек януын яза алар.

«Кайчагында төненә 8-9 тапкыр очарга туры килә. Самолеттан тугызар сәгать чыкмаган төннәр бар. Механиклар һәм бомба элүчеләр 5-6 минут эчендә самолетка ягулык салып һәм карап өлгерә. Бу кызларның бер төн эчендә өчәр тонна бомба элүенә ышануы да кыен. Һәрберсенә бит ул! Тагын шулай да булгалый – самолет төшеп куна. Цельгә килеп житкәч, аны зениткалар, пулеметлар утка тота, самолетка ремонт кирәк була. Кызларга тотынып, пилот белән штурман кабинадан шуып төшә. Аяклар тотмый. Жиргә авасың да, ремонт беткәнчегә кадәр самолет канаты астында ук йокыга таласың.

Төн караңгылыгында безне күрәп алсалар, бетте диген. Күкне кыйгачлаган утлар күзнә чагылдыра, самолетның канатларын да күрмисең хәтта. Шул мизгелдә күккә зенит батареяларыннан утлы сукмак ыргыла. Һәр минут кадерле, ә мизгелнең һәр минуты мәңгелеккә сузылган кебек. Бомбаларны ташлыйсы вакытны көтеп житкезә алмыйсың. Аннары инде нинди дә булса маневр ясарга була. Ә йөкне

ташлаганчы син курстан тайпылырга тиеш түгел». (Мәгүбә Сыртланова истәлекләреннән.)

«Дәешь Севастополь!» 1944 елның язында бу шигарь барысының да телендә була. Сыртлановалар полкы Тамань ярымутравында төпләнә. Герой-шәһәрне азат итүдә Мәгүбә Сыртланова да үз өлешен күп кертә. Апрельнең караңгы бер төнендә бомбалардан авырайган самолетын ул дошман өстенә алып бара. Фашист очкычлары белән шыплап тулган аэродромны бомбага тотарга дигән боерык бирелә.

– Цельгә якынлашабыз! – экипажның штурманы аэродромда тезелгән күпсанлы «юнкерсларны» аермачык күрә. Мәгүбә двигателне сүндерә. Жилфердәгән тавыш чыгарып, самолет цельгә якынлаша. Кинәт шәһәрнең әле теге, әле бу почмагында прожектор уклары күккә ыргыла. Тагын бер мизгел – төнге күктә талгын гына йөзеп барган самолетны фашистлар утлы келәшчегә каптырып ала. Зениткалар ярысып ут ача. Тагын берсен дөмектердек, диләр бугай, аска мәтәлгән самолетны дошман жиргә кадәр эзәрлекләми. Прожекторлар сүнә. 500 метр биеклеге югалткан Мәгүбә самолетны турылап, диңгез өстенә алып китә. Мотор бер сүнә, бер кабына. Аста Кара диңгез дулкыннары чайпалганы ишетелә. Тагын бер мизгел, һәм самолетны кара төпсезлек үзенә йотачак. Рәхмәт яугыры, төчкергәләсә дә, мотор һаман эшли әле. Мәгүбә жайлап кына очкычны төньякка бора. Мотор соңгы тапкыр төчкергәндә, канат астында су була әле. Тагын бер жиңелчә ыргылыш, һәм машина борыны белән комлы ярга төртелеп туктап кала.»

(«Вот эта летчица!» документаль очерктан өзек.)

Гвардия өлкән лейтенанты, эскадрилья командиры урынбасары, ике Кызыл Байрак, II дәрәжәдәге

Бөек Ватан сугышы, Кызыл Йолдыз орденнары кавалеры Сыртланова соңгы хәрби очышка 1945 елның 5 маенда Германия күгендә күтәрелә. Сугыштан соң Тбилисига кайтып, авыл хужалыгы авиациясендә оча. Кубань егете Максим Бабкин белән гаилә корып, ике кыз үстерә. 1950 елны алар Казанга күченә. Хәрби заводларның берсендә ОТК контролеры булып эшли.

Татарстан Милли музееда аның шәхси очу карточкасы саклана. 1945 елның 1 гыйнварына гомуми очышлар – 2948 сәгать 30 минут; көндөзгеләр – 1788 сәгать 35 минут; төнгеләре – 1159 сәгать 59 минут, хәрби очышлар: көндөз – 690 сәгать, төнлә 840 сәгать 15 минутны тәшкил иткән. 84 мең 361 килограмм бомба, 110 кап листовка ташлаган, 1180 ШКАС патроннары сарыф иткән, 80 көчле шартлау тудырган, 31 зур янгын чыгарган, 2 тимер юл эшелонның, 4 автомашина, 3 артбатареяны юкка чыгарган.

Советлар Союзы Герое, батыр татар кызы, ил лачыны Мәгүбә Сыртланова 1971 елның 1 октябрендә, нибары 59 яшендә Казанда вафат була. Иске татар зиратында җирләнгән.

«Арабызда ул яшәгәнгә горурулана идек. Аның батырлыгы илгә бирелгәнлекнең, азатлыкны яратуның җанлы үрнәге иде. Мәгүбә Сыртланованың исемен ишетүгә үк, дөһшәтле сугыш еллары һәм фашизмны җиңгәннән соң кичерелгән шатлыкны минутлар күз алдына килеп баса.

Мәгүбә ханым сәламәтлеге какшаган хәлдә дә «Азат хатын» журналының актив хәбәрчесе булды.

Кыю очучы турында без күп беләбез. Аның турында мәкалә-очерклар, истәлекләр күп язылды, «Төнге очыш» исемле кинофильм төшерелде.

Ярата идек аны, арабызда шундый Герой дуслыгы барлыгын тоеп шатлана идек. Әмма... каберлекнең шомлы тынлыгын бозып, менә батыр хөрмәтенә заллар яңгырады. Без аны соңгы юлга озаттык.» («Азат хатын». 1971 ел, ноябрь.)

ЕВРОПАНЫ ЖӘЯҮЛӘП

Менә хәзер әтинең хәрби билетындагы мәгълүматлар белән фронттагы хәлләр турында төрле чыганаclarда язылганнарда чагыштырып кына аның ул вакытта ниләр кичергәннән күзаллыым. Коточкыч шартлары белән билгеле Гороховец лагеренда хәрби әзерлек узганнан соң, 1943 елны әтине 485 нче минометчылар полкына телефонист итеп билгелиләр. Ул сугыш турында сөйләргә яратмый иде. Шулай да күңелдә аның сөйләгәннәреннән берничә хатирә саклана.

«Берсендә элемтә чыбыкларын күтәрәп кырдан барганда офыкта немецларның «Мессершмитт» истребителе күренде. Ул шулкадәр түбәннән очып узды, мин хәтта очучының йөзен күрәп өлгердем. Бик тиздән кире әйләнеп килеп, «Мессершмитт» мине эзәрлекләргә кереште. Жиргә капланып ятудан башка бер чарам да юк иде. Өстемнән очканда пилот пулеметтан ут ачты. Нәжүме уңышлы булды дип уйлап, ул алга таба очып китте. Аллаһның рәхмәтедер, пулялар миңа тимәде, ә менә чыбыклар чорналган катушка йомычкага әйләнде.

1943 елны Донецкида каты сугышлар барды. 19 нчы миномет бригадасы Донецкины азат итүдә катнашты. Сугыш барганда без өзәлгән чыбыкларны ялгадык. Шул вакытта снаряд төшеп, миңа контузия булды. Аңсыз күпме ятканмындыр, белмим, немец солдатның «Тор!» дигән командасыннан уянып киттем. Күкрәгемә мылтык төрәлгән иде. Әсирлеккә эләктем. Безне, яралы һәм ярым ялангач солдатларны, көнбатышка таба кудылар. Шул вакытта украин авылларында сугышка барырга яралы тап-таза ирләрнең күп булуына гаҗәпләнгән идек. Алар безне мыскыллап, артыбыздан таш ыргытып калдылар. Немецларга исә кызык, шарык-шорык көлешәләр...»

Әтидән: «Ник әсирлектән качмадың? Очучы Девятаев та, башкалар да кача алган бит», – дип сораганым булды. «Кача торган түгел иде, – дип җавап бирде әти. – Без инде фронттан ерак, ә украин авылы халкы безне шундук немецларга тотып бирерләр иде».

Бүген мин әтинең никадәр хаклы булганын аңлыйм. Бөтен кешегә дә СССР Герое булырга язмаган. Аннары, 18 яшьлек малай нишли ала соң? Шундый шартларда да исән калып, кешелеклеген югалтмавы үзәк батырлык түгелмени?!

«Фронт Көнбатышка таба бара. Без әсирләрне дә шунда кудылар. Инде 1945 ел җитте. Яз. Без инде Австрия чигендә идек. Немецлар өчен авыр вакытлар башланды. Азык-төлекне аларның үзләренә дә китермиләр. Безне Альп таулары аша Австриягә таба кудылар. Ризыксыз, сусыз, яланаяк килеш бер атна таулар кичтек. Күп әсирләр шул тауларда ятып калды. Мин юл буендагы чыршыларның яшь ылысларын ашап бардым, шуның белән генә исән калдым. Бүген шул ылысларны кабып карыйм да, ничек ашадым икән, авызга да алырлык түгел бит дип гаҗәпләнәм.

1945 елның 13 апрелендә безнекеләр Венаны азат итте. Ләкин Австриядә сугышлар әле бара иде. 9 майда Германияне яулап, капитуляция ясаганнан соң гына әсирләрне азат иттеләр.

Сугыш Бөек Җиңү белән тәмамланды. Шулай да күп солдатлар әле бик озак өйләренә кайта алмады. Безгә 233 нче армия укчы полкы составында кабаттан жәяүләп Румыния һәм Венгрия аша кайтырга туры килде. Авыл яки шәһәрләргә җитәрәк, сыннарыбызны турайтып, төз адымнар белән җырлап узарга тиеш идек. Көнәне 100 әр километр узабыз. Кичкә җеп өзәрлек тә хәл калмыйча, җиргә авасың. Ә иртүк тагын торырга һәм җырлап алга барырга кирәк. Алда яңа авыл, бистә, шәһәрләр...

Аннары язмыш мине яңадан Көнбатыш Украинага китерде. Анда бандеровчыларга каршы каты көрәш бара иде. Урманнарны чистартуда катнашырга туры килде.

Берсендә мине корал складына төнгә каравылга куйдылар. Ут яктысында склад янында торырга кирәк. Төзәп тә торасы юк – бигрәк яхшы мишень. Үз урыныма бер бүрәнә бастырып, аңа шинелемне бәйләп куйдым. Бүрәнә башына пилоткамны элдем. Тактаны автомат итеп «тоттырдым» да, якындагы куак арасына окоп казып, шунда кереп яттым. Берзаман урманнан автомат тавышы ишетелде. Соңыннан барып карадым: шинелем теткәләнеп беткән иде».

Әтидән армиядәге кыерсытулар турында да сораганым булды. Бик гаҗәпләнгән иде ул: «Нинди кыерсыту булсын, барыбызның да кулында автомат иде бит!» – дигәнә хәтердә. Яшь солдат дип, олыраклар аңа гел үзенә шикәрә, икмәгеннән өлеш чыгарган. Ә ул аларга үзенә тиешле тәмәкесен биргән. Сугышларны бергә кичкән солдатлар узара дус булган.

Әти беркайчан да кеше турында начар сүз әйтмәде. Иң начар бәяләмәсә «намуссыз» дигән сүз иде аның. Беркайчан да сүгенмәде. Бернинди авырлыклар да, газаплар да аның күңелен кырысландыра алмаган. Ул чын кеше иде.

Әтием Хаттап Гәрәй улы ГӘРӘЕВ тумышы белән Апас районы Карабай авылыннан. 1943 елның февралендә фронтка алынганда аңа әле 18 яшь тә тулмаган була. Исән чагында әтидән сугышта күргәннәре турында сорашып калмавыма үкенәм. Яшь чакта әле вакыт күп, өлгерермен дип уйлыйсың шул...

Нәфисә МӘННАНОВА.
Казан.

«ЖИРНЕ КҮККӘ КҮТӘРӘМ»

Динара ӘХМӘТ

«Хәерле иртә, йолдызлар! Сөзгә кояшлы Сочидан кайнар сәлам!» «Хәерле иртә... Санкт-Петербургтан сәлам. Ә бездә тагын яңгыр инде... Көнләштермә әле...» «Мин эшләп арыдым, сезнең иртәләр бигрәк соң башлана. Новосибирск кояшын жибәрермен дигән идем, болытлар куера әле...» «Мин дә Казаннан кояш нурлары юллыым! Исән-имин генә эшлик барыбыз да!» Соңгы берничә елда иртәләрем илебезнең төрле урыннарыннан килеп ирешкән шундыйрак эчтәлектәге хатларны укудан башлана.

Башка сыймаслык...

Казанның бер яңа торак комплексы төзелә генә башлаган вакыт. Биек йорттан – ундүртенче катта фатир алдык. Бөтен Казан уч төбөндә кебек... Тәрәзәдән ачылган гажәеп матурлык карап туйгысыз. Каршыбызда бер-бер артлы биек төзелеш краннары пәйда була башлагач кына башкалабыз уч төбөндәге кебек күренмәячәген аңладым... Көн саен шул краннарның эшләгәннен күзәтәм. Жил чыкса, авар дип борчылам. Әйбер күтәрә башласалар, өзәлеп төшеп китәр кебек. Бер иртәдә 23 катлы йорт биеклегендәге кранга менүчене күргәч кенә, кабинада «чын» кеше утырганы башыма сукты. Менә сиңа хыялый! Төн йокыларым качты, билләһи, шул эшче абый турында уйлый башладым. Башта мең төрле сорау. Мин йокыдан торып, юынып, иртәнге аш өзәләп, ашап, киенеп, эшләр буенча чыгып киткәндә, ул башы болытларга тигән кран кабинасына менеп житә... Төшүе тизрәк кебек... Шулай атна-ун көн кран башындагы абыйны күзәткәч, сабырлыгым бетте. Төзелеш барган урынга киттем. Ул вакытта комплекста 12 кран эшли иде. Сакчылар, әлбәттә, анда мине кертмәде. Ни өчен килгәнемне аңлаткач, кранда эшләүче кызга телефон номерымны бирергә ышандырып язып алып калдылар. Әйе, башка сыймаслык – крандагы кызга!.. Шул көнне мин теге 12 кранның 9 ында хатын-кыз эшләвен белдем.

Кран миңа буйсынды

Ниһаять, кранда эшләүче кыз белән очрашу көне билгеләнде. Очрашуга килгәнче үк аның нинди буласын күз алдына китердем. Олы гәүдәле, калын тавыш-

лы, зур куллы, кырыс, дорфа гына сөйлөшә торган ханым булырга тиеш... Хәзер шул уйларым өчен мең кат гафу үтенәм! 80 метр биеклектәге кранда эшли торган Надежданы күрөп сүзсез калдым. Шундый ягымлы, нәфис буйлы, йомшак тавышлы, тәмле телле гүзәл зат... Инде 20 елга якын бик тә саваплы эш башкара икән үзе. Әйе, бу хезмәтне башкача атый да алмыйм. Күпме кешене өйлә итә бит ул. Төзелештә төп эшне мин башкармыйм дисә дә, килешмим! Тумышы белән Мамадыш районының Албай авылы кызы Казанда хисапчы-икътисадчы һөнәрен ала да, заводка вакытлыча мостовой кранга эшкә урнаша. Ләкин ул төзелеш кранында эшләү турында хыяллана һәм шуңа ирешә дә. «Беренче тапкыр кранга утырганымны бүгенгедәй хәтерлим. Йөрәк тибә, борчылам. Ләкин кранның көчен сизеп, аның миңа буйсынганын тойгач, куркуым качты. Кешеләр күккә менәргә хыяллана. Аларга шундый мөмкинлек бирә алам бит. Мин жиргә төшмим, ә жирне күккә күтәрәм, дип уйладым һәм эшемә жаным-тәнем белән гашыйк булдым», – дип искә ала ул беренче эш көннәрен.

Бу эш – иҗат

Эшен ничек кенә мактаса да, күңелне «хатын-кыз эше түгел инде», дигән сүзләр тырнап тора. «Ир-ат, хатын-кыз эше дип карарга, аны ниндидер бизмәнгә салып үлчәргә кирәкме? Статистикага карасак та, кранчы хатын-кызлар төзелеш эшен күпкә төгәлрәк башкара. Кызганыч, төрлө аяныч хәлләр дә ир-атлар эшләгән краннарда күбрәк була. Бу – аларның начар эшләвеннән түгел, хатын-кызлар исә җаваплырак һәм акыл белән уйлап эшли. Нава торышы бозылганда, мин эшне туктатам һәм бер кеше дә мине кире күндерә алмый. Бу бит пазл җыйган кебек. Һәр детальнең үз урыны бар. Алар миллиметрга кадәр туры килергә тиеш», – ди Надежда. Ә мин аның ничек эшләгән күз алдына китереп утырам. Бу гади генә эш түгел, бу – иҗат. Пумала белән рәсем ясагандай, кран ярдәмендә биек йортлар, биалар төзисең. Ә бәлки балет биюендәге гармония кебек... Аз гына дәрәжә хәрәкәт ясамавың да зур аянычларга китерергә мөмкин.

Куркудан биегрәк

Тәхәттә утырган королева итеп тә күз алдына китердем яңа танышымны. Надежда үзен башкалардан бер дә өстен куймый. Әлбәттә, хезмәттәшләренә үз таләпләре бар. Ир-егетләр аның янында сүгенмәскә тиеш. Ачуланышып, үпкәләп йөрергә яратмый. «Син – хатын-кыз, дип тормый ир-егетләр. Монда барыбыз да тигез. Яңа эшкә килгәч, кранда хатын-кыз эшләгән күрәп көлөп кенә караганнары, кабат яңыма килеп эшемә соклануын белдерә. Хәтта графикларын минем сменага туры китереп эшкә чыккан хезмәттәшләрем дә булды. Эшебез зур җаваплылык, игътибар сорый. Менә шундый вакытларда нинди көчле икәннең барлык куркуларыңнан да югарырак булуыңны аңлыйсың инде», – ди ул.

Ир-ат, хатын-кыз эше дип карарга, аны ниндидер бизмәнгә салып үлчәргә кирәкме?

Икенче өй кебек

Кранчыларның «эш кабинеты» сезне дә кызыксындырадыр. Хәзер краннар заманча эшләнгән, куркынычсызлык чаралары да ныклап каралган икән. Эш сәгәте 8–12 сәгать дәвам итә. Кече йомышларын шунда үтиләр. «Иң еш бирелә торган сорау бу. Минем организм андый йомышларсыз яшәргә ияләшеп бетте бугай инде. Безнең бөтен эш сәгәте күктә уза. Шуңа күрә барлык кирәк-яракларны үзез белән алып менәбез. Кабина – икенче өй кебек. Аны чисталыкта, тәртиптә тоту – безнең эш, чөнки монда бер кеше дә керә алмый. Ашау өчен дә шартлар тудырылган, мин җиләк-жимешләр, чикләвекләр дә ашап торам», – ди ул бер зарланмый гына.

Ирек, биекле һәм киңлек

Без таң атканын яки кояш баеганын карау, фотога төшерү өчен биегрәк урын эзлибез. Ә кранда эшләүчеләр өчен болар – гадәти күренеш. Алар – табигатьнең иң матур күренешләренең дә, куркыныч вакытларның да шаһиты. «Без – биектә, иректә! Бу көндәлек эш кебек кенә түгел кайчак... Аңлатып булмаслык хисләр кичерәсең... Матурлыкны күрү – зур бәхет! Нинди генә төсләр булмый: алтын, кызыл, күк, яшел... Аска карыйсың, кеше каядыр ашыга, тегендә-монда йөри. Ә син биектә – үзек белән бары үзек генә, хыялларның чиге юк... Кайчандыр жаның күккә ашкан та, жирдә син төзөгән йортлар калачак бит! Шуңа сөенәсең», – ди Надежда биеккә карап.

Киләчәгебезне ышанычлы куллар төзи

Авыл кызларының максатчан, курку белмәс, һәр эшенә дә җиренә җиткереп башкаручан, шул ук вакытта хыяллы, нәфис, нечкә күңелле икәннән тагын бер кат исбатлады Надежда. Ир-атлардан бик биектә эшләсә дә, хатын-кыз булып кала белгән, нинди генә кыю булса да, үзенең гүзәл зат икәннән онытмаган яңа танышыма сокланып калдым. Иң мөһиме – без яши торган берсеннән-берсе биек йортлар төзелешендә шундый җаваплы, тырыш, максатчан кешеләр эшләвенә сөендем.

Алда искә алган чатка килгәндә, мине анда яңа дусларым кушты. Үз кешеләре кебек кабул ителәр. Илебездә төрлө урыннарыннан төзелештә эшләүче кранчылар бер-берсенә матур фотолар җибәрә, тәҗрибә уртаклаша, киңәш бирә. Ара-тирә мин дә, хыялларымда гына булса да, шул биек кранга «менеп төшәм»...

СУ СИГМИЧӘ АГАЧ ҮСМИ

Гөлнур
САФИУЛЛИНА

– Мин Казанда туып-үстем. Яңа бистәдә! Әнием Роза Фәхретдинова балерина иде, «Башмагым», «Аршын мал алан»да биеде. Дәү әнием Каюм Насыйри урамында яшәде. Ә без Апанай мәчете каршындагы иске өйләрдә тордык, 3 нче катта... Күршебездә профессор Якуб абый фатиры иде. Менә шундый мохиттә үстем. Кабан күленә бер таргына тыкрык төшә иде бездән. Әмма мин аннан йөрергә курка идем – Мәржани мәчете яныннан ук әйләнеп бара идем. Балачагым Кабан күле буенда узды. Мәчеткә баручы әби-бабайларга «әссәламегаләйкем» дип кала идем, ул сүзне, мөгаен, дәү әнием өйрәткән булгандыр...

Икенче дәү әнием Мәжит Гафури урамында тора иде. Муса Жәлилнең олы кызы Люция дә шунда туган икән. Дәү әниемнәр урамында да колонка бар иде, әмма анда су булмаганда күрше урамга йөри идем – көянтә белән күтәреп ике чиләк су алып кайтам. Баксаң, Люция дә, аның әнисе дә, әтисе герой-шагыйрь Муса Жәлил дә шул колонкадан су эчкәннәр. Люция ханым белән Санкт-Петербургта танышкак, бер сөйләшеп утырганда ачыкладык моны...

Милли хәрәкәттә очраклы кешеләр юктыр. Күп вакыт нәкъ менә тамырлар, кан тартуы чакырып китерә аларны. Санкт-Петербургның «Ак калфак-Нева» татар хатын-кызлары иҗтимагый оешмасы рәисе Фирая Илгизәр кызы РӘШИТОВА белән дә шулай булган.

Милли хәрәкәт шундый бит ул: һәркем анда үз мөмкинлегә белән килеп кушыла.

Шундый заманда, шундый чорда яшәлгән: мәктәптә укыганда да, студент чагында да татарча сөйләшмәгән Фирая. Дуслары, танышлары белән сөйләшмәгән, өйдә исә, билгеле, икенче тәртип, икенче таләпләр булган.

Мәктәпне уңышлы тәмамлап, Казан дәүләт педагогика институтына укырга керә. Әмма бер таныш кызы Санкт-Петербургга укырга күченә дә, ул да аның артыннан иярә: укуын Санкт-Петербург дәүләт университетының Көнчыгыш телләр факультетында дәвам итә.

Студент чакта ук кияүгә чыга. Татар егетенә! Алдан ук әйтеп куйыйм әле: Фирая ханым биш бала – Айнур, Солтан, Эльвира, Илдар һәм Инараның әнисе. Кызганыч, бала югалту кебек зур фажига кичерергә дә туры килгән аңа: бер кызы кечкенә чакта ук вафат булган...

Университетны тәмамлагач, радиоаппаратура фәнни-тикшерену институтына эшкә урнаша. Мәшәкәтле еллар: балаларны ашатырга, киендерергә, укытырга кирәк. Урамда йөргәндә кемдер татарча сөйләшкәнне ишетсәң дә колагыңа жыр булып ишетелгән еллар...

2011 елда Санкт-Петербургта Муса Жәлилгә һәйкәл ачыла. Шуңа елның жәендә балалары белән һәйкәл янына Фирая да барып чыга.

– Карыйм, һәйкәл янында ике кеше басып тора. Яннарына барып исәнләштем. «Исәнмесез!» – дидем. Муса Жәлил һәйкәле янында татарча исәнләшү дәрәс булып дип уйладым... Алар да татарча җавап бирде! Сөйләшә башладык, кем сез, кайдан дип. Татарстанның атказанган сәнгать эшлеклесе, рәссам Сания Бәхтиярова булып чыкты. Хәзер мәрхүмә инде... Улы да сәнгать белгече, ул озак еллар Рус музейында эшләде. Шулай танышып киттек... Алар мине милли хәрәкәткә тартып кертте. Әмма мин 1998 елда ук Санкт-Петербург Жәмигъ мәчетенә йөри башлаган идем инде: намазга, Коръән укырга шунда өйрәндем. Татарлар белән иң беренче шунда таныштым.

Милли хәрәкәт шундый бит ул: һәркем анда үз мөмкинлегә белән килеп кушыла. Мин милләттәшләр өчен лекцияләр үткәрә башладым. Беренче лекциям А. С. Грибоедов исемендәге китапханәдә узды. Шәмаилләр турында иде. Ике сәгать бие кузгалмыйча да тыңладылар! Россия милли китапханәсенә, ә ул Санкт-Петербургныңгына түгел, дөньяның иң зур китапханәләренең берсе санала, лекцияләр белән чакыра башладылар. Галимҗан Баруди, Мәрҗани, Коръәнне беренче тапкыр русчага тәрҗемә иткән галим Гордий Семенович Саблуков турында чыгышлар ясадым...

2019 елда Фирая ханым Казанга, Бөтендөнья татар хатын-кызларының «Ак калфак» оешмасы съездына килә. Рухланып, яңа планнар белән кайта. Ул елның съездга килүчеләренә атаклы мәҗрифәтче Мөхлисә Бубый тормышы белән таныштыралар, аны әнисенә туган авылына – Чебенлегә алып баралар. Фирая ханым шунда Австралиядән килгән Лилия Сәмигуллина белән таныша. Лилиянең әбисе – Мөхлисә Бубыйның кендек әбисе булган. Казаннан кайтуга Фирая ханым Сидней–Санкт-Петербург телекүперен оештыру эшенә тотына: Нева ярында урнашкан шәһәрдә гомер итүче татарлар Мөхлисә Бубый турында күбрәк белергә тиеш! Телекүпердә хәтта Мөхлисә Бубыйның оныгы да катнаша.

Шушы чарадан соң Фирая Илгизер кызын «Ак калфак-Нева» оешмасының җитәкчесе итеп сайлап куялар. Нәфис иңнәргә яңа бурычлар йөкләнә. Синхрон тәрҗемә булып эшләгән чагы, калада яшәүче татарлар өчен абыстай вазыйфаларын да башкара, балалар инде үсеп җитсә дә, зур гаиләнең өйдә дә мәшәкәтләре җитәрлек...

«Ак калфак» яңа форматта эшләргә тиеш дигән бурыч куела.

Димәк, оешмада булган һәр яңалык социаль челтәрләрдә дә күренергә, үзе турында күбрәк аудиториягә җиткерергә тиеш була.

Калфак тегү буюнча мастер-класс үткәрәләр: шәһәрдә нинди генә татар чарасы булса да, алар хәзер барысы да калфаклардан килә – тартынулар инде күптән беткән.

Озакламый «Чайковский» милли музыка үзәгендә татарларга бер бүлмә бирәләр: «Каюм Насыри институты» вәкиллекең конференц-залынан шунда күчә. Меценатлар җиһазлар алып куя, Казаннан китаплар җибәрәләр, һәм Фирая ханым туган телен өйрәнергә теләүчеләрдән группа җыя. Иң беренче булып Владислав исемле егет языла. Магистратурада укырга Краснодардан килгән икән – дәү әнисе татар булган. Федор Хомяковның кайчандыр дәү әтисе мәчеттә эшләгән... Берьюлы апалы-сәелле өчәү килә – тамырлары Касыйм татарларына барып тоташа.

– Бөтендөнья татар конгрессының Милли Шура рәисе Васил Шәйхразыев килгәч, безнең дәрәсләрдә дә булды. «Татарча сөйләшәргә чәй эчә-эчә өйрәнегез», – дигән иде ул. Шулай эшлибез дә: самавыр куябыз, гөбәдия, өчпочмак, кыстыбый пешереп киләбез... Татарча караоке җырлыйбыз, фильмнар карыйбыз, татарча биоләр өйрәнәбез. Ел саен «Татарча диктант» акциясендә катнашабыз. Бу курслар минем өчен иҗтимагый эш, алар өчен хезмәт хакы алмыйм. Зарланып әйтүем түгел. Татарча укыгыз дип кенә булмый: агачны утырткач, су сипмәсәң, барыбер үсми бит ул... Мин әле Ломоносов исемендәге китапханәдә гарәп теле дә өйрәтәм. Аның мәдире Илсәяр ханым Садриева – Казаннан, ул безгә бушлай шөгыльләнү мөмкинлегенә тудырды.

«Ак калфак» оештырган һәм катнашкан чараларны санап чыгу

да мөмкин түгел – алар бик күп! Һәм алар барысы да татар халкын, аның аш-суын, йолаларын саклау һәм дөньяга таныту максатыннан үткәрелә.

...Күренекле аш-су остасы, кулинария буенча күп китаплар авторы, легендар пешекче Юныс Әхмәтҗановның 95 еллыгына багышланган милли-мәдәни кичә. («Чәкчәккә мәдхия жырлау булды ул!»)

...Татарстанның 100 еллыгына багышланган «Мин яратам сине, Татарстан» дигән әдәби кичә.

...Шәжәрәләр ясау. («Җичьюгы дүрт буынга кадәр тамырларыгызны белегез», – дим.)

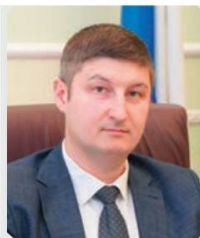
...«Ленинград өлкәсе Дуслык йорты»нда узган «Жыен» бәйрәмендә катнашу. («Безнең чатыр бөтен халыкны үзенә тартып торды. Токмач күргәзмәсе ясадык. Милли киёмнәр күргәзмәсе әзерләдек – минем инде бер сандык шундый хәзинәм бар хәзер. Корбан итеннән шулша әзерләп бардым: бөтен кешегә авыз итәргә житте. Килгән кунакларга мәтрүшкә, бөтнек, карлыган яфраклары салынган, яңа пешкән Татар чәе тәкъдим иттек».)

...Декоратив һәм гамәли сәнгать осталарының «Алтын жеп» күргәзмәсен оештыру. («Без тамашчыга берничә тарихи костюм тәкъдим иттек. Иң күренеклесе – Казан ханбикәсе Сөембикә булгандыр. Барысы да үзем туплаган, үзем саклаган киёмнәр».)

...«Ризәтдин Фәхрәтдиннең мемориаль музей» белән уртак чаралар уздыру. («Татарстанга, Әлмәткә кадәр бөтен кеше кайтып житә алмый, ә музей буйлап виртуаль экскурсиядә барыбыз да йөри ала!»)

Бу исемлеккә яңа куллар гел өстәлеп кенә тора – Питердан килгән яңалыклар шул турыда сөйли. Әйе, утырткан агачың су сипсәң генә үсә!

РЕДАКЦИЯДӘН: Санкт-Петербург шәһәрненә һәм Ленинград өлкәсенә командировкабызны оештыруда ярдәм иткән өчен Шамиль Илһам улы ШӘЯХМӘТОВка зур рәхмәтебезне белдерәбез.

Шамиль ШӘЯХМӘТОВ,
Татарстанның Санкт-Петербург
шәһәре һәм Ленинград
өлкәсендәге даими вәкиле

– Соңгы халык санын алу мәгълүматлары буенча, Санкт-Петербуркта бүген 20 мең татар яши. Тик төньяк башкалада татарлар өч-дүрт тапкыр күбрәк дип саныйбыз. Сабантуйлар шуны күрсәтә: мәйданда 100 меңгә якин кеше жыела.

Даими вәкиллекнең төп эше – инвестицияләр, икътисад белән бәйле: Санкт-Петербурктан һәм Ленинград өлкәсеннән Татарстанга инвесторлар эзлибез. Яңа компанияләрне Татарстан белән таныштырабыз. Иң куанычлысы шул – алар Татарстанга барырга үзләре дә риза, чөнки безне яхшы беләләр. Татарстан предприятиеләрен Төньяк башкалада таныту буенча да зур эш алып барабыз: аларга партнерлар эзлибез һәм табабыз.

Икенче бер зур юнәлеш – милләттәшләрбез белән эшләү. Санкт-Петербург – мәдәни башкала, монда Татарстаннан гына түгел, ә илнең бөтен өлкәләреннән талантлы, сәләтле милләттәшләрбез жыелган. Вәкиллек каршында ижат әһелләре ассоциациясе эшли, алар катнашында үзбездә үк төрле күргәзмәләр уза. Һәрберсендә татар рухы чагылгач, бу күргәзмәләр безнең белән эшләгән компанияләргә дә кызыклы. Гомумән, даими вәкиллек ишеген ачып кәргәч, Татарстанга кайткан кебек булабыз, дип еш әйтәләр.

Санкт-Петербуркта татар эзе бар һәм булчак. Алар бу шәһәрне төздә катнашкан. Бүген дә төрле өлкәләрдә эшлиләр. Арада эшмәкәрләр дә байтак: хәзер менә даими вәкиллек тирәсендә аларны берләштермәкче булабыз. Меценатларыбыз татар оешмаларына ярдәм итеп тора, яңа регионнарда, махсус хәрби операциядә катнашучыларга гуманитар ярдәм җыюда башлап йөри. Санкт-Петербуркта хәрби-медицина академияләре, госпитальләр күп: Татарстаннан киткән егетләр, яраланып, бирегә дәваланырга кайта. Яннарына барып йөрибез.

Төньяк башкала бүген татарча сөйләшә, әмма, кызганыч, андыйлар күп дип әйтәләр булмый. Ассимиляция бара... Туган телебезне өйрәнергә теләүчеләр дә җитәрлек: «Чайковский» татар үзәгендә, «Мирас» үзәгендә татар теле курслары эшен дәвам итә, «Файда» оешмасында клуб эшли... Хәзер Ленинград өлкәсендә аерым автономия төзелде, ул андагы татар оешмаларын берләштерә. Татарлар күпләп Тосно, Гатчина районнарында яши. Сабантуй Санкт-Петербуркта бик матур урында, зур масштаблы булып уза, әмма Тоснодагысы авыл Сабан туге кебек, ул күпкә җылырак.

Без барлык татар оешмалары белән дә эшлибез: алар үзләренек тәкъдимнәре, проблемалары, проектлары белән киләләр. «Җәлил укулары»н Тосно татарлары оештыра башлаган иде, аннан ул Санкт-Петербургка күчте – инде менә халыкара бәйгегә әйләнде. Казан мәчеләре турында риваятьләр һәм мифлар рәсем конкурсында башта Санкт-Петербург шәһәре һәм Ленинград өлкәсе катнашты, аннан Татарстан кушылды...

Милли хәрәкәткә бездә дә күбрәк хатын-кызлар тартыла. Чараларга да күбрәк өлкәнрәкләр килә. Яшьләр укуда, эштә – аларны тарту авыррак. Шуның өчен кызыклы яңа форматлар эзлибез. Татар киносы көннәре оештырабыз менә: халык күбрәк жыелсын дип, аны кичке якта куярга тырышабыз. Вакытында татар балалар бакчасы оештыру теләге дә бар иде. Әмма Санкт-Петербург зур шәһәр булгач, аны кайда урнаштыру проблемасы килеп туа: татарлар хәзер элеккеге кебек бер районда тупланып яшәми.

Мин үзем – Арча егете, 2008 елдан бирле биредә: Санкт-Петербург университетында бакалавр, магистратура тәмамладым. Шәһәрдә мин аяк басмаган урамнар калмады инде. Предприятиеләр, компанияләр белән эшли, очраша башлагач – бигрәк тә.

Бу юл – һәркемнең үзенеке. Монда берәү дә икенчесен кабатламый. Кемдер аңа тормышының түгәрәклегенә, бөтенлегенә рәхмәт йөзеннән баса, икенчеләр – язмыш күтәрә алмастай булып тоелган сынауларын җибәргәч, өченчеләр... «Мин намазга ничек бастым» дигән яңа сәхифәгә хатларыгызны сез дә юллый аласыз. Бәлки, нәкъ менә сез язган юллар кемнеңдер күңеленә кагылып, һәм ул беренче тапкыр кыйблага карап: «Илаһи ният кылдым...» – дип кабатлар...

АЛЛАҢЫГА ЮЛ ЧИКСЕЗ

Беркөнне төш күрәп уянып киттем. Намазга басарга кушалар! «Мин бит намаз укый белмим!» – дип җавап бирәм. Алай да иртән торгач, бик нык уйланып, үзбездән ерак булмаган Рәжәб мәчетенә киттем. Җиде кешелек төркем җыелган, мин дә аларга кушылдым. Тик намаз догаларын өйрәнә генә башлаган идек, төркем таралды – берүзем калдым... Абыстай: «Кызым, сине укытыр өчен Залесный-дан хәтле килеп йөри алмыйм, башка мәчеткә бар инде», – диде. Кайсы мәчеткә барырга? Бер ай вакыт үтте. Тагын төш күрәм: «Намазга бастыңмы инде?» – дип сорыйлар...

Төшләр күрәп, намазга басканчы әле күпме күз яшьләре түгәргә, Аллаһының сынавын үтәргә туры килде.

...1990 ел. 8 июнь. Ак хыялларга чорналып, иртән сәгать сигезләр тирәсендә җәяүләп эшкә киттем. Көмәнем биш айлык иде бу вакытта... Очып кына йөрим! Өйләдән соң туганнар белән Сабан туена кайтырга тиешбез. Ул вакытта миңа 29 яшь. Юл аркылы чыкканда, һич уйламаганда каяндыр ыжгырып «Жигули» машинасы килеп чыкты... Бер мәлгә зиһенем таралып киткәндәй булды, үземне башка дөньяга эләккәндәй хис иттем. Әйтерсең лә, сабыемны күкрәгемә кысканмын да: «Җанҗи-мешем, балам!» – дип кычкырам... Уянып киттем... Асфальт өстендә ятам... Кан... Янымда бер ир-ат белән бер хатын-кыз сөйләшә. Ир хатынына: «Сорасалар, рульдә мин идем, син түгел...» – ди...

– Нишләп «Ашыгыч ярдәм» чакырмыйсыз? Мин бит йөклә... Бу нинди кан? Минем балам төшкәнме? – дим.

Алар эндәшми... Авыртуга түзәрлек түгел... Минне көчләп машинага утырттылар. «Кая алып барасыз?» – дим. «Больницага...» Приемныйда бик гажәпләндем: «Нигә «Ашыгыч ярдәм» чакырмадыгыз?» – диделәр. Минне алып килгән ир белән хатын, борчылган кыяфәт чыгарып: «Вакыт тар булды, ашыктык», – дип җавап бирделәр.

Минне бәрдергән хатын бер атнадан палата ишеге янына килеп басты. Елмаеп, горур кыяфәттә: «Йөрмәгез суд юлында, бернәрсә килеп чыкмаячак. Минем абыем министр!» – диде. Хәлемнең ничек икәнлеген дә, баламның язмышын да сорамады... Шуннан соң иремә: «Суд юлында азапланып йөрмә, Аллаһы Тәгалә Үзе бирер хөкем», – дидем. Шул килүеннән ул хатын башка күренмәде. Алар мине оча сөякләрем сынган килеш машинага утыртканнар. Кузгатырга да ярамаганда... Ничекләр түзгәнмен – белмим.

Бер ай – гинекология, бер ай травматология бүлегендә, бер ай өйдә яттым. Ниләр генә иштергә туры килмәде... «Балаңны төшерт, мондый хәлдән соң исән-сау булмас», – диделәр. Табиблар да баланың сәламәт тууына шикләнде. Ул авырлыкларны ирем белән икәү күтәрдек, икәү кичердек. Көн-төн Аллаһыдан ярдәм сорадым. Ул вакытта әле әбием өйрәткән «Ихлас» сүрәсен генә белә идем.

Аллаһ ярдәме белән, кызым сау-сәламәт булып дөньяга килде. Зиһенле, дүрт саны сәламәт бала булып туды. Инде үсеп буйга җитте, университет, магистратура, аспирантура тәмамлады. Мөгаллимә. Исламның хак дин икәнлеген балаларыма да аңлатып, хәләлне хәрәмнән аерырга өйрәтеп үстәрдем. Өйдә исламча яшәү алып барабыз, хәләл ризыклар белән генә тукланабыз. Миннән күрәп, ирем дә намазга басты. Ул азан әйткәндә, өйдә илаһи нур барлыкка килә, йортыбыз яктыра, күңелләр сөенә, җылына... Кызым да 2016 елдан бирле намазда. Ирем белән улым һәр атнада икәүләп җомга намазына баралар. Бу бәхет түгелмени?!

Намаз – Аллаһы Тәгаләнең бүләге. Ул мине вакытында намазга бастырган, шөкер итеп яшәргә мөмкинлек биргән, дәрәҗә юлны күрсәткән. Ярый әле шушы юлны сайлаганмын, әлхәмдүлилләһ! Әгәр шул вакытта намазга басмаган булсам, мине ни көтәр иде икән?! Уйларга да куркыныч...

Бик яшьли – 57 яшендә үк әнием авырып, аяксыз калды. Башында шеш таптылар. Әнием өчен кайгырып, борчылып, ничек кенә аны аякка бастырайым икән дип яшәдем. Газиз кешең булыша алмау адәм баласын көчсез итә. Бу чарасызлыктан чыгу юлы бер генә иде – Аллаһка ялвару... 39 яшемдә намазга бастым. Әниемә һәр намаз саен озын гомер сорый идем. Раббым мине ишетте, ул әниемә 81 ел гомер бүләк итте! Бу мөҗиза түгелмени?! Гомеремне саклап калган, сау-сәламәт бала биргән, гаиләмә шатлык, бәрәкәтле тормыш бүләк иткән Аллаһ Сәбханә вә Тәгаләгә чиксез рәхмәтләр әйтеп, шөкер итеп яшимен. Һәммәбезгә дә Аллаһ каршына барырга туры килчәк. Аллаһны истә тотсак, Ул да безне онытмас.

Зөләйха
ШӘРӘПОВА-
ХАНОВА.
Казан.

ОЧРАШУ УРЫНЫ – КЛУБ

Лилия
ГӨРӘЕВА

«Сигезенче класста укыганда, практикага татар теленнән яшәү укытучы кайтты. Мәктәпкә яңа укытучы килүе үзе үк күңелле яңалык бит. Аның дәрес бирүе дә кызыклырак тоела, киенүе дә үзенчәлекле кебек. Әле, өстәвенә, тагын берәр кызыклы шөгыле дә булсамы?! Практикага кайткан атнасында ук Ләйсән Рафисовна кызларны үз янына җыеп алды да кемнәрнең биергә яратуын сорапты. Анысы, биергә яратабыз инде яратуын, бәйрәмнәргә концерт куйсак, биеми калган юк... Классыбыз белән Ләйсән Рафисовна оештырган бию түгәрәгенә язылдык! Күңелемдә укытучым кабызган шушы ялкын гомер буге янарлык бер учакка әверелер дип, ул чакта кем уйлаган?» Биектау районы Урта Алат мәдәният йорты директоры, хореографиядән беренче категорияле педагог Гөлчәчәк ГАЛЛӘМОВАНЫң мәдәният дөньясына китергән тәүге адымнары әнә шулай сигезенче класста укыганда ук ясала.

– Мәктәпне тәмамлар чак җитте. Әнием белән дәү әнием мине хисапчы итмәкче. Ә минем биесем килә. Биочеләрне кайда әзерләгәннәрен дә беләм – Казан дәүләт мәдәният университетында андый бүлек бар икән. Инде нинди имтиханнар бирергә кирәген дә белештем, тик бу хакта өйдәгеләргә генә әйтергә куркам. Шулай да, әйтмичә дә булмый, чөнки ул бүлеккә документларынны тотып кына барып кереп булмый, биюгә осталыгыңны да күрсәтергә кирәк. Ничек итсәм иттем, үз сүземдә нык торып, әнине күндердем – унынчы класста укыганда Казанга бию дәресләренә дә йөрдем. Һәм 2007 елдан мин – мәдәният университеты студенты!

Шул елны Биектауда «Балкыш» балалар иҗат йорты ачылды. Минә, әле беренче генә курсны тәмамлаган студентны, шунда хореография

укытучысы итеп чакырдылар. Беренче елны ук 3 яшьлек балалар төркеме бирделәр. Башта биш кенә төркем иде, аннары җиде булдылар. Һәр төркемдә 16 шар бала. Партерлы гимнастикага өйрәтәм, пластикага, хореографиягә... Мәш киләбез!

2019 елга кердек. Безнең мәдәният йортында моңа кадәр эшләгән Тәнзилә апа Закирова пенсиягә чыга икән, аның урынына куярга кеше эзлеләр. «Син булдырасың, алынып кара әле», – диләр.

14 ел эшләгән яраткан эшемне ташлап китимме? Алай дисән, авылда үземнеке. Сәхнәләрен үзем таптап үскән мәдәният йорты бит! Шул елның 1 февралендә Урта Алат мәдәният йортына эшкә чыктым. Балаларымны да ташламадым – 2022 елга кадәр анда да эшләп йөрдем әле...

Клубта миңа кадәр үк эшләгән Кадрия, Алия апалар ачык йөз белән каршы алды. Монда без жиде кеше эшлибез, белгечләрдән – дүртәү. Кадрия апа Хәмитова – сәнгать житәкчесе. Үл әле мин мәктәптә укыганда ук монда иде, бергәләп ничә генә концерт куйганбыздыр! Алия апа Закирова – аккомпаниатор, тавыш куя, аппаратура көйли. Әнием Гөлүсә Фазылжанова – оештыручы. Шулай эшләп киттек. Барысы да үзем белгән кешеләр, үзем белгән эш...

Белгән эш, дим, чөнки әниемнең әбисе – Разия алманием дә заманында авыл клубын житәкләгән. Әнием дә күршәдәге Рус Алаты авылының мәдәният йортында мөдир булып эшләде.

Бу урында Алат авылы турында аз гына белешмә биреп үтик әле. Алат даругасы дип, бәлки, күпләрегезнең ишеткәне дә булгандыр. Казансудан башлап, Ашыт, Нократ, Мишә елгалары буендагы жирләр кергән ана. Үзәге Алат булган. Нократ һәм Пермь белән Казанны тоташтыручы борынгы зур юл буенда урнашкан ул.

Хәзер Алат авылы жирлегенә дүрт авыл – Рус Алаты, Урта һәм Кече Алатлар, Потаниха керә. Урта Алаттан кала, өчесе урыс авылы. Аларда клуб юк, шуңа күрә әлегә мәдәният йорты бу авыл халкына да хезмәт күрсәтә. Үл 1995 елда ук төзелгән. «Культура» милли проекты нигезендә 2023 елда монда капитал ремонт ясалган. Гөлчәчәк безгә кечкенә экскурсия уздырып алды:

– Цифрлы экраныбыз бар. Үл әле Биектауның үз мәдәният йортына да куелмаган. Мүлмәдә дә, бездә

генә. Сәхнә пәрдаләре дә төймәгә басып кына ябыла. Бар да заманча, барысы да өр-яңа. Элек монда су да кертелмәгән, бәдрәф тә урамда иде. Хәзер бик уңайлы. Карагыз әле залыбызның диварларын! Менә бу кыңгыраулы гармунны клуб ачылышына Татарстанның мәдәният министры урынбасары Ленар Хәкимжанов бүләк иткән иде...

Чынлап та, мактанырлык шул: бик матур клублары.

– Клуб ул – матурлыкка, затлыкка өнди торган урын, – дип, Гөлчәчәк дәрес әйтә. – Зуррак бәйрәмгә әзерләнсәк, иң элек фотозона ясаудан тотынабыз. Кайчак берәр ел уйлап йөргән идеяләрем була. Быел 1 гыйнвардан 14 еңа кадәр «Яңа ел фильмнары» дигән киномарафон уздырдык. Яңарак кына зур экраннарда чыккан фильмнары бигрәк тә яраттылар. «Әле моны Казанда да барып карый алганым юк иде», – дип әйтүчеләр булды. Ераграк авыллардан да килделәр. Августта совет киносы атналыгы уздырган идек.

Безнең Татарстанда гына шулаймы икән – авылларда фольклор коллективлары бик көчле. Урта Алат мәдәният йортында да берьюлы берничә коллектив эшли.

– «Сәхипҗамал» театр коллективы электән үк эшли иде инде. Хәзер ул яшьләр өчен урта кызыксынулар клубына әйләнде. Скетчлар, кызыклы күренешләр куябыз, – ди Гөлчәчәк. – «Мирас» фольклор төркемен 2019 елны оештырдык. Иң актив катнашучыбыз Гөлфия апа Гәделшина иде, урыны жәннәттә булсын. Хәзер әнә Гөлзадә, Гөлсинә, Роза, Чулпан, Тәнзилә, Гүзәл апалар бик актив.

Ләйсән ханым Садыйкова исә коллективка көздән генә кушылган.

– Яшь вакытта үзем дә биергә ярата идем. Кияүгә чыккач, бер дә биегәнәм булмады. Әйдә, бер урын бушады, килмисеңме, дип чакырдылар да, килдем әле менә! Дөбязда кибеттә эшлим, көне буе аягесте басып торып, кичкә арысам да, клубка килгәч арыганнар оныгыла. Инде сәхнәдән төшсә дә килми, – дип елмая Ләйсән ханым. – Алты төрле бию өйрәндек. Ветераннарның «Балкыш» фестивалендә катнашабыз. Быел Арчада узган зона турында лауреат исемен алдык.

Мәдәният йорты директоры үзе биюче булгач, башкаларны да тыпырдатуына бер дә аптырыйсы түгел. Алатта яше дә, карты да би. Балаларның «Бөрлегән» бию коллективын житәкли Гөлчәчәк. Мәктәптә «Гармония» бию түгәрәген алып бара. Костюмнарына кадәр үзләре тегә икән, шуңа бик гажәлләндем.

– Тектереп алсаң, кыйммәткә төшә. Гел районныкыларны да алып кайтып булмый. Бездә элек тә сәхнә костюмнарын үзләре теккән. Кич белән клубка жыелгач, зур өстәлгә таратып салабыз да, кем кисә, кем тегү машинасына утыра. Үл үзе бер күңелле эш. Балаларга да тегәбез, өлкәннәргә дә...

– Калфакларны да үзегез чигәсезме? – дип сорыйм, калфак күргәзмәсенә ымлап.

Үзләре! Һаман да Гөлчәчәкнең тынгысызлыгы инде!

– Айсылу Денисова исемле профессиональ тегүчебез белән икәү башлаган эш булды ул. Быел Татар мәдәнияте ресурсы үзәгендә алтын жепләр, канитель белән чигәргә өйрәнәп кайттым да, балалар өчен чигү түгәрәге ачтым. Канитель белән генә түгел, сәйләннәр белән күпертеп тә чигәбез. Түбәтәй тегәргә дә өйрәндем. Тукай түбәтәе дип йортәбез аны. Эченә сүс жеп тыгып, сырып тегелә. Чигү курсларында укыганда безгә борынгы калфаклар 60–80 сантиметр озынлыгында булган, аның эченә чечне яшереп кигәннәр, дип аңлаттылар. Минем дә шундыйларны тегеп карыйсым килә. Район Сабантуйларында калфак тегү буенча мастер-класслар күрсәтәм. Катнашкан һәркем бәйрәмнән калфак белән кайтып китә.

Шушы бер клубга ун төрле түгәрәк эшли икән. Теннис һәм шахмат түгәрәгенә кадәр бар. Авылның аксакалы Рәшит Гафуров балаларны шахмат уйнарга өйрәтә. Әле аны жиңә алган кеше юк бездә, диләр.

– Клубыбыз көне буена ачык, – ди Гөлчәчәк. – Иртәнге якта авыл агайлары килә. Теннис, шахмат, домино уйныйлар. Бәйрәм көннәре булса, чәй табыны эзерлибез. Әле 23 февральгә ир-егетләребезне чакырып, армиядәге истәлекләрен сөйләтеп, чәйләр эчә-эчә бик күңелле итеп сөйләшеп утырдык.

Рәшит абый Гафуров, Рафис абый Шәрәфиев, Коля абый Салеев, Рәшит абый Шакиржановлар бик матур итеп гармунда уйный. Рәшит абый Шакиржанов чыгышы белән Алаттан булса да, Казанда яши. Монда йорт сатып алып, дача итеп тоталар. Казанда яшәсә дә, барлык

чараларыбызда катнаша. «Рәшит абый, син кирәк идең», – дисәң, бер дә баш тартмый, рәхмәт аңа.

Авылыбыз талантларга бай. Раил Хәкимов исемле егетез бик матур жырлый. Күзне йомып тыңласаң, сәхнәдә Мөслим Магомаев диярсен. Динар Зарипов мәдәният институтын тәмамлады, үзе дә жырлар яза, танылган артистлар белән эшли. Айнур Хәкимов, Фәрит Фазылжанов, Энже Әхмәтова (хәзер Бариева), Энже Сәхибуллина, Лилия Сабитова, Гүзәл Фугина, Алсу Хәероваларга да рәхмәт, беркайчан «юк» димиләр.

Өйләдән соң клуб балалар карамагында. Мәктәптән кайтышларына каршыларына чыгып торабыз. Биһез, шигырь өйрәнәбез, жырлыйбыз, рәсем ясыйбыз, корамадан картина жыйабыз... Балалар өчен «Сандугач» вокал түгәрәгебез бар, «Бөрлегән»дә ике төркем – зурлар һәм кечкенәләр. Авылыбызда 20 ләп бала, барысы да монда үзе өчен берәр кызыклы шөгыль тапмый калмый.

Кичен репетициягә дип кабат жыйелышабыз. Барысына вакыт та җитми кайчак. Чира-а-ат була-а-а!

Марий Элда Муса Җәлилгә багышланган онлайн конкурс уза. Балалар белән ел да шунда катнашабыз, Җәлил шигырьләрен сәхнәләштерәбез. Бер елны авылыбыздагы бикле торган бер йортны сорап ачып, карга бата-чума, шунда өч көн сьемкалар уздырдык.

Авылларда да бик талантлы балалар үсә. Ләкин үзләрен зуррак сәхнәләрдә күрсәтергә мөмкинлекләре юк. Һәрберсен районга да алып бара алмыйсың. Шул хакта уйлаштык та, 2020 елда «Без талантлар кабызабыз» конкурсын оештырырга бул-

дык. Бию, жыр, нәфис сүз, оригиналь жанр, гамәли сәнгать дигән биш номинациядә үз районыбыз эчендә уза ул. Быел бишенчесен уздырырга жыйнабыз. Һәр елны 300 ләп кеше катнаша, 150–160 ләп чыгыш карыйбыз. Бу – талантлы балалар өчен үзгә күрә бер трамплин. Районнан килгән жюри вәкилләре аларны күрүгә, зуррак чараларга чакыра.

Үз авылым булгач, миңа эшләве бер дә кыен түгел. Сүземне тыңлыйлар, кем ничек булдыра – бар да кулыннан килгәнчә булыша. Мәктәп, балалар бакчасы, мәдәният йорты, китапханә, авыл советы – без бөтен эштә бердәм. Авыл җирлегә башлыгы Рифат Хәкимуллин да авыл дип жан атучы кеше – һәр эшебезне күтәрәп ала, булыша.

Мәдәният йортына эшкә килгәнчә үк мин «Ак калфак» оешмасында идем. Узган ел Ак калфакчылар белән милли ашлар фестивале уздырдык. Тугыз авыл җирлегә катнашты. Нинди генә тәмле ризыклар пешермиләр бездә! Битаманнар шулпалы бөлешкә кадәр алып килде. Үзәбезнең Рәмзия апа гөбәрдеп торган кабартамалар белән сыйлады.

Апрельдә мөнәҗәтләр кичәсе узды. Бу фестивальне әле беренче генә оештыруыбыз. Бик матур кичә булды, уңжиде мөнәҗәт тыңладык.

Безнекеләр күрше авыллар белән гомер-гомергә дус яшәгән. Руслар белән дә гел тату булдык. Үзләрендә клуб булмагач, бәйрәмнәрдә безгә киләләр. Ә христиан бәйрәмнәрендә аларга үзәбез барабыз. Узган ел Рус Алатында Урам көне уздырдык. Анда бик актив, уңган-булган Сәфәр абыебыз яши. Килегез, казан асып пылау пешерәм, дип кенә тора. Май чабу көнәндә дә учакта пылау, коймаклар пешереп, бик матур итеп бәйрәм оештырып кайттык. Эңә шулай дүрт авылны бер итеп яшәп ятабыз.

«Жәй көне әле Балыкчылар көне дә уздырабыз. Авылга кергәндә Чиллек дигән матур күлебез бар. Килегез, бик күңелле була», – дип чакырып калдылар безне Урта Алатта. Ни әйтсәң дә, яши белеп яшиләр шул авылда!

ЯЛ ИТӘМ ДИГӘН ИДЕМ...

Хатын-кыз дөньясы бик серле ул... Әйе, без – гажәеп кызык затлар. Ир-атлар гына түгел, кайчак үзөбездә үзөбөз дә аңламыйбыз. Андый мисаллар – адым саен...

Лилия ГӘРӘЕВА

Рәхәтләнеп ял итә белгән кешеләргә кызыгып гомер үтә инде минем. Бар бит ул шулай дөньясын онытып, бөтен шартын китереп, бармакка бармак та сукмыйча ял итүчеләр. Мин әле атна ахырындагы ялларны күздә тотып әйтмим. Елга бер тапкыр (дөрөс, хәзер инде аны күп жирдә икәгә бүлөп бирәләр) отпускыга чыгып, менә шуны чынлап та ял итеп уздыра белгәннәргә кызыгып әйтәм.

Мондый сәләт миңа бирелмәгән. Безне бит бала чактан ук эшсез торып, тик утырма, көпә-көндөз нинди сузылып яту, дип үстерделәр. «Нишләп ял итә белмим икән?» дип уйланганым да бар хәтта. Аннары үз соравыма җавабын да үзем таптым: белмәүдән түгел, ә тик кенә ял итеп ятарга оялудан килә икән бу. Сөзгәң дә шулаймы ул: ял итәм дип ятуың була, эшләнмәгән әллә никадәр эш искә төшә. «Шуларны эшләмичә, нишләп вакыт әрәм итеп ятам соң әле!» дисең дә... Менә, менә! Ял итүне вакытны бушка уздыру дип саныйбыз шул без!

Бер көнне: «Туктале, – дим, – гел эш тә эш... Дүшәмбедән жомгага кадәр – эштәгесе, шимбә белән якшәмбе көнне – өйдәгесе, авылдагысы... Көнә буена бернәрсә дә эшләмичә, ял итеп кенә яту ничек була икән?» – дим. Эштән аласы бер көнем бар иде, шуны алып, бер көн булса да ял итәргә уйладым.

«Син бүген эшкә бармыйсыңмы әллә?» – дип аптырады ирем, инде торырга вакыт җитеп тә кымшанмавымны күреп. «Бармыйм! Бүген ял итәм! Көн алдым», – дидем. «Алайса, кичкә өчпочмак пешерерсең әле, яме?» – диде ул сөенеп.

Безнең сөйләшү кызымның да колагына кергән икән! «Әни, син өйдә буласыңмы? Алайса, яңа чалбарымның балагын кыскартырсың әле. Вакыт булгач, кыскартырмын, дигән идең бит. Бүген как раз өйдә икәнсең...» – укуына чыгып китешли, анысы да миңа эш «өеп» калдырмакчы бит, әй!

«Бернәрсә дә эшләем! Бүген ял итәм! Гомеремдә бер тапкыр ял итәргә хакым бармы минем, юкмы?» – дип кычкырдым артамыннан ишек ябылып өлгергәнчә. «Ярар, мин әле кичкә генә пешерерсең дим бит, көндөзгә уннарга кадәр ял ит тынычлап», – дип «юаткан» булды ирем. Рәхмәт инде бу кадәр юмартлыкка! Унга кадәр ял ит, имеш. Юу-ук! Минем көнә буге ял итәсем килә бүген. Ирәдән кичкә кадәр берни турында уйламыйча, кыл да кыймылдатмыйча! Әнә өстәлемдә «Казан утлары»ның укылмаган ничә саны ята. Аларны укырым. Аннары берәр фильм карармын. Хуш исле күбек тутырып, соңгы мәртәбә ваннада кайчан ятканымны да оныттым инде. Бүген эксперимент ясап карыйм әле: үземә бернәрсә дә эшләмәскә рәхсәт итәм.

Шулай дип уйладым да, журналларымны кочаклап, әле суынырга да өлгермәгән урыныма менеп яттым. Рә-хә-ә-әт! Гел компьютер каршында утырып, такта кебек каткан арка-жилкәләрем «өнме бу, төшме бу? Мондый рәхәт көннәр безгә дә килер икән», ди бугай.

Журналларны карап бетердем дә, берәр кызык фильм эзләп, интернетка кереп киттем. Кыргызларның «Жәннәт әниләрнең аяк астында» дигән фильмин бик мактыйлар иде. Әгәр карамаган булсагыз, һичшиксез карагыз сез аны. Гажәеп фильм! Кулъяулыктарны күбрәк итеп әзерләп куярга гына онытмагыз. Күз яшьләремә чыланып, тын алырга да онытып караганмын. Сәгатькә күз салса-ам! У-у! «Шул гомердән бирле, күпме вакытны әрәм итеп!» дип уйлый гына башлаган идем, искә төште: мин бит ял итәм! Тынычланып, ялымны давам итим дисәм... башымдагы бер «тарақан» кымырдап куймасынмы: «Өчпочмак пешерсәң, яхшы инде ул. Таба исе чыккач, өйләр дә ямьләнеп китә». Аннары кызымның яңа чалбарына күзем төште. Инде ничә көннән бирле балагын кыскартып биргәнәмне көтеп йөри. Вакыт булуга, дип вагъдә биргән идем бит.

Урын-жирне җыештырыйм дип тотынган идем, урамда шундый матур, җылы көн икән бүген. Әле тагын мондый көн кайчан була, үзем өйдә булганда юрган-мендәрләрне қояшка чыгарып куярга, дим. Тәрәзәләргә юып алсаң да әйбәт булыр иде, май бәйрәмендә әллә вакыт тия, әллә юк... Бу кухня шкафларын да сөртәсе бар икән... Кара, минем шыпытырга куйган кавын белән карбыз орлыклары чөчөлмәгән бит! Кичә кич үк чөчәргә кирәк иде бит инде аларны!

Кыскасы, эксперимент барып чыкмады минем. Бармакка бармак та сукмыйча, көнә буена ял итеп кенә яту экспериментын әйтүем.

«Син мондый ялларны күбрәк сора әле эшеңнән», – диде ирем, кайнар өчпочмакларга өрә-өрә. Кызым балагын кыскартып бөккән яңа чалбарын киеп егетә белән свиданига чыгып китте. Кавын-карбыз чөчкән стаканнар ялт итеп юылган тәрәзә төбенә тезелеште... «Әх, иртәгә тагын бер көн ял булсын иде. Кыл да кыймылдатмыйча, рәхәтләнеп бер ял итәр идем, ичма-сам...» – дидем мин, қояш исе килеп торган җылы мөндәргә башымны төртеп йокыга китешли.

Фото: ru.freepik.com

Илмира Гыймаеваны күпләр шигырь китапларын укып, аның сүзләренә язылган популяр җырларны тыңлап беләдер. Татарстан Язучылар берлеге әгъзасы, «Мишә дулкыннары» әдәби берләшмәсенең талантлы шагыйрәсе, «Ел укытучысы», «Ел хатын-кызы. Ел ир-аты: хатын-кыз карашы» кебек бәйгеләрдә үзен таныткан, мәктәптә балалар укыткан елларда да, «Сабагаз» оешмасында эшләү дәверендә дә үзенең оештыру сәләте белән аерылып торган Илмира ижатының күтәрелеш чорында. «Сугыш. Солдат һәм гармун» поэмасында гади татар авылыннан чыккан каһарман солдатларның фронт кичерешләрен драматик сурәтләр һәм вакыйгалар аша тасвирлап, ул укучылар мөхәббәттен яулаган иде инде. Бөек Җиңүнең 80 елыгын каршылаган көннәрдә «Сөембикә» журналы редакциясенә «Кызыл карлар яугач» поэмасын җибәрдә. Әсәр әтиләрен бер мәртәбә дә күрмәгән сугыш чоры балаларына багышлана.

Илмира ГЫЙМАЕВА

КЫЗЫЛ КАРЛАР ЯУГАЧ

(Әтиләрен бер мәртәбә дә күрмәгән сугыш чоры балаларына багышлана)

«Басу капкасын чыккач та,
Уңга каерылгач та,
Бәгырькәем, рәхәт яшә,
Миннән аерылгач та...»

Шушы җырны җырлап киткән әти,
Урамнарны күмеп сагышка.
Юлларына әни дога кылган,
Исән йөрсен диеп сугышта.
Алар, өйләнешкәч, бары бер көн
Яшәп калган парлы тормышта.
Минем туасымны белмәгән дә
Әтием, киткән чакта сугышка.
Бары бер көн, жылы түшәк-юрган
Иркәләгән оялчан парларны.
Кыска бер төн кочагына алган
Сөешеп туялмас ярларны.
Бары бер төн, бер көн, бары мизгел
Кавыштырган. Таңнар аерган.
Июнь иртәсендә канлы хәбәр
Канатларын кискән, каерган.
Әти киткән. Әни мескенкәем
Тормыш арбасына җигелгән.
Урманын да кискән,
үгезен дә җиккән,
Янар күзләр түбән иелгән.
Айлар үткән, тормыш дәвам иткән –

Мин туганмын – нәни кыз бала.
Шушы көндә әни бәгырькәем
Әтиемнән соңгы хат ала.
Белми кала әтием мин туганны,
Бәлки, малай көткән булгандыр.
Нәселебез дәвам итәр диеп,
Матур уйлар, хыял коргандыр...

* * *

Сугыш алган янар саф яшьлекне,
Сугыш өзгән хыял-өметне;
Сугыш йоткан безнең балачакны,
Сугыш корбан иткән бәхетне.
Сугыш тол калдырган яшь ананы,
Сугыш ятим иткән баланы,
Сугыш ак төсләргә пычрак аткан.
Сугыш өскә япкан караны...

* * *

Үз-үземне белә башлаганнан
Мин әнидән әти сорадым:
«Кайчан кайта инде безнең әти,
Онытмагандыр бит өйдә без барын?
Иптәш кызның матур әтисе бар,
Тик бер кулын гына
югалткан...
Үзе кайткан. Әтием дә кайтсын,

Өзелеп көтәбез һәр тарафтан!
Әйдә, әни, үзезең барып алыык
Әтиемне җирнең читеннән.
Мин зур үстем инде, арыдым димәм,
Яшемне күрсәтмәм күземнән».
Эх, әнкәем, нинди сабырлыклар
Биргән булган сиңа Ходаем.
Тезләреңә мине утырттың да,
Таптың бит син юату жаен.
«Кызым, бөләкәчем, әтиң безгә
Менә нинди хәбәр җибәргән:
«Кызыл карлар яугач, кайтам», –

дигән,

Әтиң исән сиңең, үлмәгән».
Әниемнең шушы татлы сүзе
Канат куйды минем иңнәргә.
«Кызыл карлар яугач,

әтием кайта!» –

Дусларыма чаптым сөйләргә.
Әтием кайткач, партадаш малаем
Каты итеп тартмас чәчемнән.
Озын төндә әнием үкси-үкси
Мендәргә чылатмас яшеннән.
Председатель абый

иң авыр эшләргә

Кушмас инде минем әнигә.
Өйдә генә торыр минем әни,

Тәмле ашлар пешерер әтигә.
Пары бөркеп торган итле ашның
Тояр идем тәмен бер генә.
Күрше кызы, әнә, көн дә сөйли,
Тып-тын утырып торам мин генә.
Утынга да әти белән бергә
Барыр иде әнием курыкмый.
Авылдагы шайтан абыйлар да
Үтәр иде безне котыртмый.
Әтием кайта, иң-иң матур әти,
Иң-иң батыр әти минеке.
Кызыл карлар яугач кайта әти,
Минем әти, бары минеке...

* * *

И самими күнел, ничә еллар
Мин юллардан күзем алмадым.
Жәй дә, көз дә, яз да, хәтта кыш та
Кызыл карлар гына яумады.
Рәсем дәресендә дәфтәрәмә
Ясый идем кызыл карларны.
Күзләрем талганчы тәрәзгә карап,
Көтә идем карлар яуганны.
Көтә идем – кызыл кар бураны
Бер көн килеп күмәр дөньяны.
Кызыл карлар яуган урын эзләп,
Дүрт-биш урый идем урамны.
Әни тиеннәрен жыеп алган
Акварель буяуга су куштым.
Кар бабай өстенә кызыл суны
сиптем,
Үзем куркып көртлөргә постым.
Юк, сүкмәде әни, бары күзен
Яулык чите белән каплады.
Юеш кардан авыр эз калдырып,
Салмак кына өйгә атлады.
Мин шул төндә күзләремне
йоммый,
Әтиемне көттем, кайтыр дип.
Безне кисәк уятудан куркып,
Акрын гына ишек шақыр дип.
Ана әйтер сүзем күптән әзер:
«Әтием, жаным, бәгърем, батырым,
Бердәнберем минем, кадерлем син!
Сине бик тә, бик тә сагындым!»

* * *

Тыңламады мине кызыл карлар,
Безнең якка килеп яумады.
Чәчләргә чал керттеп еллар үтте –
Әти бәгърем генә кайтмады.
Әнекәем үз ялганын үзе
Чынга алып көтеп яшәде.
Нахак сүзләр аны рәнжетсә дә,
Сабыр булды, түздә, дөшмәде –
Әтиемә булган саф сөюен
Гомер буйларына саклады.

Гүзәл, тугры фәрештәсен әти
Кабат күрәлмады, кайтмады...

* * *

Бүген төштә кызыл карлар яуды,
Өеп-өеп куйды тауларын.
Тау башында әти басып тора,
Авылыма сузган кулларын.
«Менә кайттым, кызым,
карлар белән,
Сагындырды туган якларым.
Торыр жирем тынычта булса да,
Бик юксынам туган туфрагым...»
Төшләремне бүлдә капка тавышы,
Аңкы-миңке эзлим ишекне.
«Әти кайтты, әни, әти кайтты!»
Ачып кына булмый ишекне.
Ачылды ишек – өмет акланмады:
Хат ташучы – конверт кулында.
«Заказной» хат, танышып алыгыз,
Кулыгызны кугыз монда».
Шулай диеп миңа бер хат сузды,
Жылы бәрде кебек эченнән.
Хәлем китеп, идәнгә тезләндем,
Аякларым китте көчәннән.
Калтыранган кулым хатны ачты,
Яшь пәрдәсә күзем каплады.
Хәрефләре йөгәрешә хатның,
Хат кына шул – әти кайтмады.
Нәрсә язган хатка, кемнән килгән,
Дулкынланам, булмый бит укып.
Минем халәтемне күргән әни
Иңнәремнән алды да кочып:
«Укы, балам, диде, яхшы хәбәр
Иштергә насыйп булсын ла».
Их, әнием, синдәге сабырлык
Йөрәкләрне тотып торсын ла.
«Сезнең ирегез батыр каһармандай
Үлеп калды сугыш кырында.
Аның кабере – туганнар кабере.
Алман илендә ул – Берлинда.
Ничә еллар Сезне билгесезлек
Тилмерткәндер, гажиз иткәндер.
«Хәбәрсез югалды», дип хәбәр
килгәч,

Исән, дигән, өмет йөрткәндер.
Кайтыр дигән өмет өзелсә дә,
Дөреслекне белү кирәктер.
Рәхмәт сезгә батыр ирегез өчен,
Сездә иң-иң олы йөрәктер!»
Төшләремдә яуган кызыл карлар
Безгә изге хәбәр кайтарган.
Күтәрелеп әниемә карыйм –
Жыерчыклы йөзен нур алган.
И әнкәем, күпме авырлыктар
Күреп яшәдең син тормышта.
Ләкин йөрәгеңнең өмет утын

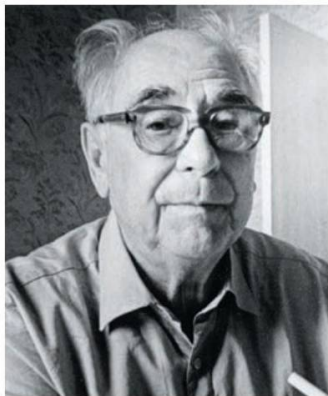
Сүндөрмәгән ел да, сагыш та.
Мәхәббәтне күпләр аңлаталмый,
«Яратам», дип антлар итәләр.
Ә безнең әниләр, өметләрен өзми,
Кызыл кар яуганын көтәләр.

* * *

Алман иле. Берлин.
«Исәнме, әти, жыелышып
килдек яныңа.
Таныйсыңмы безне, әти,
бәгырькәем,
Танышабыз, түзик аз гына.
«Бибигайшәм килмәгәнме», дисең,
Менә Гайшәң – Ак әби булды.
Ә мин синең кызың Мәриям инде,
Киявең дә үз тиңем булды.
Оныкларың өчәү – гел малайлар,
Төпчегендә гел синең йөзәң.
Шуңадыр да әни сөеп тора,
Иркәләпләр бетерә үзен...»
Без читкәрәк киттек. Әнине күр –
Бәхеткәе чыккан йөзәнә.
Ак яулыгы, көмеш чулпылары
Бигрәк килешеп тора үзенә.
Сүзсез генә каберлек өстенә
Тезләнә дә ак ташны үптә.
Туган якның газиз туфраккаен,
Бисмилла әйтеп, кабергә сипте.
Озак торды әни жирне сыйпап,
Бүтән күрешалмасын сизәдер...
Әнине кызгану, әтине сагыну
Үзәккәйләремне өзәдер.

* * *

Берлинда кыш. Көмеш бәс коела.
Бәсләр чәчкә килеп сыена.
Ак кар шыгырдавы әтиемнең
Жырын көйли кебек тоела:
«Без урамнан узган чакта
Күтәрелде тузаннар.
Йә кайтырбыз, йә кайтмабыз,
Сау булыгыз, туганнар!»
«Хуш, әтием, кайтыр, дигән, хыял
Өзелде инде – ишек какмассың.
Тыныч йокла, туган жир туфрагы
Мамык булыр, туңып ятмассың».
«Әйдә, әни, кояш баеп килә,
Кайтыр юллар әле бик озын».
«Кызым, карлар ява,
әллә саташаммы,
Кызыл карлар ява бит, кызым!»
Шәфәкъ кызыллыгы ак карларны,
Безне котлап, кызылга манган.
«Әйе, әни, кызыл карлар ява.
Тик ул сиксән елга соңарган,
Минем гомерем кадәр соңарган...»

Әмирхан ЕНИКИ

АНА ҺӘМ КЫЗ

Хикәя

ана һәм кыз

Жәй башының шифалы яңгыры, тузанлы юллар өстеннән тыпырдап, житез генә явып үтте... Иртәнге яш қояш та таулар шикелле күкнең түренә сузылған қара-зәңгәр болытлар өстеннән ялтырап қилеп чықты. Аның яқтылығы шундый мул, нурларының түтелуе шундый дәртле, житез иде, хәтта қояш үзе дә бу юмартлығыннан тынычлығын жуеп, урынында тик тора алмайча тибрәнә һәм бер кечерәйгәндәй, бер зурайғандай булып күренә иде. Аның әйләнәсендәге аксыл яқты күк, алтын тузанында аунаған үтә күренмәле юка ефәкне кемнәрдер йөгерә-йөгерә жәйгән шикелле, һаман ачыла бара, һәм ерақлашқан болытларның күкрәве аның өстен сыйпап, тигезләп үткәндәй тоела иде... Яңгырның соңғы тамчылары жиргә төшеп бетәргә өлгермәс борын, салават күпере дә қалықты. Аның бер башы тау итәгендәге сыек ак томанға төренгән иген қырына терәлгән, икенче башы, қиң тугай аша дугаланып, Сакмар өстенә төшкән иде.

Рәхилә, ашықмайча ғына қилеп, урамға қараған кечкенә тәрәзәне ачты. Өйнең бүрәнәләренә терәлеп үскән миләш ағачының яфрақларынан берничә эре тамчы тәрәзә төбендәге гөлләр өстенә коелды. Бәбкә үләннәре өстендәге әнже бөртекләре шикелле нур чәчрәтеп уйнаған тамчыларның яқтылығы, яңгыр исе белән аралашып, өй эченә иңгәндәй булды... Кинәт кергән һавадан өй түрендәге ағач қараватның ак чыбылдығы жылфердәп қуйды һәм аның эченнән хәлсез бер тавыш ишетелде:

– Қызым...

Рәхилә, тәрәзәдән борылып, ағач қарават янына қилде һәм ақрын тавыш белән:

– Нәрсә, әни? – диде.

– Чыбылдыкны күтәр... Менә шулай...

Чыбылдык эчендә, ике мендәр өстендә, үтә ябық авыру ана ята.

Үл қансыз юка иреннәре белән көчәнеп елмаерға тырышты, яртылаш ачық күзләрендә, әйтерсең қояшның бер бөртек нуры төште, аз ғына жылылық белән елтыраған кебек булдылар. Үл көрсенеп:

– Менә Алланың рәхмәтле яңгыры, – диде, һәм аның авыру күкрәгеннән сәләмәт вакытындағы тавышы чыгып қуйды.

Ана күптәннән қаты авыру һәм үл бу урынға инде яңадан тормасқа ятқанлығын яхшы белә. Ләкин тыныч жан белән үлемне көткән бу авыру анада соңғы сулышыннан аерылу минутын қичектерү теләге бик көчле: үл улын көтә. Бердәнбер улының фронттан қайтуын, менә шул кечкенә ишектән иелә төшеп керуен, елмаеп янына қилуен, «Әни!» дип дәшүен күрергә тели иде. Бу гади сағыну ғына түтел, бу – үзеннән соң қаласы тормышның дәвамын күрергә тырышу, һәр тамчы қаны белән йөрәге аша үткән ана мәхәббәтен соңғы тапқыр актығына қадәр улына бирү теләге иде. Үл белә: ана белән ир бала арасындағы мәхәббәт бервақытта да андый ачықлық һәм юмартлық белән тышқа чыға алмай. Әгәр менә ир булып житешкән улы һәрвақыттагыча буйсынып башын игән, тартынып сүзсез торған оялқан қыяфәте белән қаршында басып торса, үл бары бер сүз – «балам» дип үрелеп, аның маңғаеннан үбәр иде...

Ананың күңеленә шик қиләме?.. Қаты сугышның күп қорбаннар алуын, кемнәрнеңдер газиз ұллары, сөйгән ирләре, қадерле яқыннары сугыш қырында торып қалуын үл белә. Ләкин аңарда улын күрү ышанычы шундый көчле қи, һичбернинди шик аның күңеленә кереп урын ала алмай иде. Гүя аның улы нинди генә хәтәр хәлләрдә қалмасын, күпме генә үт эчендә йөрмәсен,

барыбер исән-сау кайтачак. Бу – шулай, бу – көннең якты, төннең караңгы булуы кебек бәхәссез... Ничшиксез, аның газизе кайтыр, кайтырга тиеш!

Андагы бу ышаныч аның якыннарына да күчкән иде. Кызы Рәхилә, туганы белән төрле хәл булуын исендә тотса да, күңеле төбәндә шактый тынычлык тоя. Бигрәк тә ана белән һәр көн туганы турында сөйләшү аның исән-сау кайтуын ничектер уйланусыз, пошынусыз көтәргә гадәтләндерде. Гүя ул фронттан, үт эченнән түгел, ә елдагы гадәте буенча күрше шәһәрдән, институттан каникулга кайтырга тиеш. Шулай да Рәхилә, уйланган минутларында бу гамьсезлекне сизеп, үз-үзеннән риза булмыйча, ихтыярысыздан тынычсызлана башлый иде.

Бүген июньнең егерме сигезенче көне... Туганы аның һәр елны шушы чистоларда яки июль башларында институттан кайта торган иде. Әнисенә, туганнарының сөеп, сокланып карауларына каршы ул һаман бер сүз белән, – гүя аңардан шуны гына сорыйлар, – җавап кайтара иде:

– Әни, зачетларымны башкалардан элек биреп бетердем, сезнең янга кайтырга ашыктым.

Быттыр исә ул институтны тәмам бетереп кайтырга тиеш иде. Ләкин өйгә, туганнары янына шундый зур шатлыкның бәйрәмен бергәләп үткәрер өчен кайтасы вакытта, фронтка китеп барды. Ә өйдә аның бу кайтуын көтү әле һаман аларның йөрәкләрендә саклана. Һәрхәлдә, ана бүген моны исенә төшереп, сүз кузгатмыйча калмас.

Кечкенә өй эче яңгыр белән юылып яшәргән көннең жылы яктылыгынан киңәйгән кебек... Миләш агачының яфраклары аша төшкән кояш нурлары, өйнең идән-стеналарын эре-эре чөптәргә бизәкләп белән чуарлап, тибрәнәп уйныйлар. Өстәлдәге графинның түгәрәк бөкесе, ачык шкафың тар шүрлегендә киртләрләренә кыстырган балкашык башлары йөгәрешкән бу шаян нурларны үзләренә җыялар, һәм үзләре дә кечкенә кояшчык шикелле тирә-юньгә күз камаштыргыч яктылык чәчеп балкыйлар... Күе-жиңел, хуш исле һава, өй эченә берьюлы мул булып керергә теләгәндәй, тәрәзәнең читләренә җыелган ак пәрәдәне күтәрәп-күтәрәп куя һәм һәрнәрсәне иркәләп, сыйпап йөргән кебек тоела.

Ананың бүген кәефе яхшы. Бу шифалы һаваны сулавы аңа җиңел, рәхәт; зәгыйфь тәннең, никадәр хәлсезләнгәнән сиздереп, ниндидер бер жылымса талгынлык йөри.

Рәхилә, кул эшен алып, тәрәзә янына утырды. Авыру анасы белән үзе башлап сөйләшүдән тыела. Ул шулай әнисеннән читтәрәк, аерым бернәрсә турында да уйланмыйча, сүзсез утырырга гадәтләнгән иде. Аның уйлары, аяз күктә өзек-өзек аккан вак болытлар шикелле, акрын, сиздермичә, шөүләсез агалар.

Өй эчендә нурлы тынычлык... Ачык тәрәзәдән батыр шаулап зур кара корт килеп керде. Өй эче бер минутка аның көчле бызылдавы белән тулды. Ләкин кортка урын тар, кызыксыз күрәндә булса кирәк: өй эчен

бер әйләндә дә кире ачык, иркен һавага чыгып очты. Өйдә янә тыныч урнашты.

Ниһаять, ана башлап дәште:

– Кызым!

– Нәрсә, әни?

– Хәсәнемнең соңгы хаты килгәнгә күпме булды әле?

Рәхилә аз гына уйланды:

– Хәзер, әни... Унында алган идея... ике атна тулып узды.

Ана көрсенеп куйды:

– Озак... нигә язмый икән?

– Ул яза булып, тик хәзер бит почта озак йөри.

Ана дәшмәде. Ул сәламәт вакытындагыча айнык тере булып ачылган күзләре белән көн яктысына карап ята. Тәрәзәдән төшкән яктылыктан аеруча сары булып күрәнгән йөзгә аның җитди тынычлык һәм нәрсәдер хакында уйлану сизелә. Гүя кәефе яхшы, акылы ачык вакытта таркау уйларын җыярга, әйтсә сүзләрен хәтеренә төшерергә тырыша.

Менә ул кызына текәлеп карап алды һәм янә сабыр гына сүз башлады:

– Кызым, сиңа сүзем бар.

– Тыңлыйм, әни...

– Хәсәнемне күргәч, мин күп тормам.

– Әни, нигә алай дисең?.. Хәсән кайтуга син телерсең...

– Юк, кызым... Хәсәнем кайтканчы торсам, бик шөкер инде. Тик менә куанычымнан әйтсә сүзләремне онытырмын дип куркам.

– Әни, ул кайткач, без бергә-бергә бик озак торырбыз әле.

Ана хәлсез-ялкау гына елмаеп куйды. Бу елмаюда гүя яшь баланың уйланмыйча сөйләнгәнә соклану һәм ул сүзләрен чынлыктан никадәр ерак икәнән ачык белү сизелә иде. Ләкин кызының ихлас күңелдән юатуы аңа ошады булса кирәк – ул җиңел генә көрсенеп:

– Кем белә, Ходай кушып, бәлкәм, терелеп тә куярмын әле, – диде. – Шулай да, кызым, исемә төшкәндә кайбер сүзләремне әйтеп каласым килә.

– Тыңлыйм, әни.

Ана бер генә секунд дәшми торды. Кипкән иреннәре өстеннән теленә орын йөртеп алды. Соңра акрын гына, сүз араларында кыска-кыска гына тыныш ясап, сөйләргә кереште:

– Алты кыз баладан соң мин бер ир бала күрдем...

Ул бик яшь иде әле, без өй эчебез белән ятим калдык. Әтиң, мәрхүм, аны күз алмасы кебек саклап үстерергә васыять әйтеп калдырды. Менә без аны барыбыз да бергәләп үстердек... Тәрбияләдек... Укыттык. Син, ул укысын, кеше булсын дип, йортның бөтен мәшәкатен үз өстең алдың, мине карар өчен шушы яшенә кадәр иргә чыкмый тордың... Инде минем беренче васыятем шул, кызым: Хәсән балам бервакытта да апаларын-сеңелләрен онытмасын, мине якын күргән кебек, аларны якын итсен... Кулыңнан килгән ярдәмнән ташламасын. Бигрәк тә сине туган анасы кебек күрсен, сиңең күрсәткән хезмәтләрнең бервакытта да онытмасын...

– Хәсән туган жанлы, әни... Ул тарафтан тыныч бул. Үзең беләсең, ул безнең өчен үлеп тора иде бит.

– Әйе, Хәсәнем әтисе мәрхүмгә охшаган. Әтиен мәрхүм бик иплә, бик йомшак күңелле кеше иде. Бервакытта да беркемгә дә авыр сүз әйтмәде. Беркем белән дә сүзгә килеп, бозылышып тормады. Әйтәсе юк, мәрхүм бик сабыр холыклы, чыдам кеше иде... Хәсәнемнең әле үз башына дөнья көтә башлаганы юк. Менә исән-сау кайтыр... эшли башлар...

Шушы минутта Рәхилә почта таратучы Маһирәнең тәрәзә каршысыннан үткән күрәп калды. Әнисенең нәрсә сөйләгәннен онытып, үз-үзенә һич исәп бирмәстән, урыныннан торып, ашыга-ашыга ишеккә таба юнәлде. Гадәттә, тирләгән сипкел битле Маһирә, бу йортта бик көтелгән, килгән саен бик якты йөз белән каршы алынган кеше булганга күрә, туп-туры өйгә кереп, кычкырып исәнләшә һәм:

– Менә, Хәмидә жиңги, улыңның үз кулыннан алып китердем, – дип, алып килгән хатын ананың күкрәге өстенә куя иде.

Аның һәр килүе бу сагышлы моңсуга, авыру тынлыкка төрөнгән кечкенә өй өчен чын бәйрәм була иде. Һәм Рәхилә, Маһирәнең килгәннен күрәп, бервакытта да каршы чыкмый, алдан ук дусларча елмаю белән, ишектән күзләрен алмыйча, кергәннен көтеп тора иде.

Бүген ул ни өчендер каршы чыкты.

Капкадан кереп өлгөргән Маһирә Рәхиләне күрү белән:

– Әһә, Рәхилә апа күңеле сизеп, көтеп торган икән, – дип, көр тавыш белән кычкырып куйды. Иске күн букчасыннан бер бәйләм хатлар чыгарды һәм алдан ук билгеләп куйган бер ак конвертны житез генә алып Рәхиләгә сузды.

Рәхилә ак конвертны кулына алды, ләкин шунда ук кире бирәсе килеп куйды. Адресны язган кул һич таныш түгел һәм конверт бик юка иде. Ләкин шик юк: конверт аның исеменә иде. Ул, эчкә хаты барын белергә теләгәндәй, бармаклары белән капшап карады. Соңра ниндидер бер шомлы шикләнү белән ашыгып конвертны ачты. Аның эченнән урталай бөкләнгән кечкенә саргылт кәгазь чыкты. Сул почмагында бик үк ачык төшмәгән штамп иде.

Рәхилә бик тизлек белән – хәтта шундый тизлек белән, әйтерсәң йөрәге тибүеннән туктап тора иде – кәгазьне укырга кереште:

«...нчы танковый полк штабы шушының белән сезгә хәбәр итә ки, танк йөртүче сержант Хәсән Гыйльметдин улы Ишаев 1942 елның 5 июнендә Ватаныбыз өчен немец-фашистларга каршы каты сугышта батырларча һәлак булды. Күмелгән урыны Курск өлкәсе, Рельск районы Костровка авылы янында, туганнар каберендә...»

Рәхилә кәгазьне ахырына кадәр укый алмады, каты итеп сул кулына йомарлады һәм, кинәт кенә борылып, өй ишегенә таба китте. Куанычлы хәбәр килү шатлыгын уртаклашуны көтеп торган Маһирә Рәхиләнең болай кинәт борылып китүеннән аптырап калды һәм, артыннан кычкырып:

– Рәхилә апа, бәй, нигә бер сүз дә әйтмәдең, кемнән соң, Хәсәннәнме? – диде.

Рәхилә китеп барышлы, гүя Маһирәгә түгел, һавага ташлагандай бары: «Әйе», – дип кенә куйды. Ул кем-нәндер кача кебек иде. Маһирәнең: «Йә, нәрсәләр язган соң, тукта әле?» – диюеннән котылып өчен, тиз генә өй алдына кереп югалды. Инде өй ишегенә тоткасына тотынгач, ирексездән туктады. Өйгә, ана янына керү аның өчен шундый шомлы, шундый авыр, газалы иде, әйтерсәң ул хәзер менә баштүбән тирән бер бушлыкка егылырга тиеш. Ничектер кинәт бөтен тәне хәлсезлән-гән, күз аллары караңгыланган кебек булды... Ләкин ул бернәрсә дә уйлый алмый иде әле, һәм аның кулы, «көрәргә кирәк» дигән карардан түгел, ә үзлегеннән ишектен ачты. Өйгә керүгә, ул ананың карашы белән очрашмас өчен туп-туры алдына карап, тәрәзә янына узды. Кызының кергәннен көтеп яткан ана тиз үк:

– Кем бар анда? – дип сорады.

– Мәрфуга жиңги. Илэк сорап кергән.

Ни өчен Рәхилә болай дип җавап бирде – ул һичбер вакытта да әйтеп бирә алмас. Әнисен алдау уе аның башына һич килгәнә юк иде; бу шулкадәр көтелмәстән, уйламастан һәм шулкадәр табигый әйтелде ки, Рәхилә ихтыярысыз янә эченнән генә әйткән сүзләрен кабатлап куйды. Ана исә хужа булып:

– Үткән бер алуларында ертып керткәннәр иде, әйтеп бирер иден, – диде.

Рәхилә дәшмәде. Әнисенең бу ялганны чыңга алуы аны бер минутка ниндидер һәлакәттән коткарган кебек булды. Ләкин ул үзен һаман ялангач хәлдәгә кеше сыман тоя, йөрәгә аша өшү, калтырау йөри, һәм ана бер дикъкат белән караса, бөтенесен аңлар төсле... Чыннан да, Рәхилә баскан урыныннан кузгалырга курка, ул үз хәлен аңларга көчәнә, каядыр югалган уйлау күтөн табарга тырыша. Бәхетсезлек үзенең бөтен мәрхәмәтсез чынлыгы белән аның аңына барып житмәгән кебек... Ул иң гади сорауларга җавап биреп маташа: «Хәсән үлгәнме?» – «Әйе, үлгән». – «Хәсән инде кайтмасмы?» – «Юк, кайтмас». – «Чынмы бу?...»

Сүзе бүленгән ана:

– Кызым, син мине тыңлысыңмы? – ди.

Бәлкем, бу аның икенче дәшүедер. Рәхилә күзләрен йомар:

– Әйе, әни...

– Менә, кызым... Нәрсә әйтмәкче идем соң?

Хәтерләрем бик таркау шул... Әйе, менә, Алла боерса, кайтыр... Эшкә керер... Укуын бетергәннән соң аның беренче башлап эшләве генә бит әле... Яшь, тәҗрибәсез... Кемнәр белән очрашмас, кемнәр белән бергә булмас... Кешенең төрлесе – яхшысы, яманы була... Шуңа күрә, кызым, ныгытып әйтеп каласым килә: берүк эшендә гадел була күрсен...

Һәм ана ашыкмыйча гына улының эштә, тормышта ничек булырга, үзен ничек тотарга тиешлеген сөйли. Рәхилә исә, кыймылдарга куркып, анасына кырын басып тора һәм күзләрен ачарга көчә җитми. Менә Хәсән аның сул кулында... Юк! Хәсән үзе биредә шикел-

Рәсем: Наталья Васильева

ле... Рәхиләнең аңын бер секундка томан каплады һәм аның йомык күзләре алдына бик ачык булып туганы Хәсән килде: гүя ул шушы ак конвертны тотып ишектән килеп керде. Рәхиләнең колагына аяк тавышы, ишекнең ачылганы ишетелгән кебек булды... Туганы ни өчендер яланбаш... Ләкин ник бер үзгәрсен... нәкъ әүвәлгечә: ябык, нечкә, озын буйлы... Тик йөзе генә студент вакытына караганда шактый олыгайган... киң маңгаена салгаланып кара чөчө төшкән... Кечкенә күзләре куаныч белән елтырылар, ул тарсынып елмая, гүя кинәт, көтмәгәндә килеп керүеннән уңайсызлана төсле (ул шулай һәркайчан кызлар кебек оялчан иде)... Иреннәре аның кыймылдыйлар, ул нәрсәдер әйтә шикелле, тик тавышы ишетелми... Һәм менә кулындагы ак конвертны әнисенә суза...

Рәхилә куркынып күзләрен ачты, башын селкеп куйды, һәм аңына кайту белән башына килгән беренче уй: «Ник элек әни үлеп, соңыннан бу хәбәр килмәде? Ни өчен бу гадәлсезлек?» дигән уй булды.

Ул инде хәзер ананың сүзләрен тыңлый алмый, ул сүзләрен һәртөрле мәгънәсә югалды, тик утлы күмергә акрын гына өргән жыл шикелле, йөрәгенә чыдамаслык әрнүен генә үстерә, көчәйтә... Һәм Рәхилә зур булып ачылган күзләре белән тирә-юненә хәлсез ялварып карана. Ана исә һаман сүзен дәвам иттерә:

– Инде миннән соң, кызым, аның белән син каласың. Син аны карап үстердең, үзең аның белән бергә үстәң. Сөз бик дус идегез. Хәтерәңдәме, ул, «Рәхилә апай!» дип, артыңнан калмыйча ияреп йөри иде... Инде, кызым, сиңа васыятем шул: бервакытта да аның белән араң бозылмасын, исемегез кешеләр теленә гайбәт булып кермәсен. Син олы була бел. Минем урынга каласың... Ана бул... Бервакытта да ярдәмәңнән, акыллы киңәшәңнән ташлама... Ул бик яшә бит әле... Син инде аңардан күзләреңне алма... Кызым, ник дәшмисең?

Рәхилә әнисенә таба атлады. Кинәт ул үзәндә шундый хәлсезлек – әйтерсәң тәнненән бөтен канын суырганнар – шундый бер хәлсезлек тойды... Тезләре акрын гына сыгыла кебек... Менә хәзер әнисенә аяклары өстенә ава, күкрәгеннән ярсу ычкына: «Ах, әни!» – ди, ләкин яшыләренә буыла һәм сүзсез генә, бөтен тәне белән калтыранып елый, елый да елый... «Ах, аңа үзе һәм әнисе шундый кызганыч, алар шундый бәхетсезләр, шундый ялгыз-бәхетсезләр...»

Юк, Рәхилә аумады. Бу – берничә секунд башының томан эчендә йөзүе иде, бу – тау кебек газәпның бик төптән күтәрелеп бугазга килүе иде. Рәхилә аны кире йота алды, ул турайды, ул тирән-тигез генә сулады, акрын-тыныч кына:

– Ярый, әни! – диде.

Һәм ана үз нәүбәтендә кызына ихтирам тулы күзләре белән карап:

– Рәхмәт, кызым, мин сиңа ышанам! – диде.

Алар арасында тынлык урнашты. Рәхилә, бу сүз бүленүдән файдаланып, тышка чыгарга ашыкты. Ул ананың Хәсән турында яңадан сөйли башлавыннан котылырга, аз гына вакыт ялгыз булырга, ичмасам, бер тулы итеп һава суларга кирәклеке тоя иде. Ләкин ул туп-туры чыгып китәсе урынга, әүвәл өстәл янына килеп, ни өчендер буш стаканны кулына алды, китә башлагач, яңадан борылып, аны кире урынына куйды, соңра ишеккә таба китте.

Ишектән чыгуга, ул чак кына апасы Хәлимә белән бәрелешмәде. Аның алдында жирдән калыккан шикелле, ашыгып килүдән кызарган, еш сулыш алудан күкрәкләре бер күтәрелеп, бер төшөп һәм бөтен тәнненән эссе бәрәп торган апасы Хәлимә басып тора иде. Рәхилә аның борчулы сорау белән текәлгән күзләрен күрүгә, кулыннан тотып, үзеннән калдырмыйча, тизрәк йорт алдына алып чыкты.

– Син нәрсә, берәр нәрсә ишетеп килдеңме?
 – Маһирә, хат бар, диде.
 – Йә?
 – Син хатны уку белән бик үзгәргәнсең. Маһирәгә бер сүз әйтмичә өйгә кереп киткәнсең...
 Рәхилә каты итеп иреннәрен кысты. Хәлимә аның кулын кинәт кенә тартып куйды:
 – Йә, әллә миннән дә яшерер идегезме?
 – Акрын, синнән беркем дә яшерми.
 – Нигә әйтмисең соң, хат кемнән?
 – Хат... фронттан.
 – Хәсәннәнме?
 – Апа, сабыр бул... Хәсән үлгән...
 Хәлимә чак ишетерлек итеп:
 – Үлгән? – диде, артка таба ава башлаган кебек булды, ләкин кинәт әче кычкырып, бөтен гәүдәсә белән алга, ишеккә таба ташланды:
 – Әнием, әнием...
 Рәхилә стена булып Хәлимәнең алдына басты, кулы белән каты итеп иңбашыннан тотып алды һәм көч белән жиргә таба иде.
 – Тукта...
 Бу минутта Рәхиләнең туры гәүдәсә тагы да үсә төшкәндәй булды. Менә ул күкрәген алга таба чыгарып басып тора, һәм моңарчы күренмәгән ниндидер бер көч, мәрхәмәтсез усаллык булып, аның йөзөнә калка. Йомыла төшкән күзләрендә хәтәр бер коры чаткы кабына...
 Ләкин бу һич таныш булмаган кыргый көчнән кинәт шундый олы булып тууы апасын бик үк куркытмасын өчен (бу хәле аның үзенә дә шомлы булып тоела), ул тыелырга тырыша, тик тыелу аңа зур авырлык белән бирелә. Ачулы тавышында эчке калтырану сизелә, ул акрын сөйләргә тырыша.
 – Нишлисең син? Бер кайгы житмәгәнме сиңа? Бериюлы ике кайгы булсын дисеңме, аз гына уйлыйсыңмы син? Әйтүең белән үтерер идең бит. Белмисеңмени, ул ишектән күзләрен алмыйча аны көтә? Юк, әни моны белергә тиеш түгел. Ишетәсеңме?..
 Хәлимә Рәхиләнең кискен кушуына чарасыз буйсынды. Ул хәлсезләнеп бөгелде, башын кулларына салды, ничектер кечерәеп калды... Һәм, тәмам ихтыярын югалткан бала шикелле, үксеп-үксеп еларга кереште.
 – Апа, житәр дим, ишетәсеңме, житәр дим.
 Хәлимә тыела алмый, елавы һаман көчәя бара. Рәхилә, борчылып, тирә-юненә карана. Читән буйлап күрше хатынның чишмәдән менеп килгәнән күрә, тиз генә Хәлимәне иңбашыннан тотып, селкеп ала:
 – Тукта дим. Әнә Сабира җиңги безгә таба килә. Яхшы түгел, тыела бел. Бала түтелсең бит.
 Хәлимә тыелырга тырыша, йомарлаган кулын авызына куя, үксүен чыгармас өчен, бармакларын тешли...
 Алар икесе дә күрше хатынга аркалары белән борылып торалар. Тыныч кына узара сөйләшеп торалар кебек... Һәм күрше хатын, бу ике туганның шушы минутта башларыннан нәрсә кичергәннәрен һич белмәс-

тән, акрын гына алар яныннан үтеп китә. Рәхилә белән Хәлимәгә исә аның якынлашуы, узуы һәм ераклашуы бер гомер булып тоела.
 Күрше хатын ераклашуга, Рәхилә йомшак кына дөшә:
 – Апа бәгырем, бар, кайт.
 Хәлимә, суларга һава житмәгәндәй, башын күтәрәп:
 – Хәсән туганым, Хәсән туганым, син кайда? – ди һәм янә үкси башлый.
 Рәхилә Хәлимәнең чәчләреннән сыйпый:
 – Апа бәгырем, чыдыйк, бик авыр булса да чыдыйк. Бер безнең башка гына төшкән хәсрәт түгел бу... Апа бәгырем, тыңла мине, бар кайт, балаларың белән бул, аларны сөй, тынычлан.
 Һәм култыгыннан алып, ашыкмыйча, сакланып кына капкага таба илтә. Хәлимә буйсынып атлый, хәлсез башын Рәхиләнең иңбашына сала, елавыннан туктый.
 Рәхилә Хәлимәне тынычландырыр өчен уйлап, ләкин үз-үзенә әйткәндәй:
 – Сугыш бу... – ди.
 Хәлимәне капкадан озату белән Рәхилә өйгә, әнисе янына ашыга... Өйдә тынлык. Өйдә жан иясе юк шикелле... Тик ачык тәрәзәләрнең ак пәрделәре генә салмак җилфердәшә. Рәхилә сакланып кына агач карават янына килеп әнисенә карый. Ана йоклый. Ялгыз калган сабый бала шулай иркә, йомшак һаваның назлап сөеннән йоклап китүчән була... Әйе, авыру ана бала тынычлыгы белән йоклый. Саргаеп кипкән кечкенә йөзгә аның – әйтерсең уйларын, газәпләрен ниндидер сихерле кул сыпырып алган – тыныч гамьсезлек.
 Чебен кунып борчымасын өчен, Рәхилә акрын гына ак чыбылдыкны төшерә һәм, аяк очы белән генә басып, өйдән кире тышка чыга. Ишегалдының түренә узып, бакча рәшәткәсә буендагы яшел чирәмгә утыра.
 Гаҗәп, Рәхилә үзгә елыйсы килү тоймый. Ә ул ялгыз калгач тыела алмам, елармын дип уйлаган иде. Бәлки, кайчан да булса бер елар... Ә хәзер... Юк, бик тырышып караса да елый алмас иде. Яшьләре аның эчендә кибең бетте һәм күңелендә тыныч бушлык, аз гына моңсу тыныч бушлык урнашып калды. Әмма моңсу бушлык төбөндә, кайдадыр бик тирәндә, кагылырга хәтәр сызлавыклы бер төер ята. Рәхимсез ачу-нәфрәт төере бу! Һич шик юк ки, Рәхилә менә шушы минутта бәдбәхет дошманны үз кулы белән рәхәтләнеп буар иде һәм... җиңеләп калыр иде. Сугыш бит бу, үлем өчен түгел, тормыш өчен сугыш!
 Хәсән!.. Әйе, Рәхилә аны карап үстергән иде. Янә үстермәсмени? Әгәр үз баласы булмаса, апаларының, сеңелләренең балаларын карап үстерер. Бер Хәсән урынына ун Хәсән үстерер!
 Юк, бу минутта кайгысы бик зур булса да, Рәхилә елый алмый... Кулы тойган жир, аркасыннан сөйгән кояш, күзләренә караган чәчәкләр тыныч булырга кушалар, сүзсез, бары күзләренә шушында, аның әйләнәсендә булулары белән юаталар. Чыннан да, Рәхилә салкын-тыныч. Тик чигәсендә аның әле үзә күрәп өлгөрмәгән ике бөртек чал чәч елтырый...

ӘБИ-БАБАЙЛЫ БАЛАЧАК

«Сююмбика» журналы тәкъдим итә

#ӘНИЛӘРМАРАФОНЫ

Татар җылылары өчен аркадау җайында

ӘБИ-БАБАЙЛЫ БАЛАЧАК

«Әниләр марафоны» проектында катнашучыларның төрле темаларга фикер алышып, үз тәҗрибәләре белән уртаклашкан язмаларыннан өзекләр тәкъдим итәбез. Бүгенге язмалар әби-бабай тәрбиясенә багышлана.

Әлфия ШАКИРОВА, Азнакай районы.

Нинди зур бәхет бит ул әби-бабаларның жылысын тоеп яшәү! Аллаһы Тәгаләгә мең шөкер, әнием ягыннан да, әтием ягыннан да миңа әбекәйлә бәхет елмайды. Әниңең әнисе Зәйтүнә әби авылыбызның югары очында тора иде. Аңа иптәшкә кунарга менә идек. Әле дә хәтерлим: Зәйтүнә әби догалар өйрәтә иде. Ә әтиңең әнисе Бәрия әби безнең белән бергә торды, димәк, без караулы. Зәйтүнә әбием балаларымны күрмәде, ә Бәрия әбиемә ике улымны күрергә насыйп булды. Әнием Нурия хәзерге көндә 9 оныгын, 14 оныкчыгын сөеп, үзенең киңәшләрен бирә. «Баланың баласы балдан татлы», диләр. Балаларыбызга биреп бетермәгән игътибар һәм назны оныкларыбызга бирергә тырышабыз. 4 оныгыбызның яраткан әби-бабалары без. Балалар һәм оныклар белән гаилә альбомын карарга яратабыз, бакыйлыкка күчкән әби-бабалары белән таныштырабыз.

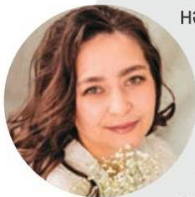
Алсу ШӘЙДУЛЛИНА, Казан шәһәре.

...Әбиебез 68 яшендә китеп барды. Мин икенче класста гына укый идем. Әбинең бик оста тегүче булганын беләм. Тирә-як авыллар аны «Ачык Бәдәр» дип йөрткән. Балачакта әбиемә шулкадәр ошыйсым килә иде. Шундый чибәр, ачык йөзле, бик тә уңган кеше иде ул. Алар бабай белән 7 бала үстергәннәр. Без төп йортта үскәнгә, алар өчен иң кадерлеләре, иң тәмлеләре идек. Әле дә хәтердә, әби миңа һәм туганнан туган сеңлемә «Фатиха», «Ихлас» сүрәләрен өйрәтте. Балачакта өйрәнелгән догалар гомергә истә кала икән. Әни балалар бакчасына илтә, әби белән бабай безне: «Ач утыралардыр, кыерсыталардыр», – дип борчылып, яңадан барып ала торган булганнар. Әби киткәннән соң да, бабай мәктәптән кайтуыбызга ашарга пешереп куя иде, сугышта өйрәнгәндерме, бик тәмле пешерә иде. Әниемнең әти-әнисен Ерак бабай, Ерак әби дип атый идек. Аларны елга ике генә күрә идек без. Әбинең миңа дип алып куйган кечкенә чынаякларга чай ясап эчерткәннәре әле дә исемдә. Бабай мине ияртеп урманга менә, утын ташый торган «уфалла» арбасына утыртып йөри иде. Аларның күңел жылылары һаман да хәтер сандыгында...

Алинә ФӘХРИЕВА, Биектау районы.

Без кечкенәдән Галимулла бабай белән Галимә әби (әти ягыннан) белән яшәдек. Нәрсә яраганын, нәрсә ярамаганын күз карашларынан аңлый идек. Туган телебезне саклап калыр өчен, өйдә саф татар телендә генә сөйләштеләр. Әниемнең әтисе Шамил бабай белән әнисе Сәвия әби янына кунакка Казандагы Авиатөзелеш районы ягына бара идек. Әбиемнең алма пиронын, ветеран бабамның Жңү паркына экскурсиягә алып барганын сагынам. Алар өйрәткән догалар, биргән киңәшләр, кулларының жылысы мәңгә күңелдә. Ашар алдыннан бисмилләһни онытмаска, ашап бетергәч рәхмәт әйтергә; һәр әйберне үз урынына куярга; кунакка буш кул белән йөрмәскә; өлкәннәр сөйләшкәндә, әңгәмәләрен бүлдермәскә; дус-тату яшәргә; кешеләрне кыерсытмаска... Әби-бабаларыбызның шул киңәшләрен хәзер балаларыбызга өйрәтәбез.

Гөлнәз ГАЛИХАНОВА, Кама Тамагы районы.

Мин – дәү әни белән үскән кыз. Яшь ярымнан дәү әни белән йоклый башлаганмын. «Терлекләре янына чыкканда сине караватка бастырып куя идем, үзем: Гөлнәз, Гөлнәз, дип кычкырып йөри идем», – дип сөйли иде дәү әни. Мин еламасын өчен инде! Төнлә белән өстеңә юрган яптырмый идек, туңмасын дип, төне бие саклап чыга идем, дип тә исенә төшерә. Бәйләү, чигү, тегү, бакча эшләренә дә өйрәтте ул. Мәктәптән кайтканда тәмләшкәчләр пешереп каршы ала иде. Кызганыч, 90 яшен тутырмыйча бакыйлыкка күчте. Ә әни ягыннан дәү әни ерак авылдан иде, аның янына еш барып йөри алмадык, чөнки авылда бала-чагага да эш күп иде. Ике як дәү әтиләрне дә белмим. Урыннары оңмахта булсын! Балаларым, Аллаһка шөкер, дәү әтиле, дәү әниле. Зур ярдәмчеләрәм! Аларсыз нишләп идем дим?

#әниләрмарафоны

Безнең аткаебез Миңнегулов Муса Миңнебай улы 1918 елның 4 октябрендә Бөгелмә районы Татар Димскәе авылында күп балалы гаиләдә туа. Жиденче классны тәмамлаганнан соң Бөгелмәдәге укытучылар әзерли торган көллияттә белем ала.

Укытучы булып эшли башлап, гаилә корган егетнең бәхетен сугыш өзә. 1941 елның июль аенда аны хәрби хезмәткә алалар.

Эткәйнең сугышчан юлы Бөгелмә шәһәрненән башланып, Берлинда тәмамлана. Башта ул 352 нче укчылар дивизиясендә сугыша, аннары яшь коммунистны Курск өлкәсенә сәяси-хәрби инструкторлар әзерләү курсларына жиһәрәләр. Муса Жәлил белән бер ротада укый эткәй.

Курслардан соң кабат сугышка... Бу юлы аны 9 нчы гвардия дивизиясенә пулеметчылар ротасына билгелиләр. Күпсанлы хәрби операцияләрдә катнаша. Батырлыклары өчен орден-медальләр белән бүләкләнә.

1942 елның декабрендә Великие Луки өчен барган каты сугышта нык яраланып, госпитальгә элгә. Дәвалаһнып чыккан солдатны Соликамскидагы танк училищесына укырга жиһәрәләр. Танк йөртүче булып ул кабат фронтка кайта. Украина, Польшаны азат итүдә катнаша.

Берлин шәһәрән алганда тагы каты яралана. 1945 елның 23 апреле – Бөек Жинүгә санаулы ғына көннәр калганда була бу хәл. Безнең бәхеттән генә исән кала эткәй. Алты ай Польшада госпитальдә дәваланганнан соң, фашистларга каршы көрәшкә кабат Германиядә дәвам итә. Туган ягына бары 1947 елны ғына әйләнеп кайта.

Сугыштан соңгы елларда эткәй авыл хужалыгын торгызуга күп көч куя. Ютазы районының «Тукай» исемендәге колхозны житәкли. Соңыннан парторг булып эшләде, мәктәптә балаларга белем бирде.

Эткәйнең истәлегә итеп, без, аның балалары, аның ике Кызыл Йолдыз орденын, ике Ватан сугышы орденын, күпсанлы медальләрен кадрләп саклайбыз. Балаларыбызга, оныкларыбызга да эткәйнең батыр-

лыклары турында сөйләп, аның белән горурланып яшибез.

Р. ГАЛИЕВА.
Баулы шәһәре.

Сугыш! Нинди авыр сүз. Аның артында никадәр яралы язмышлар, ятимнәр, толлар, жимерелгән шәһәрләр, яндырылган авыллар, чыңга ашмаган хыяллар... Сугыш дисәләр, кайнәнием күз алдыма килә.

Кайнәнием Хисаметдинова (Закирова) Миннур 1942 елда Киров өлкәсенә Вятка Аланы районы, Иске Пенәгәр авылында туган. Әтисе Закир сугышка киткәндә, ул әле әнисенә карынында ғына калган. Ә Закир бабай сугышта хәбәрсез югалган. Шуңа күрә ул әтисен бер тапкыр да күрмәгән, бер тапкыр да «әти» дип әйтә алмаган, аның турында бары әнисә сөйләвеннән генә белә.

– Әтиенә июль аенда алдылар. Китәсе көнне, бакчага чыгып, үзе утырткан карлыганны арыз итеп карады, – дип сөйлә аңа әнисә.

Сугыш беткәч, исән калганнар авылга кайта башлый. Бәлки, безнеке дә кайтыр дип, бик озак еллар әтиләрен көтә алар. Тик юкка ғына...

Теге карлыганны инде картаеп, жимешләре вагайса да, «әтиемнә төсә» дип, кистәрмәде әни. Кайнәнием вафатыннан соң, инде бөтенләй корып бетә язгач, кайнәтием Зыятдин яналарын утыртты...

– Без күргәнне сезгә күрергә язмасын. Хәзерге кешеләр андый авырлыкларга түзмәс, – дип әйтә иде әни, авыр елларга туры килгән балачагын, яшылеген искә төшереп.

Әнисе Заһидә әби Нократ елгасының аргы ягында урнашкан Яңа Пенәгәр авылыннан була. Берничә кышны шул авылда үткәрәләр: чөнки урман эчендә булгач, ягарга утын бар. Әбиләрдә бер өйдә өч гаилә бергә яшәдек, дип сөйләгән хәтерлим әниң. Ә көннәр жылыткан, яңадан Иске Пенәгәргә кайтлар. Аларга Закир бабайның апасы Әсмабикәнең ире Хисмәт бабай гел ярдәм итеп яши. Ул сугышта контузия алып, госпитальдә ятып кайта.

– Әле ярый Хисмәт жизни булды. «Килең, һәрвакыт кәрәчин, сабың, шырпы, тозны запас тотыгыз. Дөнья хәлен белеп булмый», – ди иде ул, үзе күпне күргән, сугышка хәтле ачылык елларда дүрт баласын югалткан кеше буларак. Кайнәниң үзенә дә сугышка кадәр өч туганы кайсы авырып, кайсы ачылыктан үл.

Кайнәнием аның киңәшләрен гомер буге тотып яшәде. Сабың белән тозны күпләп алып куя иде, керосин да һәрвакыт келәттә торды. Үзеннән соң сандыгыннан унлап зур кап шырпы табып алдык. Андыйлар хәзер кибеттә сатылмый. Берсен ирем авыл китапханәсендәге музейга да илтәп бирде.

Сугыш беткәннән соң да тормыш тиз генә рәтләнми әле. Кайнәнием 7 класс бетерүгә, фермага бозаулар карарга керә. Ферма тауда урнашкан. Бозауларга суны коедан чиләк-көянтәләп китерәләр. Әтисеннән калган өйләре бик тузгач, әни өч смена эшли: иртән һәм кич фермага бозаулар карый, ә көндөз Кукмарага төзелешкә бара. Шулай тырышып, әнисе белән яңа йорт салып керәләр. Әни соңыннан Кукмарада 9 нчы мех фабрикасында, 6 нчы тегү фабрикасында эшли. Шулай яшәли интегүләр эзсез үтми: аяклары авырта башлый, 48 яшендә инвалидлыкка кала.

Тормышы авыр булса да, бик жор телле, юмарт иде ул. Гел мәкаль-әйтемнәр кулланып сөйләште: «Аптыраган – артын мичкә терәгән», «Теләп алган картам, аяк терәп тартам»... Тормышта кыенлыктар килеп туса, кайнәниемнең шушы сүзләре исемә килеп төшә.

2006 елда 64 яше дә тулмаган килеш китеп барды әни. Бик сагына-

быз аны. «Кечкенә чакта, әти нинди була икән ул, дип уйлый идем. Хәзер кайтып керсә, танып та булмас инде, бөтенләй чит кешеләр кебек булырбыз. Әтиемне бер генә күрәсе иде, истәлеккә бер фотосы да юк бит», – дигән сүзләре жанымны телә.

Әни тормышны яратты. Ләкин шушы әтисен бер күрә алмау ачысы аны гомер буена озата барды.

Рәфиялә ХИСАМЕТДИНОВА.

Кукмара.

**1941 елның 21 июнендә
Бәләбәй педагогика техникумында чыгарылыш кичәсе
уза. Укучыларга тантаналы шартларда дипломнар тапшырыла, матур теләкләр әйтелә, бәхетле киләчәк юрала.**

Кулларына диплом алган яшь белгечләр ул төнне йокламый: жырлы-жырлы Бәләбәй урамнарын урый. Араларында минем әнием Тимофеева Мария да була. Курсташлар бер-берләрен онытмаска, гел очрашып торырга вәгдә бирешә. Ләкин бу хыялларга чыңга ашарга беркайчан насыяп булмый... Иртән аларны военкоматка чакыралар...

Бездә ул чыгарылыш кичәсеннән бер фотография саклана. Шат йөзле егетләр һәм кызлар. Өч рәт итеп тезеләп басканнар. Эх... Аларның барысы да диярлек сугышның беренче көннәрендә үк һәлак була. Бары икесе генә исән кала. Берсе – шәфкать туташы, икенчесе – яшь кенә егет Петр Михайлов.

Военкоматка ул көнне әни дә бара. «Әнеләрең янына кайт, әтиңне фронтка алганнар», – диләр аңа. Өйдә аны дүрт энесе көтә. Кечкенәсенә әле өч кенә ай, күкрәк сөтен дә татырга өлгермәгән сабый. Аны тапканда күзләрен мәңгегә йома әниләре. Әнеләре дә исән кала алмый, әни сөте булмагач, ул да үл.

20 миллионнан артык ватандашыбызның гомере өзелгән бу сугышта бабам гына түгел, булачак әтием Вениамин Михайлов та катнаша. 2017 елның жәндә оныкларым белән Санкт-Петербургта булып, әтиемнең сугышчан эзләреннән йөрдем. Ленинград оборонасы булган урыннарда чөчәкләр салдык.

Гостилицы авылыннан ерак түгел Колокольня үре бар. Хәзер монда «Непокоренная гора» дип аталган мемориал комплекс. «Биредә 1941-1944 елларда Ленинградны саклаучылар актык тамчы каннарынача сугышты» дигән истәлек тактасы куелган. Бу зур мәйдан – 300 меңнән артык яугир жирләнгән бер зур кабер һәм бер язмыш. Археологлар әйтүенчә, мондагы туфрак бик каты, һәр бөртеге кан белән сугарылган.

«Аерым укчы бригада» составында безнең әти дә шушы тауга басып, фашистларга каршы сугышкан. Берсендә аны ике солдат белән «тел» алып кайтырга жиберәләр. Читтәрәк бер мунчаның моржасыннан төтен чыкканын күреп, шунда киләләр. Ишек төбәндәге сакны юк итү авыр булмый. Ялангач килеш шинельгә төрәп алып кайткан офицерны күреп, командир эче катып көл.

Оныкларым белән ул авылда да булдык. Матур йортлар, капка төпләрендә чөчәкләр... Совет солдатына куелган һәйкәл генә кайчандыр монда сугыш булганын искәртә.

...Бала елаганын тыңлавы авыр, ләкин аны юатып була. Хатын-кызның елаганын күрүе авыр, тик аны да тыңларга һәм тынычландырырга мөмкин. Ә менә 60 яшьлек ирнең билгесез солдат кабере алдында елаганын күреп, юатырлык сүзләр табу мөмкин түгел икән.

Бу жирләргә карап торучы изге жаннар алдында баш иям. Хәтерне кадерләвегез өчен рәхмәт сезгә.

Смирлида ГАРЕЕВА.

Казан шәһәре.

**Хөрмәтле укучыларыбыз!
Сездән хатлар көтеп калабыз.
Безнең адрес:
Казан, Декабристлар ур., 2.
e-mail: ssuum@yandex.ru**

Әбиле йортта үстек без.
Ипи валчыкларын кул белән
кадерләп жыйган йортта...
Карбыз да арыш ипие белән
генә тәмле... Бәрәңгенең дә
кабыклысы... «Июкы да ястык
сорамый», бүрегеңне баш
астына салу да житә икән...
Июкы төшкәч ятып йоклау
мөмкинлеге – үзе зур бәхет
икән ләбаса! Әбинең өебез
баскычында тар гына кара
бүреген баш астына салып
ятып тору гадәте без –
оныкларга кызык тоела иде:
«Өйдә рәхәтрәк бит, әби,
нишләп монда ятасың?!»
Үскәч кенә аңладык –
бу гадәтләрнең барысы да
тирән мәгънәгә ия булган.
Ачлык, сугыш һәм сугыштан
соңгы авыр елларны узган
әби-бабайлар гына белгән
тыныч йокының, бер кисәк
ипинең һәм бәрәңге
кабыгының кадерен!

ӘБИЛЕ ЙОРТ ХАТИРӘСЕ

Минем әбием Зәйнәб Бүреева 1920 елның 15 октябрендә хәзерге Тәтеш районы Олы Тархан авылын- да крестьян гаиләсендә туа. Егер- менче елгы ачылык галәмәте аның балачагына туры килә. Ничек кенә булмасын, балаларга белем бирү теләге гаиләдә көчле. Минем әби дә 1938 елда авылда башлангыч һәм урта мәктәпне тәмамлаган беренче карлыгачлар арасында. Шул ук елны Буада башлангыч мәктәп укытучы- ларын әзерли торган курслар ачы- ла – укырга теләге зур кызын шунда жиберәләр. Кулдан язылган гаризасы бүтөн дә саклана әле. Андагы калли- графияне күрсәгез!

Курсларны тәмамлап, өч елга якын башлангыч мәктәптә укыткан- нан соң әбине 1941 елда Кызыл Тархан авылына мәктәп мәдире итеп куялар, соңыннан Үтәмеш авылы мәктәбенә күчәрәләр. Ә аннан... дәһшәтле сугыш еллары башлана. 1942 елның көзөндә әби военкоматка чакырыла. Бары тик ике сорау бирәләр: «Сугыш барга- нын беләсезме?», «Сез Совет власте яклымы?» Яшь кыз биш көннән соң сугышка китәргә җыена башлый. Кыска вакыт эчендә үз урынына кеше таба, мәктәптә тиз арада ре- монта оештыра, 84 кубометр утын әзерли... Кызларының сугышка китүен әти-әнисе соңыннан гына белә – ул киткәч. Гаиләдә уникальче бала булып туган кызының олы яш- тәге әнисенә бу хәбәрне әйтергә кыюлыгы җитми. Йөрәге түзмәс дип уйлый... Булачак сугышчыларны баржага төяп Казанга жиберәләр. Ә аннан 45 яшь кыз Төньяк флотка таба кузгала. Нәрсә көтәсен белмә- гән кызларга дүрт көнлек юл бетмәс кебек тоела. Тезгә җиткән чәч то- лымнары киселә – алда аларны Мурманск шәһәре көтә.

Аларны самолетлар сакларга куялар. Кулларында – 4 килограмм- лы винтовка. «Йокларга вакыт юк. Үзәккә үтә торган салкын. Баскан жирдән йоклап алырга өйрәндем...» Землянкалар турында сугыш кино- ларыннан гына түгел, ә әби сөйлә- гәннәрдән дә хәтерлим. «Караң- гылык, уртада зур тимер мич, такта сәндәрәләр... 45 пар бияләйне чират-

лашып киптерә идек...» Бер елдан старшина званиесе бирелгән кызын элемтәче итеп куялар. Морзе әлиф- басын өйрәнәп, бер үк вакытта өч аппаратта эшли башлый ул. Сугыш- ның ахыргы көнөнә кадәр старши- на-связист Бүреева Мурманск шәһә- рендә хезмәт итә – иленә карата бар мөһаббәт шулай исбатлана. Кыю авыл кызы Бөек Җинүне кар- шылаганнан соң гына кайта...

Авылга кайтуга Зәйнәп Әхмәтҗан кызы күрше Бидәнгә авылындагы мәктәпкә урнаша. Озак та үтми су- гышка киткәнче эшләгән мәктәбенә җиткәч итеп кайтарыла. Ул еллар авыр булуына карамастан, әби алар- ны яратып искә алды: «Кешене өмет яшәтә. Сугыш кына булмасын!»

Сугышның башыннан ахырына кадәр йөрәп кайткан егет Әнвәр Хөсниева белән үрнәк гаилә коралар. Бер-бер артлы биш бала туа...

1950 елда тынгысыз укытучы, мәк- тәп мәдире Тәтеш педагогика көл- лиятен тәмамлап, диплом ала. Тор- мышын, бар көчен балаларга белем бирүгә багышлый. Ул елларда авыл- да балалар укыту мөмкинлеге булу – зур мәртәбә, әмма мәктәп бинасы иске. Әби моңа гел борчыла һәм җиң сызганып хыялын чыңга ашы- рырга керешә. Аның тырышлыгы белән 1960 елда авылда яңа мәктәп ачыла! Сугыштан соңгы авыр еллар- да мәктәп төзетүнең нинди көч та- ләп иткәннән әби үзе генә белгәндер.

Авыл башка тормыш белән яши башлый! Ялның ни икәннән белмәгән Хөсниевлар мәктәп янында ук йорт торгыза, мунча өлгертә, алмагачлар утырта. Бригадир бабам өй бакча- сында умарталар үрчетә. Өй янын-

дагы инештә – кош-корт. «Мунча яккач бар авылны дәшә идек. Мунчасы булмаганнар килә иде. Ишегалдында – аертылган бал. Авыл халкы белән дус яшәдек», – дип сөйли иде әби. Авылдашлар чыннан да рәхмәтле булган, күрәсен. Аннан соң ул чорда укытучыларга карата мөнәсәбәт тә бөтенләй башка бит. Әби-бабайга булган хөрмәтне мин хәзер, ничәмә-ничә еллар узгач та тоям. Гәрчә әбинең авылда яшәмәгәннән 40 елга якын вакыт узган булса да...

Бабам үлгәндә минем әтием – кечкенә уллары Әхмәткә бары тик 12 яшь була. Эти өйләнгәннән соң, татар халкы традицияләренә тугры калып, әбине яшәргә үзләренә – Тәтешкә алып килә. Менә шуннан безнең балачак тарихы башлана. 21 елга сузылган әбилә тормышы- быз... 9 Май – Бөек Җиңү көне иң олы бәйрәм булып саналган гаилә тарихы... Безнең өчен һаман да иң матур чәчәкләр – бәйрәмгә аткан шомырт һәм ләләләр. Ел саен Җиңү көнендә авылга кайтабыз. Әби- бабайлар каберен зиярәт кылабыз, әби йөргән сукмактардан узабыз... Тормышны үлеп яратучы әбиебез 85 яшен тутырып, бакыйлыкка күч- те. Без – 5 бала, 12 онык, 19 онык- чык Бөек Ватан сугышы белән бәйлә гаилә тарихыбызны кадерләп яши- без. Ә әби салдырган мәктәп һаман да эшли. Мәктәп янындагы нигез дә яши – Хөсниевлар нигезендә көн саен азан тавышы яңгырый – мәчет төзелде. Авыл уртасындагы бу урын нәкъ әби яшәгән еллардагыча – авылдашлар җыела торган җир...

Айгөл СӘЛИМҖАНОВА. Казан.

■ Әбием белән бабам.

Әбинең өстендә сугыштан кайткан хәрби формасын үзгәртеп теккән күлмәк.

УЛЫМ... МИНЕМ УЛЫМ БУ!

Алсу
ШАКИРОВА

– Гимназия янына чак килеп життек. Кеше өстенә кеше! Йөгереп чыгучылар арасында Кәримнең классташлары да күренә башлады. Күземә яраланган балалар да чалына. Кәримнең якын дуслары – игезәкләр чыкты. Агарынып калганнар... Аларны кочаклап алдым. «Балалар, нәрсә булды? Кәрим кайда?» «Кәрим исән, аягы...» – диләр. Мин әле аңлап бетермим. Ничек исән? Исән булмаганнар да бар микәнни? Тукта, нәрсә соң бу?! Күзем төште – носилкада бер баланы алып чыгалар. Тора да карый, тора да карый бу. Кулын күтәргәндә күлмәк жиңен күреп өлгердем. Күлмәгенең терсәк туры башка төрле тукумадан тегелгән. Улым бит! Кәрим! Койма арасыннан кереп, полицияләрне этеп-төртеп каршысына йөгердем. Улы-ы-ы-ым! Минем улым бу-у-у! Кәрим мине күрүгә ярсый-ярсый кычкара башлады: «Әни-и-и, нигә сине тыңламадым ми-и-и-н? Нигә мәктәпкә килдем бүген?»

...2021 елның 11 май көнне 175 нче гимназиядә булган фаҗигане, аннан соңгы вакыйгаларны Кәримнең әнисе Айгөл ХӘСЭНОВА мизгелләп хәтерли. Иң авыр хәлдәге ике баланың берсе – аның улы була...

– «Әни, мәктәптә теракт, килегез!» – дип, Кәрим үзә шалтыратты. Мин авырып ятам, ирем Айдар ашарга әзерли. Төпчегебез Самат икенче сменага гына мәктәпкә барасы. Әни хәлне белергә шалтыраткан иде. Аның белән сөйләшкән арада, бер-бер артлы хәбәрләр килә башлады. «Безнең мәктәптә нәрсә булган ул?» дигән берсен күреп тә өлгердем. Кәримнән бу куркыныч сүзләргә ишетүгә: «Айдар, киттек, мәктәптә нидер булган», – дим. Май бәйрәме яллары иде бит. Балалар икесе дә авырып алдылар. Ютәллиләр. Ике көн укыгач, Ураза гаепе буласы – ял көне. Ютәлне дөвалап бетерик, шул ялдан соң гына барырсыз, дим. Кәримнең 6 майда туган көне иде. Авылда булгач, уздырмадык, шуңа да мәктәпкә дуслары янына барып туган көнен уздыру турында сөйләшсә килде аның. Тагын... Гомер булманын ул көнне йоклап калганбыз. Сигезенче яртыда СМС тавышларына уяндым, эштән язалар. Сикереп тордык. Кәрим юынды да чәй дә эчеп тормыйча йөгереп чыгып китте... Мәктәпкә соңга калды ул көнне.

– Боларын Кәрим соңыннан гына сөйләчәк... Жинаятчы бер кат атканнан соң класстан чыгып китә. Шул вакытта балаларның берничәсе тәрәздән сикерергә хәл итә. Кәрим дә торып карый. Селкенә алмый. Шунда үзенң яраланган икәннән аңлый. Жинаятчы яңадан класска керә башлауга, ике классташы тәрәздән сикерә, Кәрим хәрәкәтсез яткан классташлары арасына ятып кала. Селкенми. Үлгән дип уйласын...

Коткаручылар, балаларны азат иткәндә, үз аягында чыга алучыларга чыгарга кушалар. Кәрим аягына баса алмый. Носилкага аның сул аягын аерым диярлек күтәреп салалар... Шок хәлендә калган бала «Ашыгыч ярдәм» машинасында коточкыч тизлек белән чапканда да тынычлана алмады әле. «Әни-и-и! Бир кулыңны, әни!» Юл буге улымның кулын ычкындырмадым. Юл буге бер үк сүзләргә кабатладым: «Улым, бар да яхшы булыр, бар да яхшы булыр...»

– «Зинһар өчен, аягын саклап калыгыз!» Бу сүзләргә ул көнне ничә тапкыр кабатладым икән. Хастанангә балаларны китереп кенә торалар. Безне кертмиләр, тик беребез дә кайтып китми, билгеле, ишек төбәндә уртак хәсрәтебезне бүлешеп, табиблардан хәбәр көтеп утырабыз. «Дом Роналда Макдоналда» йортына урнаштырдылар. Тынычландыра торган дарулар, психологлар... Кич белән Россиянең Сәламәтлек саклау министры Михаил Мурашко килде. Кәримнең аягын кисү турында сүз барын белүгә кабул итү бүлегенә йөгереп кердем. Ампутация? Ничек?! Сау-сәламәт туган бала бит ул! «Мин риза түгел! Мин рөхсәт бирмим!» – дип кычкырам... Кәримне операциягә алып кереп киткәнгә биш сәгать тирәсе узгандыр, кичке унда, әле операция барган

вакытта, табиб безне чакырып алды: «Аякны кисәргә кирәк». Боттан ук!.. Гел Айдарга карап сөйләшә, миңа карамый да. «Нигә миңа карамыйсыз?» – дим. Айдар аны иштерлек, аңларлык хәлдә дә түгел. «Бар да яхшы буламы? Бар да яхшы буламы?» – диюдән ары берни әйтми. «Миңа карап сөйләшегез, нигә миңа карамыйсыз?» – дим. Барыбер карамый... Айдарга нык итеп төртеп жибердем. «Айдар, аңлайсыңмы син?! Кәримнең аягын кисәләр!» Юк, юк, без риза түгел!..

– Төнге унберләрдә кайтырга куштылар. Мәктәпкә кереп чәчәк куеп чыгарга булдык. Ә андагы халык... Класс төркемендә вафат булган балаларны озату турында языша башладылар: кемне кайда озаталар, ничәдә... Татарстанның Сәламәтлек саклау министры Марат Садыйков шәхси номерын биргән иде. Нинди сорау булса да шалтыратыгыз, диде. Аның номерын жыйам. «Марат Наилевич, баланың аягын кисмәсеннәр. Берни дә эшләп булмыймыни? Ярамый алай, ярамый!» – дим. «Әйе, мин беләм, хәл итәрбез», – диде.

Айдар... Ул бигрәк авыр кичерде. Баскыч төбенә чыгып утырып елаганы гел күз алдында. Өй тулы кеше, ник берсенең сүзе үтсен... Төнге уникадә Марат Наилевич шалтырата. Җавап бирергә куркып, телефонны тотып торам. Төнлә жүнле хәбәр булмас инде... «Жыеныгыз, иртәгә МЧС борты белән Мәскәүгә очарсыз», – диде. Операциядән соң Кәрим белән дә сөйләшеп алдык. «Минем белән бар да яхшы», – ди. Аягы үз урынында әле, димәк, дип уйлап куям. Өмет... Кешегә яңадан яшәү көче бирерлек нинди көчле хис микән син?! Жыенуымны әйттегез: Кәримгә әллә никадәр киём жыйдым. Үземә берни алмаганмын. Улымның шәрә килеш 41 көн реанимациядә ятачагын белмим бит...

– «Берни дә ышандырмыйм, әмма тырышып карыйбыз». Россиянең атказанган табибы Валерий Афанасьевич Митиш әйтте бу сүзләргә. Бортта Кәрим белән мин бардым. Казанга килеп житкән барлык туганнар озата килде. Балага күрсәтмәскә тырышсак та, күзләребездә нур юк, хәсрәт... «Нигә елыйсыз, минем бар да яхшы бит. Әти, мин кайтмыйча баскетбол божрасын куймагыз, бергә куярбыз», – ди Кәрим. Сентябрьдә генә кайтасын беребез дә белми әле... Без кузгалып киткәндә Айдар коймага тотыныплар басып калды. Баласын кайда озатканын, нәрсә буласын белмәүдән, билгесезлек хәсрәтенән ата кешенең сыгылуы иде бу...

– Мәскәү. «Бик теләсәгез аякны саклыйм. Әмма аяк белән бергә улыгызны да кабергә керттеп яткырырга туры килмәгә». Митишның шушы сүзләреннән соң гына мин хәлнең никадәр авыр икәннән аңлай башладым. Ул миңа Кәримнең аягын күрсәтергә булды.

«Зинһар өчен, аягын саклап калыгыз». Бу сүзләргә ул көнне ничә тапкыр кабатладым икән.

Фотолардан башлыйк, аякны күрсәгез, аңыгызны югалтырсыз дип куркам, ди. Юк, мин әзер, күрсәтегез, ди-дем. Улымның ботына эләккән дробьтан 8 сантиметрлы яра калган, анда сөяге юк – таралган, балтырда сөяге исән, ите юк. Табанга кан бармаган, некроз башланган... Мин энә шул аякны гына хәтерлим... Яраларны чистарту өчен төне буе операция ясаачаклар. Табиб миңа улым янында калырга рәхсәт бирде. Озакка түгел, сурәләр укып дога кылыр өчен генә...

– Айдарлар да килеп життеләр. Безнең Мәскәүдә икәнне белеп, Россиядә Татарстанның вәкаләтле вәкиле Равил Әхмәтшин кушуы буенча, вәкиллектән элемтәгә керделәр. Яшәргә вәкиллектән кунакханәсен, йөрергә машина бирделәр (югыйсә туганнар бар, аларда яшәргә иде исәп). Машина хастаханә ишеге төбенә кадәр килеп алып китте. Икенче көнне Ураза гаеде иде. Безне Мәскәүнең Жәмиг мәчетенә алып бардылар, бик матур кабул иттеләр, балалар өчен бергәләп дога кылдык. Коръән китабы, бүләкләр биреп жиберделәр. Тик күңелгә кереп калганы болар түгел. Кунакханәдә яшәгән һәр көнне Равил Кәлимуллович иртәнге ашын безнең белән ашады... Яннарында мин булганда ризыкка карап, ашамыйча утыра алмаслар, диде ахрысы. Тамакка ризык үтмәгән чаклар бит...

– Бишәр сәгатәтгә дә ким булмаган 19 операция. Көн саен диярлек бит ул. Һай, алардан улымны көтеп алулары... Кыска операцияләр – 35: перевязкаларны да наркоз белән ясыйлар. «Аякның 80 проценты берни тоймаячак. Әмма тезне саклап калырга тырышырбыз. Бу да бик зур мөмкинчә булчак», – диде Валерий Афанасьевич. Табиблардан ишеткән сүзләр өчен мин аларның барысын да күрәлмәс булдым. Берәр яхшы хәбәр ишетәмме мин, юкмы?! Ампутация булчакгы көн кебек ачык! Хәзер кайсы урыннан киселү хәл ителә. Хәлем шулчак авыр булды, аңымны югалтыр дәрәжәгә життем...

– Кәрим 41 көннән соң реанимациядән чыкты. Аяк киселмәгән иде әле, гипс белән беркетелеп куелган. Бот сөяген Илизаров аппараты белән үстерәләр, бөтен жирендә дренаж, трубкалар. Үзе шат күңелле. «Озак ятмам инде монда, әни, гипс салып чыгарырлар», – ди. Балам... Вафат булган классташлары турында сораша, әйтмәдек (ул икесен генә белә иде). Бу хәбәрне тагын ничек кичерер дип курыктым. Тик барыбер яшереп калу мөмкин түгел иде, реанимациядә ятучы классташлары бер-берсе белән хатлар языша башлады. Кайткач, бөтен классны жыеп туган көн уздырам, дип язган Кәрим бер кызга. Психологлар киңәше белән, дуслары турында дөресен әйтергә туры килде...

– Кәрим кечкенәдән «Ак Барс» хоккей командасының жанатары. Үзе дә берәз шөгыльләнеп алган иде. Бөтен тарихларын, уенчыларын, жиңүләрен белә, бөтен уеннарын карый! Өстәл астында үрмәләп йөри башлаганнан бирле хоккей фанаты ул. Кече улым Саматның классташының әнисе белән күңелне бушатып сөйләшеп алдым. «Кәримне кызганам, ничек кенә күңелен күтәрәсе, сөендерәсе икән», – дим. Ә Эльвира иренә сөйләгән... Шул арада ике көннән соң Кәримгә бөтен «Ак Барс» командасы шалтырата башлады. Данис Зарипов үзләре яши торган, тренировкалар уза торган шәһәрчәккә кунакка чакырды. «Без сиңа бөтен әйберне күрсәтербез, танышырбыз. Все, Карим, ты наш!» – дипләр күңелен күрделәр. Кәримнең кәефләре үзгәрдә инде, жаным...

– Митиш безне ампутациягә әкрәләп әзерләде... «Протез киеп йөрсә уңайрак. Табанны беркетеп куйсак та ул аны барыбер өстерәп йөричәк, аны сизмәчәк, интегәчәк кенә», – ди. Юк. Балага бу хакта әйтергә мин үземдә көч таба алмыйм. «Үзебез», – диделәр... Операцияне Корбан гаеде алдыннан ясадылар. Башта табанын гына алдылар. Тезен саклап калу да сөенечле хәбәр булды. Ул бөгелми башлаган иде бит. Аны яңадан бөгү өчен махсус күнегүләр ясаганны искә төшерсәм, әле дә йөрәгем сызлый. Авыртуга чыдый алмаудан Кәрим сөелгәне тешләп тота. Мине куып ук чыгаралар, чөнки бу хәлгә тыныч кына карап тора алмыйм, туктатыгыз, тилмертмәгез, ди башлыйм. Соңыннан исә табибларга бу эшләр өчен шулкадәр рәхмәтле булачакмын. Әмма хәзергесе бик авыр әле... Бик авыр!

– 6 сентябрь көнне Казанга кайттык. Әле дәвалану бетмәгән, әмма Кәримгә ял кирәк, диде Валерий Афанасьевич. Бөтен класс каршы алды улымны. Исәннәре... Мәчеттә Коръән ашы уздырдык. Туганнар, дуслар, Кәримнең классташлары, укытучылар килде. Берәз хәл алгач, яңадан әтисе белән Мәскәүгә юл тоттылар... Ноябрь ае. Яңгырлы караңгы көннәр, мәктәп янында Саматны көтеп утырам. Кәрим хастаханәдә. Үксеп-үксеп елыйм. Шулкадәр авыр булып китә кайчак, тыелып булмый. Туктале, Айгөл, болай булмый, дип тагын тынычланам. Кәримгә бер шөгыль кирәк. Йөзүгә бирик әле аны! Уң аягының да табаны начар эшли, аны да эшләтеп жиберәсе иде. Спорт министрлыгыннан кирәкле кешене табарга ярдәм иттеләр. Кәрим кайтуга ук яңа тормыш башлыйбыз!

– Улым кайта! Самат белән, әй, тырыша-тырыша Кәримнең кайтуына әзерләнәбез! Бүлмәсенә ремонт ясадык. Авылдан Айдарның әти-әнисе килде, алар белән бергәләп эшләдек. Өйдәге караңгы төстәге бөтен әйберне, кухняны, ишекләргә аксыл төскә алыштырт-

Минем улым бозга чыкса, аны беркем куып тота алмый!
Безнекеләр – чемпион!

тык. Тормышка ниндидер яктылык, сафлык кертәсе килде. Караңгы көннәр артта калсын иде, йә Раббым! Йөзү буенча планы тормышка ашыра башларга да вакыт. Кәрим белән Марина Валерьевна Әхмәтвалиева шөгыйльәнә башлады. Бу остазның тигән ярдәме! Кәримне (мине дә инде) чын мәгънәсендә аякка бастырды ул! Көн дә иртән алтыда йөзү буенча тренировкага киләбез. Көндөзгә икедә – тагын бер тренировка. Марина Валерьевна максатлар куйды һәм аларга ирешергә ярдәм итте. Казанга кайтуга Данис Зарипов белән дә элемтәгә керде Кәрим. Улыбызга багышлап бик матур, жылы, ихлаас очрашу оештырды «Ак Барс»-лылар. Алар да Кәримне көтеп алган диярсең! Тренировкаларын карадык, улыбызга клюшка, «Хасанов» дип язган хоккей күлмәге бүләк иттеләр. Кунакка баруыбыз моның белән генә бетмәде бит әле. Яңа тормышка юл ачты! «Ак Барс» командасының сайтына очрашу турында яңалык урнаштырганнар. Татарстанда Адаптив спортны үстерү үзәге житәкчесе Ангелина Садриева Кәрим турында беренче тапкыр шул яңалык аша белгән. Һәм ул Кәримгә язып, «Барс следж» (чанага утырып уйный торган хоккей) командасына уйнарга чакырды! Шулкадәр сөендек! Әмма... чанага утырып уйнарга кирәк. Бу – башка әйбер, бу – инвалид булуың белән килешсәң дигән сүз. Барып карадык. Әмма бер дә ошамады безгә бу спорт. Сәламәтлек ягыннан мөмкинлекләре чикле балалар команданың күпчелеген тәшкил итә. Тагын ике егет Кәрим кебек «ампутантлар». Алай да берничә тапкыр уйнап карады Кәрим. Юк инде, ошатмый... Әмма Ангелина Геннадьевна алай жиңел генә Кәримнән баш тартмады. «Мин сезгә китәргә рөхсәт итмим! Анлагыз, Кәримнең бу спортта киләчәге бар! Йөздә ул мондый уңышка ирешә алмаячак. Ишетегез мине! Ул безгә кирәк!» – ди. Сочи шәһәрәнә турнирга барырга өнди. Ә Кәрим йөзү буенча инде Татарстан чемпионы! Татарстан җыелма командасы әгъзасы! Туктале, Кәрим белән бу юлы үзем барыйм, дип уйладым. Сөз безнең Сочида жан атканны күрсәгез! Шигырьләр ятлап, «кричалкалар» кычкырып! Удмуртия белән уенның соңгы 15 секундында Солтан исемле уенчыбыз шайба кертте. Жиңделәр! Сочидан без чын хоккейчылар булып кайттык. Калабыз, бу спортта калабыз!

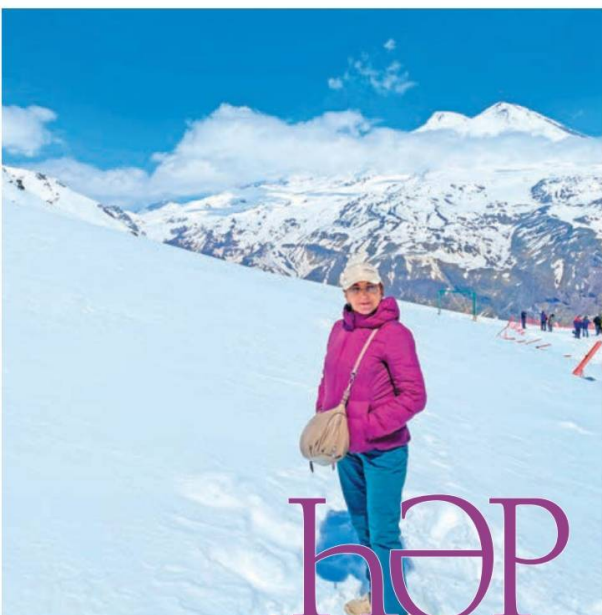
– Ярославль шәһәрәндә интенсив. Анда Кәрим белән Айдар барды. Россия җыелма командасы тренерлары – Олимпия уеннарында катнашкан көчле тренерлар күзәтүе астында узды тренировкалары. Кәрим үзен күрсәтә алган. Сбор беткәндә аны Россиянең яшүсмерләр җыелма командасына чакырганнар. Улыбыз инде Россия чемпионатында катнашты. Себер егетләре белән «ТАТСИБ» җыелма командасы төзеделәр. Россиядә безнекеләр жиңә алмаган команда юк. Кайбер уеннарны үзара «битва титанов» дип йөрибез, бик көчле уеннар уза! Бер ярыш Татарстанда узды. Команда өчен жан атарга «Ак Барс» уенчылары, команда житәкчеләге килде. Безнекеләр бер бишлек белән көчле командага каршы бер алмашсыз өч период уйнадылар. Жаныкайларым, үлеп бетеп чыгалар

боздан. Көндәшләр алышынып уйнасалар да, өченче периодка хәлләре бетә. Ә безнекеләр – ул! Уйныйлар да уйныйлар! Көтмәгәндә овертаймда тренер Кәримне утыртып куйды. Күреп торам, нигә икән Кәрим дә аңламый, түзеп утыра алмый, күзләре тренерга төбәлгән. Ә тренерыбыз бик тәҗрибәле – Кәримне берәз ял иттереп алды да яңадан бозга чыгарды. Кәримнең бозга чыгуы булды, шул арада көндәшләрнең капкасына шайбаны керттеп тә куйды! Минем улым бозга чыкса аны беркем куып тоталмый! Безнекеләр – чемпион!

– Кәримем... «Барс следж» командасының капитаны, Россия җыелма командасы уенчысы, ике тапкыр Россия чемпионы. Улы-ы-ым! Минем улым шул! Горурлыгым минем! Бик таләпчән капитан ул. Иртән алты тулырга унбиш минутта тренировкалары башлана, ул инде биштә шунда утыра. Дүртенче яртыда үзе торып китә. Өч еллап кына шөгыйльәнә бит әле, аны инде илебездә иң көчле командалары үзләренә чакыра, яшәргә урын да бирергә әзерләр. Әлегә аңа монда ошый. Медицина университетының беренче курсы тәмамлы, теш табибы белгечләге ала. Рульгә утырды. Жаваплылык, олыларча уйлау анда... Иртә олыгайган балалар инде алар... Бервакыт Кәрим: «Әни, һәрнәрсәнең хәерлесе була, диләр, бу вакыйга минем тормышка яхшы үзгәрешләр дә кертте», – диде. Тормышым ничек үзгәрдә бит, ди. Аңлайым сине, улым... Кайчак, теге көнне дуслары: «Кәрим үлдә», дисәләр, нәрсә булыр иде икән дигән куркыныч уй килеп китә... Аллаһка чиксез шөкер – мин бүтән улымны кочаклый алам.

– 11 май көнне башта мәктәпкә, аннары һәр класс ташының каберенә барып зиярәт кылабыз. Чәчәкләр салабыз... «Әни, бер елны да калдырмыйбыз. Башкалар йөрүдән туктаса да, без барырбыз, яме», – ди Кәрим.

ҺӘР СӘЯХӘТ – ҮЗЕ БЕР ТОРМЫШ

Гәлнур
САФИУЛЛИНА

Дөнья – ул калын китап, һәм сәяхәт итмәгән кеше аның нибары бер битен генә укый, диләр. Сабада яшәүче Кәүсәрия һәм Илшат МИННЕБАЕВларга бу кагылмый. Кәүсәрия – 17, ә Илшат инде 20 илдә булырга өлгәргән! Барысын бергә кушсаң, алар узган шәһәр урамнары, музей бүлмәләре, менгән таулар ничә чакрымга жыелыр иде икән?! Һәр сәяхәт яңа хисләр өсти, күңел офыкларын киңәйтә һәм... алдагы сәяхәткә рухландыра! Кызганыч, бер әңгәмәдә генә алар булган сәяхәтләрнең барысы турында да сөйләү берничек мөмкин түгел.

**Нинди генә озын юл булса да,
ул беренче адымнан башлана...**

Илишат: Сәяхәтләр белән кызык-сынуым армия хезмәтендә башлангандыр. Институтны тәмамлагач, башта Мәскәү янында хезмәт иттем, аннан безне Владивостокка озаттылар. Соңрак шуннан мине солдатлар алып кайтырга Азәрбайҗанга жиберделәр. Ноябрь уртасында килеп төштөк Бакуга. Без кышкы итеклардән, бүрөктән, ә анда бөтен дөнья ямь-яшел... Хезмәт итеп бетергәч, Владивостоктан Мәскәүгә 7 тәүлек поездда кайттык. Дөнья зур, төрле икән дигән уй шул вакыт башка кереп калды. География дәресләрендә күп нәрсәгә игътибар да итмисең: ул таулар кайда да, син кайда... Италиянең итек рәвешендә икән беләсең, әмма кайчан да булса шунда аяк басармын дип уйламыйсың.

Сабага килеп эшли башлагач – партия вакыты әле бу – Болгариягә барырга туры килде. Профсоюз оешмасы Питрәч һәм Саба районыннан делегация жиберде – шуңа эләктем. Ул чакта үзең теләп кенә әле беркайда бара алмыйсың, жиберсәләр генә. Аннан 1993 елда житәкчеләр өчен Венгрияда уку программалары оештырдылар. Минә иң шаккаттырганы – базар булды. Безнең кибетләрдә диңгез кәбестәсе консервасыннан кала берни дә юк чак... Минем белән бергә торган Ислам бүләккә берничә транзистор сатып алган иде. Бүлмәгә кайткач тикшерәбез, берсе эшләми. Борчылды инде, шулкадәр акча түктем, ди. Алай да икенче көнне базарга киттек. Берсүзсез алыштырдылар! Кибетче түгел, ә сатып алучы мөһимрәк икән шунда беренче тапкыр күрдек.

2001 елда житәкчеләр төркеме белән ялга Мисырга очтык. Икенче елны идарә начальнигы егетләрдән: «Быел кая барабыз?» – дип сорый. «Мисыр ошады бит, тагын шунда барыйк», – диләр. Ә минем бер күргән жиргә кабат барасым килми... Без Кәүсәрия белән Берләшкән Гарәп Әмирлекләренә чыгып киттек.

Кәүсәрия: Илшат инде йөрәп азмы-күпме шомарган, ә минем чит илгә беренче чыгуым. Мең сорау

биреп, аның башын әйләндердем... Без ул чакта иң кечкенә әмирлеккә – Аджманга бардык.

Илишат: Рамазан ае иде ул. Отельдән чыгуга диңгез башлана: караңгы төшкәч, чыгып китәбез дә, озак кына комлыкта йөрибез. Шунда эчкә корт керде: йөрисе, яңа жирләр күрәсе килә башлады... Тик элек жәен ял итүләр эләкмәде: апрельдә яки ноябрьдә, кыр эшләре башланганчы яки алар беткәч кенә чыгып китә ала идек.

**Каядыр барасы иде дигән хыял
ничек туа?**

Кәүсәрия: Төрлечә. Кемдер шунда барган икән, дип ишетәсең кайчак һәм кызыксынып китәсең. Телевизордан сәяхәтләр турындагы тапшыруларны бик күп карыйбыз, алар да бер этәргеч була. Минем үзем өчен андый тапшыруларда «моны беләм», «монда булдык» дип, барган жирләргә карау тагын да кызыграк.

Илишат: Барасы, күрәсе килгән илләрнең исемлеген төзегән идек – ул беренче исемлек тулысынча диарлек үтәлде. Аннан коронавирус белән бәйле пандемия башланды, дөньялар үзгәрде... Барасы килгән унлап ил калды. Аның каравы, хәзер Россиядә йөрергә була. «1000 лучших мест мира» дигән китап алган идем кайчандыр: санап утырдым әле – ул исемлекнең 15 процентында без инде булганбыз.

Израильдәге әл-Әкьса мәчете турында кайчандыр район газетасының мөрхүм редакторы Тәлгать Нәҗмиев язган иде – алар анда булганнар. Укыгач ук күңелгә салып куйган идек... Израильдә, Кызыл диңгез ярында ук Эйлат дигән курорт шәһәре бар. Без бер елны шунда булдық. Иерусалимга экскурсиягә язылдык һәм шунда ук әл-Әкьса мәчете искә төште... Иерусалим – Мәккә һәм Мәдинәдән соң мөселманнар өчен изге урын булган өченче шәһәр. Гыйбадәт тавында урнашкан әл-Әкьса мәчете Мәккәдәге әл-Хәрәм мәчетеннән соң икенче булып төзелә! Мөхәммәд пәйгамбәрнең әл-Хәрәмнән әл-Әкьса мәчетенә төнге мөгҗизалы сәяхәте, шул төнне күккә күтәрелеп, пәйгамбәрләр һәм фәрештәләр белән очра-

шуы, жәннәтне һәм жәһәннәмне күрүе, Аллаһы Тәгалә белән аралашуын беләбез. Менә нинди урын ул! Бу мәчеттә, ягъни Мигъраж урынын да бер намаз уку биш йөз гадәти намазга тиң, ди галимнәр.

Кәүсәрия: Группадә без генә мөселманнар идек. Гидтан рөхсәт сорап, әл-Әкьсаны эзләп киттек. Вакыт бик аз – өлгерергә кирәк. Йөгәрә-йөгәрә бардык һәм... шул ашыгып килүбез аркасында зур бер ялгышлык эшләдек. Килеп житкәч, үзебез дә сизмичә: «Здравствуйте!» – дип исәнләштек. Сакчылар шундук безгә автоматларын терәде...

Илишат: Тәлгать Саматович, анда имтихан биреп керәсе, дип сөйләгән иде инде. Кәүсәрия «Әлхәм»не укыды, ә мин, ишек төбәндәге сакчылар сорагач, бөтен белгән догаларымны да оныттым... Кертмибез, диләр. Шул вакыт Мөхәммәд дигән бер егет килеп чыкты. Русча сукалый икән, билгеле бер түләү шарты белән ул булышты: мәчет эченә дә алып керде, барысын да күрсәтте, Коръәннәр сатып алырга ярдәм итте, Стена Плача янына кадәр озатып та куйды.

Кәүсәрия: Хыял ничек туа дигәннән. Өченче ел декабрь ахыры бу. Телевизор карап утырам, Абхазияне күрсәтәләр – мандарин уңышы жыйлар. Үз кулың белән шуны өзеп карыйсы иде, дим... Абхазиядә үзем ике тапкыр булган идем – Илшатка күрсәтәсем килә. Гаградагы бер отельдә тордык. Аның түбәсендә бассейн: гыйнвар аенда, йолдызлы күк астында су коендык.

Илишат: Сезон инде беткән диарлек, әмма агачта ара-тирә мандариннар күренә иде әле. Юлда таксист белән шушы хакта сөйләшәбез. «Әйдәгез, мин сезне бер танышыма алып барам», – дип, үзе белән алып китте. Ул йортның хужасы әрмән кешесе булып чыкты. Мандарин да өзеп карадык, кунак та булдық.

Таксист дигәннән. Кая барсак та, алар белән аралашырга яратам. Таксистлар экскурсовод түгел, гади халык – үз тормышларын сөйлиләр. Үзбәкстанга килеп төшүгә, безне утыртып алып киткән таксист карт истә. Башта бәя буенча шактый сатулаштык. Әмма ул шундый

кызык әңгәмәдәш булып чыкты, мин аңа беренче сораган бәяне бирдем.

Тик таксистларның да төрлесе бар.

Истанбулда көндөз Адалар (Принцев) утрауларына барып кайтык та, кичкә таба такси белән бер күзәтү майданчыгына барырга жыйендык. Безне утыртасы таксист иптәшләрәнә көлө-көлө нидер сөйләп тора. Киттек чомоданнарны таксистыбыз гел телефоннан сөйләшә – моңа бертуктаусыз шалтыраталар. Шулар арада безгә дә сөйләп ала: «15 ел балабыз булмаган иде, менә хатын бәбиләде», – ди. Үзе елый! «Менә хәзер әти белән әни шалтыратты, барысы да мине котлый!» – ди. «И-и, әлхәмдүлилләһ!» – дип, без дә аңа кушылып сөөнәбез... Бардыбарды да, теге күзәтү майданчыгын узып китеп, бер кешесез, караңгы урынга кереп туктады. Кәүсәрия машинадан төштө, ә мин акча түлөп калдым. 200 лира бирдем – түлөргә дип аерып куйган идем, күпме биргәнәмне яхшы беләм. Ә таксист кинәт: «Син миңа 20 лира гына бирдең», – ди. Һәм шундук ишек-ләрне йозакка япты. Мин арткы утыргычта утырам, барсетка, акча, документлар – барысы да үзем белән. Бәхәсләшә алмаганым көн кебек ачык: тел белмим. Акча чыгарып бирергә туры килде... Интернетта туристларны шушы схема белән алдауларын укыган идем. Тик үзең белән дә бу хәл булыр дип уйламыйсың бит. Балам туды диюе безнең игътибарны читкә юнәлтү өчен генә булган инде.

Кәүсәрия: Әмма юлда яхшы кешеләр барыбер күбрәк очрый. Сәмәрканд урамында төнлә адаштык шулай. Анда караңгы бик тиз төшә, сизми дә каласың... Югыйсә үзәктә, Регистан майданы почмагында ук тордык. Навигатор белән кайтабыз дип, Илшатны әллә кайларга алып кереп киттем. Мин үзем адашудан бик каты куркам.

Илшат: Дөрөс бармаганыбызны чамалыйм, әмма хатын-кызга ничек каршы киләсәң... Һаман каядыр эчкә керәбез. Урамда бер кеше калмады. Шунда бер егет очрап, безне отельгә кадәр илтөп куйды. Хәтта: «Булды,

инде юлны беләбез, рәхмәт», – дигәч тә кире борылмады, ишек төбөнә кадәр озатты.

Кәүсәрия: Истанбулда отелебез Зәңгәр мәчет артында иде. Төнлә барып төштөк, трамвайлар инде йөрми. Киттек чемоданнарны сөйрәп... Бер тукталышта егетләр очрады. «Трамвай юлыннан чыкмагыз, ул сезне Солтанхәмәт майданына алып барыр», – диделәр. Төнгә Истанбулны – буш Истанбулны күрдек шулар вакыт!

Каядыр барырга жыйенсагыз, аны алдан планлаштырасызмы?

Кәүсәрия: безнең алдан планлаштырган сәяхәтләр нигәдер барып чыкмый. Грузиягә дуслар белән бергә барабыз дип, билетлар алып куйган идек. Ярты ел алдан! Маршрутларны өйрәндөк, отельгә бронь ясадык... Һәм көтмәгәндә ике ил арасындагы чикләр ябылды.

Сочига да путевка күпкә алдан алынган иде. Китәр көнебез житкән дә генә олы кызыбыз ковид белән авырый башлады. Бала көткән чагы, больницага ук салып куйдылар... Янына барып, күрөп тә булмый, билгеле, әмма ни жаның белән юлга чыгып китәсәң. Билетлар янды... Шушы ике очрактан соң «раннее бронирование»дән баш тарттык.

Аның каравы, тиз генә уйлап чыгып китә алабыз! Португалиягә бару искә төшә менә... 2017 ел бу. Эштә утырам, лаборантка Миләүшә белән сөйләшәбез – алар да йөрергә ярата. «Визаның срогы чыкканчы берәр кая барып кайтасы иде», – дим. «Ә нишләп Португалиягә бармыйсыз? Әнә бит шулар барып кайтты», – ди. Биш көн эчендә чыгып киттек! Гаҗәеп матур сәяхәт булды ул! Лиссабонда аэропорт шәһәр эчендә урнашкан – самолет йорт түбәләренә кагылып-кагылып төшә кебек. Португалиянең жиде мөҗизасының берсе саналган кечкенә генә Обидуш дигән шәһәрдә яшәдек. Үзе ике генә урамлы, ә тарихы шулкадәр тирән! Беренче кешеләр бирегә соңгы палеолит чорында, ягъни 35 мең еллар элек үк аяк баскан. Ниләр генә кичермәгән бу кала! Динис дигән король аны туй бүләге итеп үзенә хатыны

Изабеллага да биргән, 1755 елда биредә бик көчле җир тетрәү булган... Аларда гына үсә торган чиядән «Жинжинья» (Жинжа) дигән атаклы ликерларын ясыйлар Обидушта. Аны инде Рим империясе вакытында ук белгәннәр.

Илшат: Португалиядә без Европаның иң көнбатыш ноктасында – Рока борынында булдык. Атлантик океан өстеннән 140 метр биеклектәге кыя ул. Шулар кыяда аякларыбызны салыңдырып утырып тордык. Аста – очсыз-кырыйсыз Атлантик океан жәйрәп ята... Элеккегеләр Пиреней ярымутравының бу ноктасын жир чите дип уйлаганнар. Безгә хәтта «жир читендә булдылар» дигән сертификат та бирделәр!

Кәүсәрия: Португалиягә барганчы, анда Фатима дигән (безнеңчә Фатыйма була инде) шәһәр барлыгын ишеткәнәбез дә юк иде. Мөселман хатын-кыз исемен йөртсә дә, бөтен дөньядан христианныр гыйбадәт кылырга килә анда. 1917 елның 13 маенда көтү көтүче өч бала: «Болында, имән агачы төбөндә нур кебек балкып торучы бер апаны күрдек. Ул безгә сугыш тизрәк бетсен дип дога кылырга кушты. Бер айдан тагын шулар урынга килергә әйтте», – дип кайталар. 13 июньдә аларга ияреп болынга бөтен авыл бара. Балалар тагын Изге Марияне күрүләрен әйтәләр, ә калганнар имәнне каплап алган зур болытны гына күрә. Октябрыгә кадәр ай саен шулай барып йөриләр. Сүз тиз тарала бит: көзгә таба инде балаларга 100 меңләгән кеше иярә... Хәзер дә май аеннан алып октябрыгә кадәр үнөчә көнне Фатыймада аяк басар урын калмый, диләр. Елга 8 миллионга якын паломник килә икән.

Илшат: Кая барсак та, жирле традицияләр белән танышу өчен махсус экскурсияләр алабыз. Критта (Греция) безне туристлар өчен төзөлгән авылга алып бардылар: милли кухнядан авыз иттек. Аларның ризыклары дөньяда иң файдалы ризык дип санала, шуңа күрә халыкның иммунитеты югары, озын гомерлеләр. Рецептларын буыннан-буынга тапшыралар... Испаниядә фламенко биоен күрсәттеләр.

Үзебез дә биеп карадык! Фламенко биеуен өйрәнүче махсус фән бар, ул фламенкология дип атала икән... Кавказда исә казакларның заставкадагы тормышы белән таныштык. Туй күренешен карадык. Элек аларда балдакны хатын-кызлар гына кигән. Кайсы кулда, нинди таш белән булуы күпне аңлаткан: ул ярәшелгән генәме, әллә кияүдәме, аерылганмы, әллә тол калганмы...

Кемдер ял итәргә ел саен бер үк урынга бара...

Илшат: Әйе, сервис яхшы дип, гел бер барган урынга йөрүчеләр бар. Ә безгә сервиска караганда, яңа жирләр күрү, яңа мәгълүматлар алу кызыграк. 5 йолдызлы отель кирәк-сенмибез, ул акчаны экскурсия өчен тоту хәерлерәк. Кояш та, диңгез дә исә һәркемгә бер... Гадәттә, барганчы нәрсәләр карап булганын өйрәнәм. Элек гидлар әйткәнне сайлый идек, хәзер – үзебез теләгәнне. Тел белгән жирдә инде... Әмма күз белән карау гына җитми, ишетү, тыңлау да кирәк. Иң яхшысы – үзен барып, кызыклы экскурсияне үзен сайлап алу.

Кәүсәрия: Илшат диңгез янында гына ята алмый ул, икенче көнне үк: «Коендык бит инде, әйдә киттек», – ди. Бер елны Төркиядә бер атна эчендә Памуккалега да, Каппадокияга да барырга өлгердек... Шәһәр карап йөргәндә ул гел миннән берничә метр алдан бара – шундый тиз йөри. Кемерда кич белән урамда йөрибездә шулай. Көтмәгәндә бер ир-ат каршыбызга чыкты да: «Туктагыз, алда видеокамера тора, тизлекне арттырган өчен сезгә штраф салулары бар!» – ди. Башта аңламый тордык, аннары рәхәтләнеп көлдек.

Илшат: Гел яңа жиргә барырга тырышабыз дидек тә... Италиягә яңадан барырга булыр иде менә. Без анда төньяктан көньякка, диңгез буйлап Неапольгә кадәр – читекнең кунучыннан башына таба бардык. Везувий вулканы яныннан уздык: теләсә кайсы минутта ата башларга мөмкин дип куркыттылар. Помпейга кердек... Ә Капри утравы читтә калды. Ул бит безгә Горький исеме буенча таныш. Утрауда аны әле дә хәтерлиләр, аның исемен йөрткән

урам да бар, диделәр. Кайчан да булса, бәлки, килеп күрербез, дип уйлаган идек...

Кәүсәрия: Прага шулай бик ошады. Анда тагын бер кат барыр идек, мөгаен. Бу юлы аннан Австриягә түгел, инде башка берәр илгә чыгып керер идек... Истанбулны кабат күрәсе килеп калган иде. Кайчан барырбыз икән дип гел көтеп йөрдәм. Бу кала мине шаккаттырды. Хәтта кабат баруда да... Тәржемәсез аңлаша алган рәхәт жир... Тел белмәүнең авырлыгын үзебез генә йөри башлауга сиздек. Башта гел тур ала идек. Аннан олы кызыбыз Ләйсән Америкага барып эшләп кайтты да, телне өйрәнгәч, турфирмага урнашты – безне сәяхәтләргә ул йөртә башлады. Прагага, мәсәлән, шулай чыгып киттек. Дөрес, Ләйсән шпаргалка биреп жибәрде: аэропорттан ничек кайтырга, үзәккә нинди трамвай белән барырга... Әмма тел белмәгән килеш барыбер авыр. Венгриядә дә сизелде тел кирәклегә, Хорватиядә дә... Шундый заман булды: телсәң Америкага да чыгып китеп була иде. Телне белсәң! Әллә ничә тапкыр өйрәнә башладым да, тагын ташладым.

Акчасын бүләккә, сувенирга туздырмаган турист юктыр...

Кәүсәрия: Безнең урамда Илшатның класс җитәкчесе Сәяра апа яши. Берләшкән Гарәп Әмирлекләреннән аңа бүләккә чиккән мендәр тышы алып кайткан идек. Алар ире белән сәяхәтләрдә күп йөргәннәр. «И-и, балакәем, миңа да алдыгызмыни, беләм аның нәрсә икәннән, рәхмәт», – дигән иде. Чынлап та, кеше саен бүләк белән кайтмыйбыз инде хәзер. Илшат, гомумән, кибет тирәләрен урап узу яклы. Ә сувенирлар алмыйм дисәң дә, алына: соңыннан аларга карыйсың да, кайларда булганнар, анда ниләр кичергәннәр искә төшә. Соңгы вакытта сәяхәтләргә рюкзак белән генә йөрергә тырышабыз. Турист өчен иң кирәге – жайлы аяк киеме. Кайчандыр Әмирлекләргә баргач төшкән фотоларны карыйм – сабо белән йөрәп кайтканмын... Бик күп йөрелә бит. Мәскәүдә бер көндә 26 чакрым узган идек...

Сәяхәтләр сезгә нәрсә бирә?

Илшат: Күп йөргән саен, дөнья киңәя генә бара. Без әле аны бөтенләй күрмәдек дип уйлыйсың... Россия күз алдында зурая бара менә. Югыйсә аның мәйданын да бик яхшы беләбез. Алтай да, Байкал да китаплардан караган, киноларда күргән жирләр менә. Әмма китаптан рәсемен карау белән, Байкалның суын эчеп карау – башка. Без анда жәен бардык, әмма кышын да матур, диләр... Карелияне, аның күлләрен, урманнарын күреп кайттык. Ак диңгездә катерда йөрдөк, Кижы, Соловки, Валаам утрауларында булдық... Санкт-Петербургта үзем генә – биш, Кәүсәрия белән өч тапкыр булдық, әмма әле аны карап бетердек дип әйтә алмыйбыз. Мәскәү белән Санкт-Петербург арасын тиз йөрешле поездда уздык: Иркутскида булганда, «Путешествие из Петербурга в Москву» китабы өчен аларга сөргенгә сөрелгән Александр Радищев турында тыңлагач туган иде бу теләк... Калининградта булдық. Түбән Новгородны карап кайттык. «Нигә анда барасыз, туганнарыгыз бармы әллә?» – дип сораучылар күп булды.

Кәүсәрия: Татарстанда жәй көне генә ял итеп була дип уйлый идек моңарчы. «Лес и Река» глэмпингын безгә кечкенә кызыбыз Лилия тәкъдим итте. Элек пионер лагере булган анда. Шуңа вакытлардан төнгә учак ягу гадәтә дә калган. Сүз уңаеннан: учак янында соңгы тапкыр кайчан утырган идегез? «Идел сукмагы» («Волжская тропа») маршрутының бер өлешен (ә аның озынлыгы 350 чакрым!) уздык: Крутушкадан Зәңгәр күлгә кадәр чаңгыда бардык. Агачлардагы билгеләр буенча!

Илшат: Без сәяхәтләргә жиде көннән озакка бармыйбыз. Шуңа арада да өйне сагынырга өлгерәбез. Ә аннан, берәз вакыт узуга, күңел кабат алгысына башлый – яңа жирләр күрәсе килә... Җитәкче булып эшләсәм дә, кешедән узып нидер төзү теләге булмады миндә. Алга таба да мөмкинлекләр булып, елга берничә мәртәбә үзебез теләгән жирләргә барып кайта алсак иде дип хыялланам.

АЯК ТАБАНЫНДА СӨЯЛЛӘР: СӘБӘБЕ ҺӘМ НӘТИЖӘСЕ

Табан астына чыккан сөялләрне һәм тиренең тапталган урыннарын бары косметологик проблема дип кенә караучылар ялгыша. Чынлыкта сөялләр бик авырта һәм кешенең тормышын шактый катлауландыра. Бу күбесенчә өлкән кешеләргә яки аягөстә күп йөрүчеләргә генә кагыла дип уйлау да хата. Сөял утырып кына эшли торган һөнәр ияләрендә дә була дисәк, гажәпләнәчәксез.

Республика клиник тире һәм венерология авырулары диспансерының табиб-дерматологы, табиб-венерологы
Наталья КАПРАЛОВА

НИЛЕКТӘН БАРЛЫККА КИЛӘ?

Табан астына сөялләр чыгу, бармак асларында, үкчәдә тапталган урыннар барлыкка килү организмның саклану реакциясе ул. Артык күп ышкылу, зур басым нәтижәсендә тире зарарланган урынны ул шул рәвешле үзенчә сакларга тырыша – аны калынайта. Йомшак сөялләр күпчелек очракта размеры туры килми торган, жайсыз, кысан аяк киёмнәре кию аркасында барлыкка килә. Артык авырлык, умыртканың кәкрәюе, яссытабанлылык, бер позада аягөстә озак басып тору да сөялләр чыгуга сәбәп була.

Болардан тыш, табан астына каты һәм очлы сөялләр дә чыга. Болар – кеше папилломасы вирусы аркасында тиредә барлыкка килгән шешләр. Йомшак сөялләрдән аермалы буларак, алар бик йогышлы. Чит кешенең аяк киеме, сөлгесе, мунчаласы аша, жәмәгать мунчасы яки бассейнда яланаяк йөргәндә әлегә вирусларны бик тиз йоктырырга мөмкин.

НИЧЕК ДӘВАЛАРГА?

Табан астына чыккан сөялләрне һәм тиренең калынайган урыннарын өй шартларында дөваларга киңәш итмәс идем. Тиешле шартларны үтәмәсәң, тирегә инфекция кереп, ялкынсынуы, үлекләве ихтимал. Ә менә озак ышкылганнан сулы сөял чыкса, аны спиртка манылган энә очы белән тишеп, зеленка яки йод тидереп куярга мөмкин, ләкин бу очракта да бик сак булырга, инфекция кертмәскә кирәк.

Табандагы каты сөялләрне һәм тапталган урыннарын дерматолог дөва-

лай. Хәзер криотерапия, лазер, радиодулкынлы терапия ысуллары кулланыла.

Тире артык зарарланмаган булса, консерватив дөва ысуллары да ярдәм итә. Боларга тирене йомшарта торган кремнар, аякларны жылы суга тыгып йомшарту, калынайган тирене пемза яки махсус аппарат белән чистарту керә.

Ләкин сөялләрне бетереп тә, гел шул жайсыз аяк киёменнән йөрсәң, ул кабаттан чыгачак.

СӨЯЛЛӘРНЕ НИЧЕК КИСӘТЕРГӘ?

■ Аяк киёмен дөрес сайларга. Ул тар һәм жайсыз булмаса тиеш. Табан астындагы, аяк бармакларындагы тиренең зарарлануына иң элек аяк киёме сәбәпче.

■ Табаннарда ял бирергә онытмагыз. Бигрәк тә биек үкчәле яки тар башлы туфлиләр кияргә яратсагыз, көн дөвамында берничә тапкыр туфлиләрне уңайлы аяк киёменә алыштырып торыгыз.

■ Аякларны юганнан соң, төнгә каршы составында мочеви́на булган кремнар сөртегез. Мочевина тирене йомшарта.

■ Тиренең калынайган урыннарын әледән-әле пемза белән ышкып йомшартыгыз.

■ Вируслы сөялләрне йоктырмас өчен, шәхси гигиенаны саклагыз. Жәмәгать мунчаларында, бассейннарда яланаяк йөрмәгез, чит кешенең аяк киёмен, сөлгесен, мунчаласын, пемзасын кулланмагыз. Тренажер залларында шөгыльләнсәгез, кулланыр алдыннан тренажерларны бактерияләрдән йогышсызландыра торган препарат белән сөртегез.

БУ МӨЙМ!

● Авыртмый икән, сөялләрне дөваларга кирәкми дип уйламагыз. Табан астына сөял чыгу сәламәтлеккә, аяк киёменә, гигиенага, яшәү рәвешенә игътибарлырак булырга кирәген кистә.

Кадерле укучылар!
«Сорау-жавап»
сәхифәсенә сездән
сораулар кабул итәбез.
Пенсияларне билгеләү
яки хокук өлкәсенә
кагылышлы сорауларыгыз
булса, безгә юллагыз.
Аларга Россия Социаль
фонды белгечләре һәм
юристлар җавап бирәчәк.
Үзегезне борчыган
сорауларыгызны –
8 (843) 2-22-09-77
телефоны аша,
420066, Казан шәһәре,
Декабристлар урамы,
2 нче йорт адресы буенча
яки
ssuum@yandex.ru электрон
адресына «Сорау-жавап»
дип язып җибәрә аласыз.

Сорауларга Россия Социаль
фондының Татарстан
Республикасы буенча
бүлеген җитәкләүче
Эдуард ВАФИН җавап бирә.

? Пенсиягә соңрак чыксаң, файдалы-
рак дип ишеткәнем бар. Бу чынлап
та шулаймы?

Әйе, пенсиягә чыгуны кичектергән һәр
ел өчен премиаль коэффициент өстәлә.
Кичектерү никадәр озагракка сузылса,
коэффициент та шулкадәр күбрәк.
Пенсиягә чыгуны 10 елга кадәр
кичектерергә мөмкин. Ләкин бу очракта
отыш кына түгел, ә оттырыш та бар,
чөнки пенсия яшенә җитеп тә, пенсиягә
чыгуны кичектерсәгез, бу еллар өчен
сезгә аны түләмәячәкләр. Ягъни сез ай
саен пенсия итеп түләнәргә тиешле акча-
ны алмаячаксыз. Шуңа күрә дә лаеклы
ялга чыгуны кичектерергә уйлассагыз,
барысын да яхшылап исәпләгез. Бу сез-
нең өчен чынлап та файдалы булачакмы,
әллә акча ягыннан оттырачаксызмы?

? Мин – инвалидлыгы булган ялгыз пенсионер. Кызым – көндөзгә
бүлектә укый торган студент. Инвалид буларак, миңа торак-коммуналь
түләүләр өчен ташлама бар. Ә менә студент балам булган өчен
моннан тыш та берәр төрле ташлама юкмы икән?

Пенсионерның иждивениесендә балигылык яшенә җитмәгән бала яки көндөзгә
бүлектә укучы 23 яше тулмаган студент булса, аның картлык буенча ала торган
иминият пенсиясенә тотрыклы суммасына (8 907 сум 70 тиен) шушы сумманың
өчтән бере күләмендә иждивенлык өчен акча өстәлә. Әлеге түләү балага 18 яшь
тулганчы яки укуы тәмамланганчы билгеләнә. Бер мөһим искәрмә: әгәр укучы
бала яки студент рәсми рәвештә эшкә урнашса, бу түләүне туктату өчен Россия
Социаль фондына мөрәҗғәгать итәргә кирәк. Эштән киткәч, иждивенлык факты
шул килеш калу турында кабат гариза язып, әлеге түләүне яңадан алырга була.

? Хәзерге көндә тумыштан инва-
лид булган 57 яшьлек кешенең
пенсиясе күпме булырга тиеш?
Танышларыбызның да инвалид
баласы бар, ул башка төрле
пенсия ала.

Тумыштан инвалидларга иминият
пенсиясе дә, социаль пенсия дә
билгеләнә. Тумыштан I группа инвалид
булган олы кешеләргә яки инвалид
балаларга 2025 елның 1 апреленнән
21 171 сум 59 тиен күләмендә соци-
аль пенсия түләнә. Моннан тыш, аңа
тагын ЕДВ өстәлә. Социаль хезмәтләр
жыйнак суммасын исәпкә алып,
I группа инвалидлар өчен ул 5830 сум
70 тиен тәшкил итә.

Инвалидлык өчен иминият пенсиясе
билгеләнгән очракта, аның 17 815 сум
40 тиенә – тотрыклы түләү (бу сумма
I группа инвалидлар өчен) калган өле-
ше иминият пенсиясеннән гыйбарәт.
Иминият пенсиясе һәркем өчен инди-
видуаль. Моңа ЕДВ акчасы да өстәлә.

? Икесе дә пенсиядә булып, гаилә
парының берсе һаман да эшләр
йөрсә, аның иждивениесендәгә
пенсионер өчен ниндидер өстәмә
акча түләнә дип ишеткән идем.
Бу хакта аңлатып языгызчы?

№ 400-ФЗ нче Федераль Закон
нигезендә, иждивенлык факты гаилә
парының берсенең кереме яки ярдәме
икенчесе өчен даими һәм төп яшәү
чыганагы булу-булмауы бәйле.
Эшләмәүче пенсионерның гомуми
матди кереме пенсионерлар өчен
билгеләнгән айлык яшәү минимумы
күләменнән дә кимрәк була алмый.
Татарстанда ул 12 мең 963 сум
тәшкил итә. Әгәр пенсиясе шуннан
кимрәк булса, аңа федераль социаль
түләү өстәлә. Сезнең сорауга җавап
итеп шуны әйтәбез: әгәр пенсионер-
ның пенсиясе яшәү минимумыннан
күбрәк икән, ул эшләүче иринең яки
хатынының иждивениесендә булып
саналмый.

РЕСТОРАН ЭТИКЕТЫ

Көн туса – ашыгу, яңа очрашулар, яңа планнар... Шушы югары темплы дөнъяда зэвык саклау, үз-үзеңне матур итеп тота белү – һәр хатын-кыз өчен кирәкле сыйфат. Ресторанга баргач та гап-гади әдәп кагыйдәләрен белү һәм саклау кичне тагын да уңайлырак, күңеллерәк итә. Әлеге кагыйдәләр хөрмәт, әдәп, такт принципларына корылган. Этикет белгече Айсылу ГАРИПОВАдан киңәшләр.

Фото: Марина Мартюшева

Официантка ничек дәшәргә?

Иң беренче кагыйдә – ихтирам. Официант – сезнең кичегезне ямьле итәргә тырышучы ярдәмче. Аңа дәшкәндә тавыш күтәрү, кул болгау һич кенә дә зэвыклы ханымга хас түгел. Аның игътибарын җәлеп итү өчен – бер караш, ягымлы елмаю яки кулны аз гына күтәрү дә җитә. Ә иң матур юл – официантка бейджикта күрсәтелгән исеме белән мөрәҗғәгать итү.

Ризыкның тәме ошамаса...

Һәркемнең тәм тоюы төрлечә. Әгәр ризык күңелегезгә ятмаса – бу хакта тыныч кына, итагатыле рәвештә әйтегез. Әмма исегездә тотыгыз: ризыкны алыштыру турында карар кабул итү – менеджер эше. Официанттан шундук башка ризык таләп итү дәрәс булмас. Кайчак, гафу үтенү йөзеннән, сезгә администратор десерт тәҗдим итәргә мөмкин.

Өстәлне алдан броньлау – әдәпме, зарурлыкмы?

Хәзерге заманда ресторанның күп вакыт буш урыннар булмый. Шуңа күрә аны алдан белешеп, броньлап кую – зэвыклы хатын-кызның үз вакытына ихтирамы. Әгәр соңарырга туры килсә – шалтыратып кисәтегез, бу – әдәпләк билгесе.

Салфетка – киёмне саклау өчен

Тукумалы салфетканы тез өстенә салып, кулмәкне, итәкне саклау өчен кулланылар. Ә авыз-кулларны сөртәр өчен кәгазь салфеткалар бар. Кәгазь салфетка белән кашык-чәнечке сөртеп утыру килешми. Приборның чисталыгында шикләнсәгез, башкасын сорап алыгыз. Ашаганның соң тукумалы салфетканы бөкләп, тәлинкәнең шул ягына куегыз. Әгәр дә инде сезгә берәзгә гына китеп торырга туры килсә, тукума салфетканы урындыкка куегыз. Бу – табын артында утыру дәвам итә дигәнне аңлата.

Заказы кем бирә?

Беренче заказы һәрвакыт чакырган кеше бирә. Бу кагыйдә романтик очрашу булса да, эшлекле сөйләшү булса да саклана. Берәү – бары тик салат кына, икенчесе – аш, икенче аш, десерт алса, уңайсызлык килеп туарга мөмкин. Әдәпсезрәк тә булып санала.

Аш-су приборлары

Аларны дәрәс куллану кагыйдәсен истә тотып кына да үз-үзеңне ышанычлы хис итәргә була. Кырыйгарак куелган приборны иң беренче кулланабыз.

Шәхси әйберләр

Сумка, күзлек, телефон... Барысы да кирәк, ләкин алар өстәл өстендә ятарга тиеш түгел. Бу – әдәпсезлек. Кулларыгызны да өстәлгә куймагыз.

Теш чистарту

Стейк яки яшел салаттан соң теш чистарткыч куллану кирәк булырга мөмкин. Кайбер ресторанның ул өстәлдә дә тора. Әмма аны өстәл артында куллану ашыкмагыз. Хәтта авызың кул белән каплап куеп та теш казу – әдәпсезлек. Иң кулае – туалетка барып тәртипкә китерү.

Акчаны кем түли?

Кагыйдә гади: кем чакыра, шул түли. Ресторанга компания белән барып, алдан ук бергә түләргә сүз куешкан булсагыз, официант алдында кем нәрсә ашавын ачыклап утыру килешми. Бу мәсьәләне үзара аңлашып хәл итү яхшы. Гадәттә, бер кеше карта белән түли, ә калганның акчаны аңа күчәрә.

Чаевые калдыру

Ресторан хезмәте күңелегезгә хуш килгән, ризыклар ошаган икән, рәхмәт билгесе итеп чек суммасының 10–15 процентын калдыру – урынлы. Персоналга ихтирам күрсәтүнең нәзакәтле, шул ук вакытта бик матур юлы бу.

7 АЛТЫН КАГЫЙДӘ

Гармонияле мөнәсәбәтләр төзү, озак еллар уңай эмоцияләр кичерү, бәхеттә яшәү, кызганыч, һәр парга да хас түгел. Бу табигый күренеш. Чөнки һәрвакыт эмоцияләр югарылыгында – бәхеттә, шатлыкта, мәхәббәттә яшәү арыта, ялыктыра да. Әмма көндәлек тормыш ыгы-зыгысына бирелеп яшәү дә дәрәс түгел. Ничек кенә алтын урталыкны табасы да, парлы гомерне матур итеп узасы соң?

● Беркайчан да бер-береңә тавыш күтәрмәү.

Ике партнерның берсе тавыш күтәргән, өстенрәк булырга тырышкан, команда биргән, психологик басым ясаган мөнәсәбәт бәхетле була алмый. Яшәрәк чакта моңа күпмедер күз йомылса да, олыгая төшкәч, әлеге мөнәсәбәтләргә түзеп торасы килми башлый. Кемдер акча таба, ә кемдер йорт-жирнең матурлыгы, жылылыгы өчен тырыша, балалар тәрбияләүгә өлешен күбрәк кертә. Боларның берсе дә ярышу, өстен булуны күрсәтү өчен жирлек була алмый.

● Бер-береңә ышану.

Теләсә нинди шикләнү, икеләнүләргә вакыт һәм энергия әрәм итмәгез. Яраткан кешеңнең сине һәрвакыт аңлаячагына, таяныч буласына һәм хыянәт итмәвенә ышанудан да яхшырак тагын ни бар?! Ышанмау, шикләнү, сәбәпсез тикшеренеп йөрү мәхәббәтне җимәрә. Ә бер-береңә ышанган гаиләдә күптөрле уңай эмоцияле вакыйгаларга урын табыла.

● Бер-берең белән дәрәс ачуланышу.

Мәхәббәтне көндәлек бертөрлелек кенә түгел, бер-береңә карата үпкә, канәгатьсезлек, төртмә сүзләр, гаепләү дә җимәрә. Ә тыныч кына сөйләшү ике арада жылылык һәм кайгыртучанлыкны сакларга ярдәм итә. Үзара хөрмәт итешеп, сабырлык күрсәтеп сөйләшүгә омтылган парларда бер-берләренә кабаттан гашыйк булу күзәтелә. Проблемаларны уңышлы хәл итүнең сере – үзара даими сөйләшүләр, ошамаган әйберләр турында вакытында җайлы итеп кенә җүткерә белү.

● Кочаклашырга уңайсызланмау.

Сәердер, тик бу – ныклы гаилә серләренең берсе. Ни кызганыч, бергә озак яшәгән парлар, еллар узган саен, кочаклашу, тактиль якынлык, кагылулар кирәк түгел дип саный. Бу – зур хаталарның берсе, чөнки тактиль контакт, парларны бер-берсеннән суындан саклый. Моңа хәтта фәнни аңлатма да бар – тактиль контакт булган вакытта жылы мөнәсәбәтләр һәм бәйләлек формалаштыручы окситоцин гормоны бүленеп чыга. «Ә бу – мәхәббәт төнәтмәсе», – дип тә шаярта белгечләр.

● Уртак кызыксынулар.

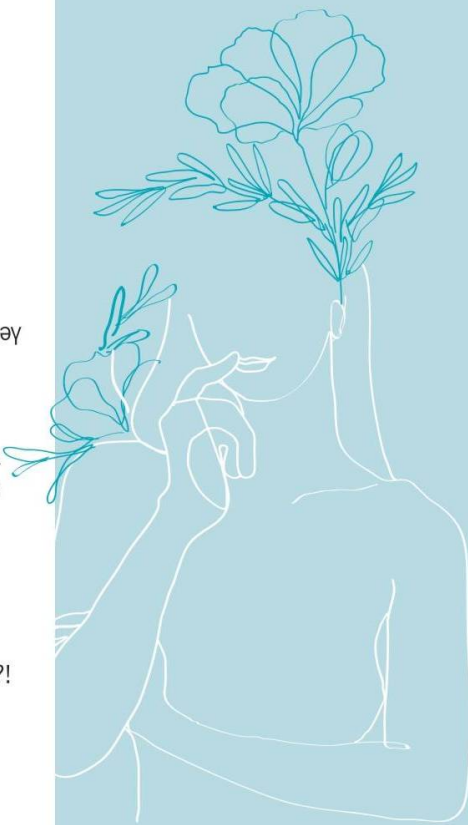
Уртак кызыксынулар һәрвакыт якынайта. Озак еллар бергә яшәгән парларның һаман да уртак шөгыль табып нидер эшләүләрен, бергә сәяхәттә йөрүләрен, бер-берсе белән вакыт уздырырга сәбәп табуларын күреп, ирексездән, бер жылылык белән елмаеп куясың. Мондый мөнәсәбәтләр белән горурланырлык та. Ул кызыксынулар ниндидер глобаль булырга тиеш дигән сүз түгел бит. Бергәләп әй яны бакчасында казынырга, ят җимеш ағачлары үстөрергә, табигатьтә йөрергә, балык тотарга, йөгерергә, җәяү яки велосипедта йөрергә дә була.

● Бер-берең рәхмәт әйтү.

Булганына шөкер итә белү, кадерләү, яшәлгән еллар, күрсәтелгән игътибар, кайгырту һәм мәхәббәт өчен рәхмәтле булу – парлар арасында гармония саклауга ярдәм итә. Вакытлар узду белән күп кенә парлар бер-берсенә шулкадәр ияләшә ки, үзара мөнәсәбәтләренең кыйммәтен аңламый, бер-берсенең кадерен тоймый, мөһимлеген оныта. Юк кына тоелган нәрсә өчен дә бер-берегезгә рәхмәт әйтергә онытмагыз. Якыныгызның гамәлләрен «тиеш» дип кабул итүдән ераграк булыгыз. Вакытында ярдәмгә ашыгу, һәр гамәлгә рәхмәтле булу, берәз көефсез чагында да яхшылык эшләргә омтылу – мөнәсәбәтләрнең жылылыгын сакларга ярдәм итә.

● Үткәннәр белән яшәмәү.

Кешегә һәрвакыт узган гомерне сагыну хас. Яшь вакытта әле ул бик сизелми, шаяру катыш иске алу кебек кенә чагылыш ала. Ә менә өлкәнрәк яшкә җүткән саен яшьлекне сагыну, үкенү, парыңны гаепләү, ниндидер мөмкинлекләргә кулдан ычкындыруга бәйле авыр хисләрдә яшәү мисаллары күбрәк күзәтелә. Мөнәсәбәтләрдә жылылыкны саклау өчен, үткәннәрне «калдыру» мөһим. Чөнки истәлекләр, үкенү, иллюзияләр мәхәббәтне, хәтта гомерне куркыныч астына куя, гел артка борылып карарга, хәзерге вакыттагы матур мизгелләргә күрми калырга этәрә. Якыныгызның кадерен бүген белү, рәхмәт әйтү, булган һәрнәрсәне күреп сөенү яшәешне бизи.

Яратып, Илүзә ӘМИНОВА, психолог-коуч

Үзебезчә ТОМ-ЯМ

Татар телендәге интернет-сәхифәләрне карап баручыларга Тәнзилә ИДИЯТУЛЛИНА исеме яхшы таныш. Кукмара районының Вахит авылында гомер итүче бу ханымның сәхифәсенә хәзер 104 меңнән артык кеше язылган.

«Блогерлыкка алты ел элек, һич уйламаганда гына керешеп киттем. Телевидениедән Рамил Гарипов блогер Василий турында сюжет эшләргә килгән иде. «Ник син дә блогер түгел?» – дип сорады ул миннән. «Авылда яшәп, нәрсә генә төшерим соң? Колхозда 30 ел сыер савам», – дим. Сыер сауганыңны гына төшереп куйсаң да, кешегә кызык бит ул, дигәч төшөргән видеомны шундук бер зур паблик үзенә күчереп алды. Шуннан китте инде. Мин тормышны ничек бар шулай күрсәтәм, популяр булуның сере шундадыр», – ди Тәнзилә, үзенә блогерлык тарихы белән таныштырып. Тагын бер сере – үз авылын, кешеләрне ихлас яратуындадыр да, мөгаен.

Тәнзиләләр – алты кыз туган – алтысы да үзләренә Вахит авылында төпләнгән. Ире Ришат та – Вахит егете. Аның да бар туганнары шушында гомер итә. Тәнзилә белән Ришатның кызлары да бәхетне читтән эзләмәгән: Язилә дә, Рәмилә дә язмышларын үз авыллары белән бәйләгән. «Татарстанның иң бай авылы диләр безне», – дип горурланып әйтеп куя Тәнзилә.

Ә блогында аның – авыл тормышы. Иртәнге томанның яшел болыннарны ак биләүгә төргән мизгелләре, гөлләрнең чык тамчысында күзләрен юган мәлләре, мәмрәп пешкән җиләкләрнең хуш исе, мичтә пешкән коймак тәме...

Укучыларыбызга бүген тәкъдим итә торган том-ям ашын ул бәйрәмнәргә тансык сый итеп әзерли. Берәз ризык төрләндереп аласыгыз килсә, безгә кушылыгыз!

Кирәк

1 стакан түгәрәк дөгә (200 граммлы стакан) / 300 г диңгез ризыклары (креветка, мидия, кальмар һәм башкалар) / 200 мл сөт өсте (15%) / 2 аш кашыгы том-ям пастасы (интернет кибетләрдә бар) / 150 г черри помидоры / 200 г шампиньон гөмбәсе / 1 баш суган / 1-2 тырнак сарымсак / бер уч петрушка / 3 литр су / төмөчкә тоз / кыздырырга үсемлек мае.

Эш барышы

■ Кайнап торган тозлы суга салып, дөгене йомшарганчы бүрттерәбез. Дөгегә караганда су ике тапкыр күбрәк кирәк. Йомшарганнан соң дөгене сөзеп, кайнар су белән чайкатабыз.

■ Суганны вак шакмаклап, помидор һәм гөмбәне түтәрәмләп турыйбыз. Калын төплә кәстрүлгә үсемлек мае салып, башта суганны кыздырабыз. Аннары гөмбәне кушып, суы беткәнчә кыздыруны дәвам итәбез.

Гөмбә кызгач, вак угычтан уган сарым-сак һәм помидорларны өстибез, том-ям пастасы салабыз. Ул бик борычлы. Кырку ризыклар яратмасагыз, аны кимрәк кушыгыз.

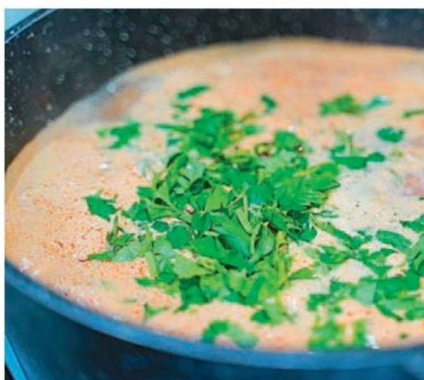
■ Кызган яшелчәләр өстенә әле генә кайнап чыккан су агызабыз. Тәменчә тоз өстибез.

■ Шулпа кайнап чыкканнан соң чистартылган һәм туралган диңгез ризыклары өстибез. Без креветка, мидия һәм кальмар алдык. Аларны яратмасагыз, кызыл балык белән дә пешерергә мөмкин.

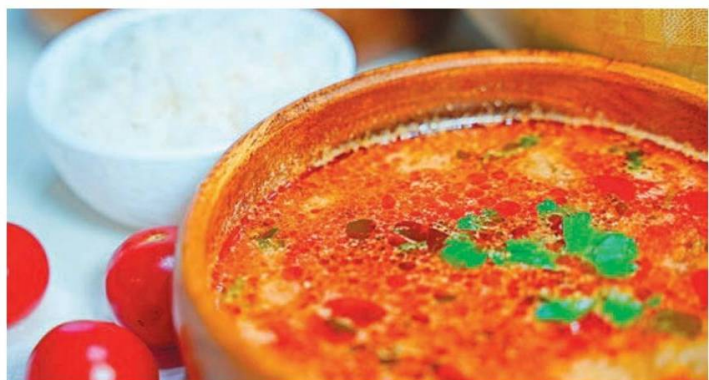
■ Креветкалар 4-5 минут кайнагандан соң, шулпага сөт өсте кушабыз. Ул никадәр майлырак булса, шулкадәр тәмлерәк. 15 процентлысы урынына 20 процентлысын да алырга була.

■ Иң ахырдан туралган петрушканы салып, ашны сүндерәбез. Ул әзер!

■ Ашны тирән талинкәләргә бүлөп табынга чыгарабыз. Янына кечкенә савыт белән дөге куябыз. Ашка аны һәркем үзенә кирәгенчә генә куша.

Ашларыгыз тәмле булсын!

Ашларыгыз тәмле, табыннарыгыз мул, еллар имин булсын!

Фото: Анна Арахамия. Видео: Лилия Гәрәева. Видеоны карар өчен смартфонның камерасын QR-кодка якынайтыгыз. >>

Кадрле укучыларыбыз,
без бу юлы да сабыгыз
белән бергәләп уйный-
уйный чишәр өчен
мавыктыргыч
яңа биремнәр эзерләдек.
Бу биремнәр балалар
белән тыныч мизгелләр
кичергәндә уйнар өчен
яхшы. Андый минутлар-
ны да файдалы һәм
кызыклы итеп
уздырасы килә бит.
Уңышлар теләп,
Камилә
ДИМӨХӘММӘТОВА.

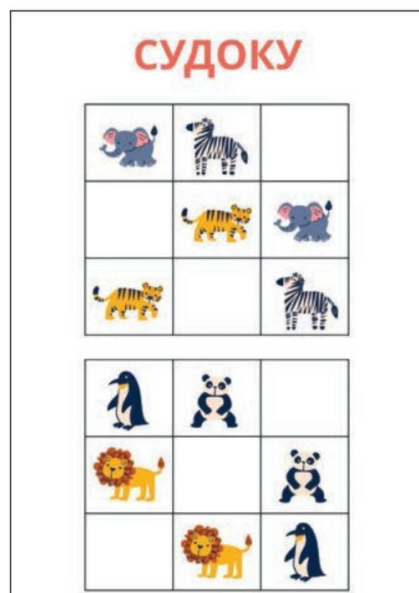
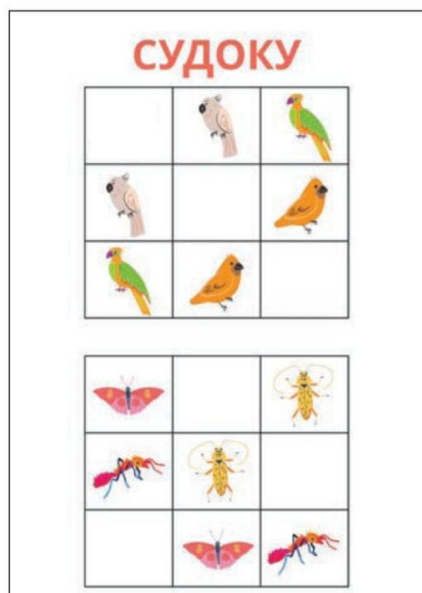

Рәсемнәрне сайттан
алу өчен

Монда балагыз белән
«Сөембикә» журналы өчен
махсус яздырылган
әкият тыңлый аласыз

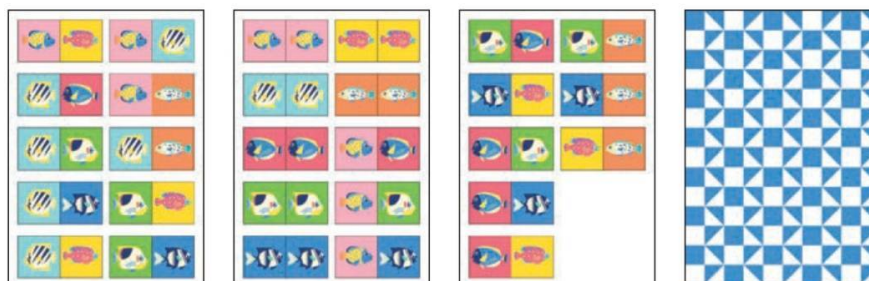
Нәниләр өчен судоку

Әлеге бирем
мантыйк (логика)
белән яңа гына
таныша башлаган
балаларга файда-
лы булачак.
Башта жиңел
биремнәрдән
башлыйбыз,
аннары катлау-
лыракларына
күчәрбез.

Балыклы домино

Бу күңелле уен балаларның хәтерен, игътибарын арттыруга корылган.
Аны бөтен гайлә белән дә уйнарга була.

Рәсемнәрне компьютерыгызга күчәрәп, принтердан чыгарып алыгыз.
Доминоны ламинатор аша уздырырга яки катыргыга ябыштырырга мөмкин.
Файлда доминоның «күлмәге» дә бар, теләсәгез, аны домино артына
ябыштыра аласыз.

БАЛАЛАР СӨЙЛӨШЭ

Руслан, 6 яшь.

Автобуска утырып, әнисе белән авылга кайтышлары. Кинәт кенә ачык форточкадан салонга авыр ис килеп бәрелә. Күрәсең, бу урында берәр чистарту корылмасы бардыр. «Фу-у!» – дип, борынын тота Руслан. Аннары күршедә утырган ирнең күзенә туп-туры карап: «Кем һаваны бозды?» – дип сорап куя. «Урамнан керә ул, улым, беркем дә бозмады аны», – дип, әнисе тизрәк сүзгә башкага борырга ашыга.

Язилә, 4 яшь.

Эшкә жыенучы әтисен үзе белән уйнарга кыстый. «Вакытым юк, эшкә барасым бар», – ди әтисе. «Ә ник эшкә барасың?» – дип кызыксына Язилә. «Сиңа тәмле әйберләр алып өчен акча эшләргә», – дип җавап бирә әтисе, курткасын кия-кия. Язилә тизрәк әтисен тынычландырырга ашыга: «Әти, син бүген эшкә барма! Минем тәмле әйберләрем күп әле!»

Ранил, 6 яшь.

«Улым, әби-бабаңны да шоколад белән сыйла», – ди әнисе Ранилгә зур бер шоколад тоттырып. «Бабайга бирәм, әбигә юк», – ди Ранил. «Ник алай?» – дип аптырый әнисе. «Бабай шоколад яратмый ул, шуңа күрә бирсәм дә, алмый. Ә әби алачак, ул шоколад ярата», – ди Ранил, саранлыгының серен ачып.

Алмаз, 4-5 яшьләргә тиерсә.

Бакчада тәрбияче булып эшләүче апасы кунакка килгәч, Алмазның төсләренә белү-белмәвен тикшермәкче. «Үскәнем, бу чәчәкләр нинди төстә?» – дип сорый ул, вазадагын кып-кызыл лаләләргә ымлап. «Комсомол значогы төсендә!» – дип чатнатып җавап бирә Алмаз, төсләрен бик шәп тануын раслап.

Кучкар. Сөзгә активлык һәм яңа башлангычлар көтә.

Эш өлкәсендә уңыш елмаер. Финанс ягыннан сак булыгыз – артык чыгымнардан тыелыгыз. Сәламәтлеккә игътибарлырак булу кирәк: стрессны киметергә тырышыгыз. Яқын киләчәктә тормышыгызда зур үзгәрешләр көтелә.

Үзгәбозау. Мотивациягә һәм энергиягә бай ай.

Команда белән башкарыла торган эшләр аеруча уңышлы килеп чыгар. Гаиләдә гармонияне саклайм дисәгез, яқыннарыгыз белән араны яхшырттырга кирәк. Май ахырында ял итү мөмкинлегә туар. Шулай ук үзгәбозау яңа хобби табарсыз.

Игәзәкләр. Ай башында эмоциональ яктан ныклык сорала, ченки ниндидер конфликт чыгуы ихтимал. Ләкин ай уртасына таба киеренкелек бетә, ситуация яхшыра. Инвестиция, сәүдә һәм финанс эшләре белән шөгыльләнүчеләр файдалы тәкъдимнәр алып. Ай ахыры романтика вәгъдә итә.

Кысла. Социаль активлык көтелә: җәмәгать эшләре белән мәшгуль булырсыз. Эш урыныгызда яңа бурычлар барлыкка килер. Курыкмагыз, сез аларны уңышлы башкарырсыз. Гаилә һәм дусларыгыз ярдәмненн баш тартмагыз. Ял итү яки сәяхәткә чыгу мөмкинлеген кулдан ычкындырмагыз.

Арыслан. Карьера үсеше көтелә. Алынган проектларны уңышлы тәмамлап, җитәкчеләр алдында абруегыз күтәрелер. Әлегә артык чыгымнардан тыелып торыгыз, ниндидер финанс мәсьәләләрен хәл итәргә туры килүе бар. Шәхси тормышта мөһим карар алдында калырсыз.

Сәмбелә. Яңа белемнәр һәм сәяхәтләр чоры. Чит илгә бару яки курсларга язылу файдалы булып. Эштә яңа мөмкинлекләр ачылып, аларны кулланыр өчен активрак булырга кирәк. Акча мәсьәләсендә саклык сорала, әлегә кредитлар алмыйча, булганын гына җиткерсәгез яхшырак.

Бизмән. Финанс ягыннан уңышлы ай. Өстәмә керем чыганагы барлыкка килер. Хезмәттәшләрегез белән үзара мөнәсәбәтләргә игътибарлырак булыгыз. Гаиләдә гармония һәм тынычлык хөкөм сөрә. Элек башлаган эшләренә җайлы гына төгәлләрсез. Ай ахырында ял итеп алу комагауламас.

Чаян. Профессиональ өлкәдә активлык күрсәтерсез. Үзегез өчен файдалы булырдай яңа кешеләр белән танышырсыз. Эштә катлаулы бурычларны хәл итәргә туры килер, борчылмагыз, уңыш сезнең якта булачак. Эшегез бик күп булса да, гаиләгезгә вакыт бүлүгә онытмагыз.

Укчы. Эштәгә һәм гаиләдәгә балансны сакларга кирәк булып. Яңа проектларга алынганчы, барысын да ныклап уйлагыз: аларга бик күп көч сарыф итәргә туры киләчәк. Беренче чиратта сәламәтлеккә игътибар итегез, калганнарына соңрак та ирешә алырсыз. Ай ахырында күңелле хәбәр ишетерсез.

Кәҗәмөгез. Иҗтимагый активлык һәм иҗади эшләр көтелә. Яңа идеяләренә тормышка ашырыр өчен яхшы вакыт, алар киләчәктә уңыш китерер. Команда белән башкара торган эшләр аеруча уңышлы килеп чыгар. Яңа элементлар булдыру – киләчәк өчен инвестиция.

Сукояр. Тыныч ай. Күбрәк гаилә һәм йорт эшләре белән мәшгуль булырсыз. Яқыннарыгыз белән бәхәсләрдән саклангыз – алар эмоциональ киеренкелек тудырачак. Эштә бар да стабил, ләкин яңа мөмкинлекләр булса, алардан файдаланып калыгыз. Ай уртасында көтелмәгән җирдән керем алырсыз.

Балыклар. Яңа элементлар урнаштыру, танышулар чоры. Урта тел таба белүгез иң четерекле мәсьәләләрен дә уңай хәл итәргә булышыр. Финанс өлкәсендә берәз сүлпәнлек көтелә, әлегә зур чыгымнардан саклангыз. Ай ахырында күңелгезне күтәрә торган яңалык булып.

йолдызнамә
май

«Хатын-кыз
галәмә» сәхифәсен
Чулпан
ГАЛИӘХМӘТОВА,
Лилия ГЭРӘЕВА
әзерләде.

ФРОНТОВИК РӘССАМ

Ул Түбән Новгород губернасы Сергач өязенең Анда авылында туа, 2 яшендә – әнисез, 8 яшендә әтисез кала. 1931 елда 13 яшьлек Лотфулла Фәттахов укуын Казанда, Яңа Бистәдәге 13 нче мәктәптә дәвам итәр өчен татар башкаласына жәяү килә. Яшүсмерне Харис Якуповның әти-әнисе тәрбияли. Ул мәктәптәгә рәсем түгәрәгенә, һади Такташ житекчелегендәгә әдәбият түгәрәгенә йөри, дустан Харис белән балалар мәдәният йортындагы рәсем студиясендә дә укый. 1935 елда алар Казан сынлы сәнгать училищесына имтихан тапшыралар. 1939 елда V курс егетләре, совет-фин сугышына китәргә теләп, гариза юллайлар. Военкомат полковнигы гаризаларны дүрт мәртәбә кире кага, әмма яшьлек максимализмы аларны туктатмый. Лотфулла кече командирлар әзерли торган полк мәктәбенә элгә. Бөек Ватан сугышы аның өчен Бресттан берәз читтә, Цехановец янәшәсендә башлана. Шул көннәрдәгә коточкыч канлы бәрелешләрдә контузия алып, ул әсирлеккә элгә, өч ел концлагерьда булып, исән кала. Лотфулла иптәшләре белән өч тапкыр качарга омтыла, тик янә концлагерьга кире кайтарыла. Үлем янәшәдә генә йөри. Дүртенче тапкырында аларны товар поезды белән каядыр алып барганда, ул Андрей Кучеренко белән вагон идәннен кубарып, поезддан төшеп кала. Төннәрен Франция жирләре буйлап бара торгач, шул илнең Каршылык күрсәтү хәрәкәтенә килеп кушылалар. Сугыш тәмамлангач, бер ел Будапештта хезмәт итә һәм 1946 елда Казанга кайта. Фронтвик рәссамнар ул елларда гаять актив ижат итә.

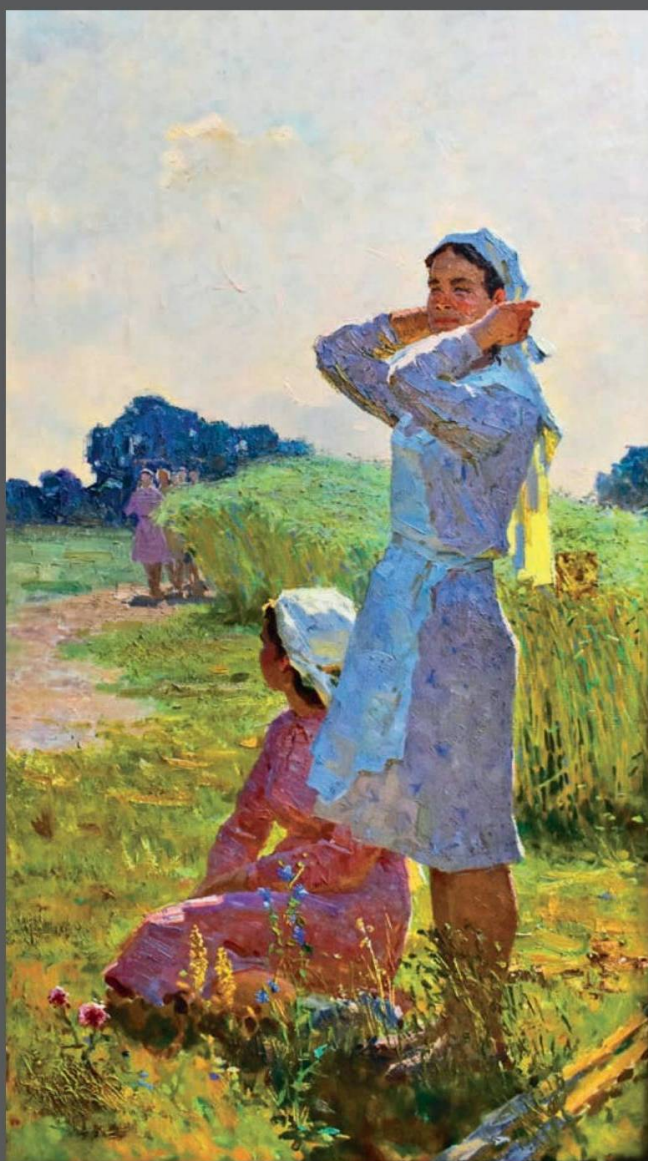
1948 елда аның «Туган ил турында жыр»ы Мәскәү күргәзмәләренә эленә. 1950 елда Харис Якупов белән берлектә «В. И. Ленинның ТАССР төзелү Декретына кул куюы» әсәрен тәмамлай. Картина өчен аларга СССР Дәү-

ләт премиясе тапшырыла. 1952 елда оста «Игеннәр өлгердә» картинасын яза, бу кояшлы әсәрнең күләме үк 190х350 сантиметр. Авыл, милләт темасына багышланган «Күчмә лаборатория», «Сабантуй», «Яңа буралар», «Революция комиссары Мулланур Вахитов» һәм башка хезмәтләре дә – күркәмлек үрнәкләре. Лотфулла Әбделмән улының ижат мирасында татар язучылары китаплары өчен үтә дә төгәллек белән ясалган иллюстрацияләре күп. Нәби Дәүлинең әсирлеккә төшүен тасвирлаган «Яшәү белән үлем арасында» повесте өчен рәсемнәр ясаганда да ул янә үз истәлекләрен барлый. Харис Якупов белән берлектә «Татар халык әкиятләре» китапларын бизи, андагы рәсемнәр өчен алар Г. Тукай исемендәгә Дәүләт премиясенә лаек булалар. Рәссам 1951 елдан «Чаян» журналы белән хезмәттәшлектә. Аның «Утырыш жене кагылганнар» картинасы да совет чоры жылышларын тәнкыйть итү мисалы буларак истә кала. Останың фронтта чакта каләм белән ясалган рәсемнәре дә сакланган. «Яшәргә. Тиздән азатлык килә» картинасы да сугыш истәлекләрен барлый.

«Суфия ханым белән өч бала үстерде, хезмәт сөючән, шат күңелле иде», – дип искә ала аны ижатташлары. Ул шәһәр Советы депутаты да була, РСФСР Рәссамнар берлеге идарәсенә дә сайлана, берлектәгә сынлы сәнгать студиясен дә житекли. ТАССРның, РСФСРның атказанган сәнгать эшлеклесе, РСФСРның халык рәссамы, портретлар остасы Лотфулла Фәттахов 1981 елда нибары 62 яшендә дөнья куя.

Атаклы легендар рәссамның 35 еллык ижат дәверендә язылган камил әсәрләре бүген дә сәнгать сөючеләрнең күңел түрендә!

Зилә НИГЪМӘТУЛЛИНА

Лотфулла ФӘТТАХОВ

Төньяк авыл
Сабантуй

Коля Курицын — полк улы
Күчмә лаборатория янында
Июнь

Фотолар: «Татарстан Республикасының дәүләт сынлы сәнгать музейе» дәүләт
бюджет мәдәният учреждениесе тупланмаларынан.

БЕЗНЕҢ ЖУРНАЛГА НИЧЕК ЯЗЫЛЫРГА

ПОЧТА АША ЯЗЫЛУ

«Почта России»ның «Подписные издания» (ПАП) рәсми каталогы буенча
Татарстанлылар өчен бер елга язылу индексы – **П8299**
ярты елга язылу индексы – **П2204**
Республикадан читтә яшәүчеләр өчен индекс – **П0279**

ОНЛАЙН ЯЗЫЛУ

Компьютер аша

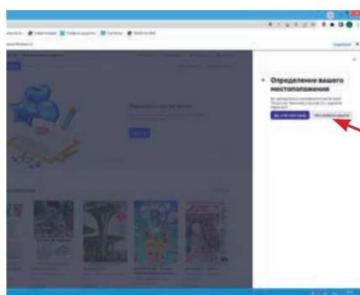
Смартфон аша

- 1 Почта России сайтына кереgez:
<https://podpiska.pochta.ru/>

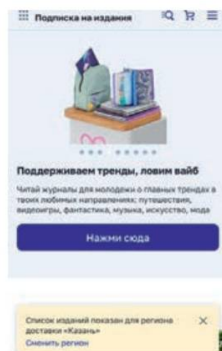
- 1 QR-код буенча кереgez

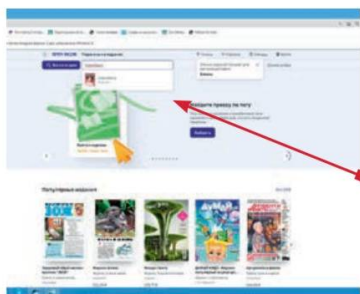
- 2 Төбәкне/шәһәрне үзегезнекенә үзгәртеgez

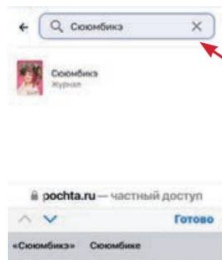
- 2 Төбәкне/шәһәрне үзегезнекенә үзгәртеgez

- «Сюумбикэ» дип язып, журналны эзләп табыgez

- «Сюумбикэ» дип язып, журналны эзләп табыgez

- 3 Тәкъдим ителгән алгоритм буенча барыgez

- 3 Тәкъдим ителгән алгоритм буенча барыgez

РЕДАКЦИЯДӘ ЯЗЫЛУ

Килеп алу шарты белән
ярты елга язылу бәясе – **420 сум.**
Теләсә кайсы айдан язылырга мөмкин.

Яртыеллыкка язылырга өлгерми калучылар һәр айның
15 енә кадәр язылып, журналны киләсе айдан алдыра ала.

Хәзер «Сюумбикэ» журналын Wildberries, Ozon,
«Татмедиа» онлайн кибетеннән дә сатып алырга була.

БЕЗНЕ УКЫГЫЗ
Сайтта: www.syuyumbike.ru
ВКонтактеда: vk.com/suumbike
Телеграммда: <https://t.me/suumbike>

РЕКЛАМА 16+

